

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

**ДОМБРОВСЬКА С. М., ЄСІКОВ В. В., СИНІШИН М. М.,
СТОЛЯР Ю. А., КОПАНЧУК О. Є., ПАЛЮХ В. В., ПОРОКА С. Г.**

МОНОГРАФІЯ

**ПУБЛІЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА ПРОТИДІЇ
НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ І ТЕРОРИЗМУ**

Черкаси 2026

УДК 351:339.9.012

Монографію розглянуто та рекомендовано до видання Вченою Радою
Національного університету цивільного захисту України
Протокол № 10 від 30.04.2026

Рецензенти:

ГОРНИК В. Г. - директор Навчально-наукового інституту управління, економіки та природокористування Таврійського Національного університету імені В.І. Вернадського, доктор наук державного управління, професор.

БСЛАЙ С. В. - начальник центру організації та координації наукової та інноваційної діяльності Національної академії Національної гвардії України, доктор наук державного управління, професор.

Публічне регулювання забезпечення національної безпеки у сфері міжнародних відносин та протидії нелегальній міграції і тероризму:
Монографія / С.М. Домбровська, В.В. Єсіков, М.М. Синишин, Ю.А. Столяр, О.Є. Копанчук, В.В. Палюх, С.Г. Порока: НУЦЗУ. 2026. 262с.

У дослідженні запропоновано розв'язання актуальної проблеми обґрунтування теоретичних засад та розробки практичних рекомендацій щодо удосконалення публічне регулювання забезпечення національної безпеки у сфері міжнародних відносин та протидії нелегальній міграції і тероризму.

Нормативно-інформаційну базу монографії склали закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативні документи органів державної влади України, Міністерства внутрішніх справ України, результати особистих напрацювань автора, а також зарубіжні й вітчизняні наукові джерела з досліджуваної проблематики.

Домбровська С.М.
Єсіков В.В.
Синишин М.М.
Столяр Ю.А.
Копанчук О.Є.
Палюх В.В.
Порока С.Г.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОТИДІЇ МІЖНАРОДНОМУ ТЕРОРИЗМУ В ПЕРІОД СВІТОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ПРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	7
1.1. Особливості процесу глобалізації при формуванні державної політики	7
1.2. Міжнародний тероризм як відображення тенденцій і прояв протиріччя політики у глобального розвитку	25
1.3. Поняття і типологія протидії міжнародного тероризму в період глобалізації	40
РОЗДІЛ II. ОЦІНКА ПУБЛІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ, ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	61
2.1. Основні аспекти організаційно-правового механізму публічного регулювання в забезпеченні безпеки державного кордону України	61
2.2. Генезис наукових досліджень з проблем нелегальної міграції: соціальні та економічні аспекти	78
2.3. Механізми антикорупційної діяльності в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції	95
2.4. Механізм інформаційно-аналітичного забезпечення публічного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції	123
2.5. Зарубіжний досвід міжнародно-правового оформлення державного кордону України	157
РОЗДІЛ III. НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА	

ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ І ТЕРОРИЗМУ	172
3.1. Особливості формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин	172
3.2. Формування та реалізація державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин	188
3.3. Стратегічні пріоритети розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин в умовах євроінтеграції	207
ВИСНОВКИ	221
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	224

ВСТУП

Кардинальні геополітичні зміни останнього десятиліття істотно трансформували систему міжнародних відносин, привели до нової геостратегічної ситуації, для якої характерне активне суперництво різних центрів сили за вплив у світі, збільшення числа озброєних конфліктів, що гостро ставить питання про міждержавні кордони.

Формується нова геоструктура світової спільноти, з якою пов'язаний суперечливий, багатоплановий, зв'язаний з найгострішими конфліктами, у тому числі і озброєними, процес міждержавного розмежування. Військова сила продовжує залишатися одним з вирішальних засобів міждержавних проблем в прикордонній сфері. У політико-правовій практиці ряду держав ставиться під сумнів принцип непорушності кордонів, висуваються територіальні претензії до сусідніх країн, що актуалізує геополітичну проблему, питання формування і реалізації політики національної безпеки. Проблема підтримки цілісності території української держави на сучасному етапі розвитку набуває важливого і пріоритетного значення особливо після початку військової агресії росії проти України.

Геополітичне положення України, неоднозначність, суперечність сучасних процесів, що відбуваються у світі і тих явищ, які ми спостерігаємо в сучасному політичному просторі, настійно вимагають уважного вивчення процесів, що відбуваються з наукової точки зору, рушійних сил, закономірностей і умов їх виникнення, а також уміння своєчасно робити науково обґрунтовані прогнози і вживати практичні заходи з забезпечення стабільності і стійкості національної, у тому числі прикордонної, безпеки країни в цілому. Для попередження криз в державі, суспільстві, виходу з них і подальшого розвитку як теорії, так і практики

потрібно їх системне дослідження для забезпечення миру в країні та її національної безпеки

На цій основі виявляється можливим комплексно підійти до вивчення такої важливої наукової проблеми, як гарантування національної безпеки України в контексті загальнодержавних інститутів і заходів, спрямованих на цей вид безпеки, що, у свою чергу, дозволяє розглянути її з позицій підвищення рівня правосвідомості, утвердження демократичних цінностей, створення дієвої інституційної системи, здатної забезпечити безпечне функціонування особистості, суспільства й держави.

Нормативно-інформаційну базу дослідження склали закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативні документи органів державної влади України, Міністерства внутрішніх справ України, результати особистих напрацювань авторів, а також зарубіжні й вітчизняні наукові джерела з досліджуваної проблематики.

Основні положення й висновки можуть використовуватися фахівцями під час написання підручників і навчальних посібників, створення навчально-методичної літератури; в роботі органів державної влади та у процесі формування сучасних засад публічного регулювання забезпечення безпеки України.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ МІЖНАРОДНОМУ ТЕРОРИЗМУ В ПЕРІОД СВІТОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

1.4. Особливості процесу глобалізації при формуванні державної політики.

Нові тенденції світового розвитку багато в чому визначені сучасними процесами глобалізації. Глобальні процеси проникли в усі сфери політичного і соціально-економічного життя суспільства, охопили різні континенти і регіони світу. Держави і суспільства стають взаємозалежними. Нові глобальні засоби і системи зв'язку визначають потужність і інтенсивність потоків інформації у глобальному світі, але при цьому знижують значущість державних кордонів і традиційних засобів захисту країн від тероризму.

Сучасний міжнародний тероризм обумовлений процесами глобалізації, протиріччями сучасного етапу глобального розвитку, пов'язаний зі світовою економічною кризою. Все значніше проявляється тенденція зрощення кримінального тероризму з політичним, національним і релігійним. Керівники терористичних угруповань окрім національних, релігійних, територіальних, політичних цілей діють заради забезпечення матеріальних вигод, доступу до влади для перерозподілу матеріальних і державних цінностей. Дослідниками проблем тероризму відмічена тенденція прояву тероризму в різних видах незаконного бізнесу і співпраці із злочинними співтовариствами. Сучасний тероризм має потужні структури, значне матеріальне і фінансово-економічне оснащення [6].

Поняття глобалізму сходить до латинського слова — globus (куля, земна куля) і французькому global (загальний). Глобалізація полягає в поступовому злитті національних економік в єдину загальносвітову систему. Вона характеризується створенням єдиної світової економіки, світового ринку — кінець кінцем, світової спільноти, що долає межі національних держав. Відповідаючи на питання, що ж таке глобалізація, Є. Фрост у своїй доповіді, представленій на семінарі "Глобалізація і Європа" (керівник проекту глобалізації Університету національної безпеки США), пише, що вона, будучи наслідком бурхливого розвитку знань і технологій в сучасну епоху, викликала до життя всесвітні потоки товарів, послуг, грошей і технологій, а також ідей, інформації, культури і домагань [12].

Глобалізація — це довгостроковий процес об'єднання людей і суспільства в планетарному масштабі. Слово "глобалізація" має на увазі перехід до "всесвітньої", глобальності, тобто до більше взаємозалежної світової системи, в якій взаємозв'язані мережі і потоки долають традиційні межі (чи роблять їх невідповідними сучасній дійсності). Крім того, він відмічає, що глобалізація, є відображенням проамериканської, пронатовської позиції. Вона оцінює традиційні в міжнародних відносинах принципи невторчання як застарілі. Є. Фрост прагне довести, що тільки країни НАТО розвивають регіональні заходи безпеки [6].

Розвиток історичного процесу на основі ліберальних цінностей може привести до створення однополюсного світу, до прагнення ототожнення, кінець кінцем, інтересів однієї держави з інтересами усіх країн і народів земної кулі, тобто до економічного і політичного глобалізму. Глобалізація є назва цього процесу. Про свій підхід до цієї проблеми з інформаційно-синергетичних позицій автор писав в роботі "Глобалізм і міжнародний тероризм", і особливо в параграфі

"Економічний глобалізм і однополюсний світ" . Аналіз глобалізації з позиції інформаційно-синергетичного підходу дозволяє досліджувати цивілізаційну динаміку соціальних трансформацій на рубежі тисячоліть. Як відмічає учений А.І. Неклеса, виникаючий новий світопорядок вимагає "зміни фокусу соціального аналізу", переосмислення методологічних основ наукового аналізу. Інформаційно - синергетичний підхід, на думку автора, дозволяє вивчати глобалізацію як динамічне соціальне явище, виявляючи його найбільш характерні інформаційні аспекти (що визначають його стан і розвиток), а також дозволяє по-новому оцінити роль хаосу в природі глобального суспільства як потенційного джерела нового розвитку. Гідність цього підходу проявляється в тому, що він дозволяє пояснити постмодерністські процеси, пов'язані із становленням інформаційної економіки, а негативні явища, пов'язані з цими процесами, розглядати як реакцію старої, віджилої соціальної системи на становлення нового глобального інформаційного співтовариства [15].

З позицій цього підходу можна вивчати історичні механізми самоорганізації і самоадаптації до інформаційного середовища, що міняється, які дозволяють активізувати соціальну практику, залишати у минулому віджилі традиції, затверджуючи замість них нові поведінкові норми і духовні цінності інформаційного світу. Ці цінності не приймаються величезною частиною сучасного світу. Неприйняття носить активний, а іноді навіть над-агресивний характер.

Із закінченням "холодної війни" припинив своє співіснування двополюсний світ. У той час з точки зору Є.М. Примакова, що вказує на неправомірність судження про те, що у світі зберіглася одна наддержавна - США. Це не відбиває реально існуючий світ. Категорія "наддержавна" визначається не лише кількісними характеристиками, хоча дві світові системи були найбільш

потужними державами. Одного цього критерію недостатньо: наддержава об'єднувала коаліцію держав, забезпечувала їх безпеку і диктувала їм "правила гри". Нині таке визначення наддержави не підходить ні до одної з країн [17].

На нашу думку, рух до багатопольярного світу - цей рух в інтересах усіх країн. Тільки такий світоустрій створює умови протидії загрозам безпеки і передусім міжнародному тероризму. Альтернативою багатопольярному світу виступає однопольярний, при лідерстві США, але це неприйнятно для більшості країн світу.

Розвиток капіталізму привів до виникнення транснаціональних корпорацій (ТНК), що вступили в суперництво з провідними країнами за економічне панування у світі, що істотно змінило структуру реального сектора світової економіки і його співвідношення зі світовим фінансовим ринком. ТНК утворили систему, що охопила весь світ. Вони володіють лівовою часткою виробничих фондів планети, роблять більше 40% загального валового продукту, здійснюють більше половини зовнішньоторгового обігу і понад 80% торгівля новітніми технологіями, контролюють більше 90% вивезення капіталу. Наймогутніші з ТНК з капіталу порівнянні з ВВП національних економік. У 2000 р. оборот концерну "Ексон-мобіль" (210 млрд. дол.) наблизився до об'ємів шведської економіки, "Вал-маркета" перевищив ВВП Австрії, "Форда" — Польщі, "Дженерал моторі" — Данія і тому подібне.

Глобалізм остаточно затвердився після перемоги США в "холодній війні" і практичного знищення другого полюса світового протистояння в особі СРСР і країн соціалістичної співдружності [19].

Глобалізація світових процесів, що відбувається, ламає вузькі рамки національно-державних меж і веде до утворення спільних товарних ринків, глобальних інформаційних ресурсів, створення міждержавних організацій і

корпорацій. Транснаціональні корпорації перетворилися на своєрідні віртуальні імперії, які визначають розвиток глобального світу.

В результаті створилися умови для ідеологічної, політичної і економічної експансії невеликої групи держав на чолі із США — єдиним лідером, для затвердження провідної ролі транснаціональних фінансових і промислових монополій, політичної і економічної еліти країн так званого «золотого мільярда». Це привело до того, що великі багатонаціональні компанії придбавають все більшу владу на ринках, вони контролюють потоки грошей, інформації, робочої сили, нав'язують громадянам стандарти поведінки і мислення.

При цьому вказана експансія, що проходить під гаслом урочистості ліберальних цінностей, здійснюється передусім відносно країн, що розвиваються і постсоціалістичних. І якщо раніше ця експансія стримувалася супротивною соціалістичною системою, то в сучасний період таке протистояння нічим не стримується, що і створює нову нерівнованість економік [20].

Отже, глобалізація безповоротно міняє вигляд країн світу, посилюючи їх взаємозалежність, значною мірою обумовлену новими інформаційно-комунікаційними технологіями, генерує транснаціональні і міжрегіональні потоки.

В той же час глобалізація є суперечливим явищем. Одне з серйозних протиріч цього процесу — сполучення світової економічної інтеграції і кооперації з жорстокою конкуренцією. При цьому основні прориви в економічному розвитку, передусім в області високих технологій, були досягнуті в результаті розгалужених коопераційних зв'язків між країнами; саме конкуренція в умовах ринкової економіки служить спонукальним чинником технічного прогресу, припускає постійне підвищення якості продукції, що випускається, і зниження витрат виробництва. Це у свою чергу вимагає розвитку

нових технологій, прискорення науково-технічного прогресу. Поєднання міжнародної конкуренції і міжнародної кооперації — головні складові процесу глобалізації. Окрім об'єднання інтелектуальних і фінансових зусиль багатьох компаній і країн, з'явилася необхідність в новій організації виробництва, розподілу праці, трудових ресурсів, збуту продукції. Одночасно виникли інтегровані інформаційні і телекомунікаційні системи, що стали базою міжнародної кооперації [12].

Таким чином, глобалізація — одна з центральних проблем сучасності. За останні роки велика кількість зарубіжних і вітчизняних авторів досліджувала різні аспекти глобалізації. Багато хто з них відмічає об'єктивний характер процесу глобалізації, підкреслюючи при цьому, що кожен період розвитку мав свій структурно детермінований принцип функціонування, навколо якого організовувалися технологічні процеси.

Так, попередній період розвитку — індустріалізм — був орієнтований на економічне зростання. Нинішній же період дістав назву інформаційного. У його основі — технологічний інформаційний розвиток, більш високі рівні складності в обробці інформації, накопичення і мобільне використання нового знання в технологічних виробничих процесах.

Глобалізація господарського життя, що є однією з найбільш характерних рис сучасної епохи, значною мірою обумовлена експансією інформації як основного ресурсу виробництва. Головна тенденція такого суспільства — перетворення інформації на основний стратегічний ресурс суспільства і найважливіше джерело громадського розвитку. Це проявляється в розвитку інформаційної економіки, тобто економіки, в якій промисловість за показниками зайнятості і своєї долі в національному продукті поступається місцем сфері послуг, а сфера послуг переважає роботу з інформацією. Головне в глобалізації

— зміна предмету праці. Інформація нематеріальна, спочатку бездефіцитна і тому перетворюється на головний і універсальний регулятор соціально-економічних процесів [26].

Стара, індустріальна ідеологія продовжує активно працювати, а політика, побудована на її основі, веде до неминучої глобальної кризи усєї громадської системи, оскільки цінність знання по-колишньому визначається з позиції споживчого підходу.

У результаті творчий розвиток самої людини, а разом з ним і суспільства на основі духовно-інтелектуального вдосконалення не лише не цінується належним чином, але і недостатньо підтримується. На догоду споживчій ідеології фінанси продовжують спрямовуватися переважно на обслуговування нового світового ладу, збільшуючи тенденції ентропій, посилюючи кризові прояви. Сьогодні вже стало абсолютно ясно: цінності споживача як мотиваційний двигун економіки вичерпали себе вже в кінці минулого століття.

На наш погляд, справедливу оцінку ситуації, що склалася, у світі дає Горбулін В: "Після ейфорії і бурхливого демократичного збудження, викликаного розвалом СРСР, і внаслідок цього потужного геополітичного зрушення в країнах колишнього СРСР, Центральної і Східної Європи,...громадськість і особливо політичні лідери Заходу і Сходу випробовують зараз стан протверезіння, розчарування і пригніченості результатами цього зрушення і масштабами викликаних ними проблем...В Європі і Америці, Японії і Україні зараз спостерігається явно виражена концептуальна безвихідь. Вона утворилася не лише в результаті цього геополітичного зрушення, але і тому, що колишні моделі розвитку цих країн і нашої цивілізації в цілому виробили свій ресурс і, незважаючи на усю їх

різноманітність, не можуть в нових умовах бути скільки-небудь ефективними"[37].

Вищевизначені процеси загострюються новим витком інформаційно-технологічного розвитку. Технологічні зміни стали найважливішими джерелами технічного прогресу в останні десятиліття. З появою комп'ютерних мереж інформація перетворилася на глобальний, в принципі невичерпний ресурс людства, що вступило в нову епоху розвитку цивілізації — епоху інтенсивного освоєння цього інформаційного ресурсу.

Колишні регулятори, незамінні в становленні економічного і науково-технічного прогресу, поступово починають витіснятися ефективнішими, інформаційними. На рух інформаційних потоків вже не роблять істотного впливу різні бар'єри.

Змінилася швидкість доставки інформації, значно вирости можливості збору, обробки, зберігання, передачі інформації, доступу до неї. Збільшується дія інформації на розвиток різних сфер людської діяльності, поглиблюється процес децентралізації суспільства, відбувається перехід до нових форм зайнятості, йде процес формування нових трудових ресурсів за рахунок збільшення кількості зайнятих в інформаційній індустрії [70].

Нові інформаційні технології групувалися навколо мереж, фірм, організацій і інститутів, формуючи нову соціотехнологічну парадигму. Мережева організація забезпечує умови для взаємодії в усіх сферах життєдіяльності - економічної, соціальної, наукової, в системі публічного управління. Мережева структура соціуму реалізує нові підходи до міжнародного розподілу праці.

Головна характеристика організаційних моделей таких мережових «імперій» — перехід від вертикальної бюрократичної організації до горизонтальних корпорацій, децентралізації управлінських стосунків.

Системотворним початком нової виробничої організації є її щонайтісніший взаємозв'язок із зовнішнім середовищем, з яким вона пов'язана багатьма мережевими «нитками»[83].

Ефективність управління такими структурами може бути забезпечена лише за наявності налагодженого інформаційного поля для управлінської діяльності і забезпеченості реальної відповідності управлінських процесів швидкості соціальних змін. Сьогодні глобальна комп'ютерна мережа створює якісно нове інформаційне середовище, яке зможе не лише забезпечити адекватне відображення поточного стану суспільства, але і його саморегулювання.

Зростаюча прірва між розвиненими країнами і рештою світу набула інформаційно-технологічного характеру. Нові технології виявляються занадто складними, надмірно якісними і неприйнятно дорогими. Це створює об'єктивно обумовлений технологічний розрив, в першу чергу між розвиненими країнами.

Під впливом інформаційних технологій відбувається зміна ключових ресурсів економічного розвитку. Це вже не територія з жорстко закріпленими на ній виробничими потужностями, а в першу чергу мобільні фінанси і інтелект. Тому ефективно освоєння території відбувається за рахунок вилучення його фінансів і інтелекту, забезпечуючи прогрес розвиненішого суспільства за рахунок деградації «освоюваного». Причому, масштаби деградації завжди перевершують виграв розвиненішого суспільства [86].

"Інформаційна нерівність" обмежує перспективи країн, що не лише розвиваються, але і розвинених. Оскільки ці технології спрямовані на зміну свідомості, а не докільця, то приналежність споживача і одержувача послуг до іншої цивілізації і культури знижує їх ефективність і обмежує попит на них.

Тому боротьба за розширення ринків інформаційних технологій стала боротьбою за вестернізацію культур традиційних суспільств, викликаючи

протест населення багатьох країн. Таке загострення робить проблематичним продовження розвитку США за моделлю залучення капіталів за рахунок дестабілізації решти світу.

Переорієнтація пануючих технологій зі зміни мертвої матерії на перетворення живої людської свідомості трансформує ринкові стосунки. Трансформація виражається у віртуалізації фінансового простору. Звичні "паперові" гроші втрачають значення. Інформаційний ресурс починає тіснити гроші у своїй головній ролі, виступаючи у формі новітнього капіталу. Світ поступово просувається до інформаційного імперіалізму з підпорядкуванням одної, найбільш розвиненої країни.

Об'єднання і злиття регіональних і галузевих фінансових ринків в єдиний загальносвітовий фінансовий ринок народжують глобальні фінансові монополії, що мають небувалу наднаціональну владу в масштабах загальносвітових ринків. Ці глобальні монополії часто практично не формалізовані, що не дає можливості аналізувати їх діяльність традиційними методами. Швидкість руху капіталу на сучасному глобальному фінансовому ринку набагато перевершує швидкість осмислення цих процесів [87].

Доходи в реальному секторі економіки, грошові потоки відірвалися від виробництва і сформували свою, так звану «віртуальну економіку». Шляхом зовнішніх кредитних вливань, чимала частина яких йде на підкуп національних еліт і розкрадається, світові фінансові центри отримали можливість диктувати свої умови національним економікам, підпорядковувавши їх своїм інтересам і руйнуючи всякі захисні бар'єри держав. Це сприяє тому, що основним джерелом економічних криз останніх років у світі є міжнародна фінансова система. Для управління фінансовими глобальними процесами створені потужні важелі світового управління : МВФ, Всесвітній банк, СОТ і інші міжнародні організації.

З одного боку, вони забезпечують захист глобального ринку, а з іншої — захищають імперські позиції транснаціональних корпорацій, які у більшості своїй базуються в США.

Економічні перетворення у світі регулюються інформаційними сценаріями глобалістів. Завдяки комп'ютерним технологіям, фінансовий ринок, лєвова частка якого є ринком фінансових спекуляцій, залізним обручем стягнув усі країни навколо видатних фінансових магнатів країн золотого мільярда. Це дозволяє їм залежно від своїх інтересів ставити ті або інші країни на грань фінансового краху.

Ідея загальності "доларових стосунків" дозволяє нині інформаційними механізмами вирішувати питання курсу національних валют світу. Експорт американського долара розрахований на гомеостатичному стані загальної маси валюти у світовому зверненні.

З'явилися безпрецедентні можливості робити гроші за допомогою гри на глобальних фінансових ринках. Близько 4 тисяч приватних фінансових структур у світі сьогодні спеціалізується на такого роду спекулятивних операціях. У їх руках зосереджені від 400 до 500 млрд. доларів. Для зміни курсу валюти якої-небудь країни вимагається просто грамотно зіграти на валютній світовій біржі [88].

Національні уряди практично безсилі перед фінансовими спекулянтами. Так, Д. Лорант в роботі "Майбутнє глобалізації" наводить такий приклад, коли в 1992 році у рамках європейської валютної системи знадобилося ослабити французький франк, проти 30 млрд. \$, задіяних урядом Франції, було кинуте 400 млрд. доларів. Але і окрім відкритої спекуляції дії національних урядів сильно обмежені, бо проведенню самостійної економічної політики перешкоджають фінансові ринки, що лібералізували. Так, наприклад, якщо країна посилює свою

фінансову політику (підвищує процентні ставки, як наприклад Німеччина в 1992 р.), то і її сусіди повинні робити те ж саме, тобто теж підвищувати процентні ставки. Інакше почнеться відплив капіталу з країни. А підвищення відсотків може перешкодити економічному зростанню цієї країни [93].

Завдяки економічному, ідеологічному і військовому тиску провідних країн світу, дії всіляких монополістичних об'єднань їх валюти отримали можливість пригнічувати валюти «слабкіших» країн. Отже, еквівалентний товарообмін між бідними і багатими країнами виявився порушеним на користь останніх, що сприяє розквіту одних економік і пригніченню інших, ідеологічному підживленню кримінальних і терористичних шляхів «відновлення справедливості».

Економіка низки країн сьогодні знаходиться в кризовому стані. За останні 10 років світ був свідком банкрутств в Мексиці, Бразилії, Венесуелі, Кореї, Таїланді, Малайзії, Індонезії, Туреччині, на Філіппінах.

Ринкова стихія і некерованість — оптимальне економічне середовище в умовах роздержавлення і приватизації — багата для України втратою економічної самостійності і прив'язкою до іноземної валюти — долара. Природно, що зворотний процес не може відбуватися у рамках цього ж механізму. За різними оцінками, у населення "в панчосі" сьогодні від 45 до 100 млрд. доларів, близько 15 млрд. доларів у банках [110].

Такий рівень доларизації української економіки означає, що вона по суті кредитує не свою, а американську економіку в сумі не менше 100 млрд. доларів. Не викликає сумніву, що дедоларизація економіки дозволила б збільшити приплив засобів в неї майже удвічі. Стихійним початком цього процесу (правда, з великою натяжкою) можна вважати те, що останнім часом долар все більше

поступається своїми позиціями. Потрібна державна політика і публічне управління процесом дедоларизації.

Спад в економіці зменшує податкові надходження, підвищуючи таким чином фінансовий дефіцит, що насторожує інвесторів, які вимагають ще більш високих процентних ставок, і, у свою чергу, ще більше збільшують дефіцит. Більшість урядів країн, вимушених платити 15% і більше в рік за доларовими позиками, в певний момент стикаються з тим, що їм нічим платити.

Дійсно, чим більше країна потрапляє в залежність від світової фінансової системи і США з усіма їх вадами, тим більше вона втрачає свою економічну самостійність і перетворюється на клубок кризових проблем. Інвестувати в кризову економіку явно не вигідно і страна- заручник міжнародного ринку капіталу залишається наодинці зі своїми проблемами. Це викликає епідемію серед фінансових ринків взагалі і країн третього світу особливо. Ймовірно, слід чекати лавиноподібного розвитку кризового процесу.

На межі фінансово-економічної кризи перебувають і самі США. Особливу тривогу викликає стан американської фінансової системи. Її крах потягне за собою розвиток кризи у багатьох країнах світу. Нестабільність фондових ринків США і деяке зниження курсу долара з відношення до основних світових валют дають основу вважати, що американська економіка переживає важкі часи. Якщо в американській економіці буде серйозна криза, то вона відіб'ється на усій світовій економіці [112].

Суть справи полягає в тому, що доларові боргові зобов'язання США і Федеральної резервної системи країни у вигляді накопичень фізичних і юридичних осіб — як в самих Сполучених Штатах, так і за їх межами, — значно перевищують вартість основних і оборотних фондів світової економіки.

Втрата золотого паритету усіх без виключення національних валют привела до зникнення єдиного чинника, що забезпечує світовий фінансовий лад. Вартісний номінал національних валют почав визначатися вже не реальним їх змістом, а підсумком їх боротьби з іншими валютами.

Якщо в 1987 році об'єм зовнішніх доларових зобов'язань США складав близько 1 трлн. \$., то в 2000-му році - 62 трлн. \$. За оцінками Міжнародного банку реконструкції і розвитку, об'єм грошових операцій у світовому масштабі в 15-20 разів перевищує суму, яка практично потрібна для ведення торгівлі і обслуговування реальної економіки [115].

Вільна конкуренція усе більш стає лише гаслом. Вона замінюється диктатом провідних світових корпорацій. Лише 2,5% світових фінансових потоків обслуговують реальну економіку і забезпечують інформатизацію управління цими потоками. Інші 97,5% "працюють" у сфері фінансових спекуляцій, фінансових пірамід, що робить гроші в цій сфері "порожніми" і веде до зростання фінансового пухиря. Такі темпи росту доларової піраміди, поза сумнівом, ведуть до катастрофи, питання тільки в часі. Країни це повинно насторожити, оскільки в нашій країні зосереджена майже третина світових готівкових доларів у формі накопичень.

Світова фінансова криза як деяке різке падіння котирувань цінних паперів, в першу чергу акцій західних компаній, безумовно, можливий: фондовий ринок зрештою повинен реагувати на стан реального сектора, тобто на те, що відбувається з обсягом виробництва, ВВП, зайнятістю, інфляцією.

Друга можлива причина світової фінансової кризи - це істотні зміни в кросс-курсах основних міжнародних валют : долар, євро, ієна, юань, англійський фунт.

До цього ж висновку приходять ведучі учені світу. Відомий підприємець Дж. Сорос, виступаючи в Конгресі США (1998 р.) заявив: "Система світового капіталізму, якою ми зобов'язані незвичайним процвітанням нашої країни, в останнє десятиліття тріщить по швах.... Деякі фондові ринки Азії випробували серйозніші спади, ніж крах на Уолл-стріт в 1929 р., крім того, їх національні валюти впали до незначної долі їх вартості в той період, коли вони були прив'язані до американського долара". Професор економіки Гарвардського університету Андрії Веласко (Project Syndicate August, 2001) вважає, що до тих пір, поки США і інші країни "сімки" не займуться її реконструкцією, нації з середнім рівнем доходів на душу населення нестимуть незліченні жертви. Професор економіки того ж університету Джеффри Сакс, теж вважає роботу глобальних фінансових ринків неефективною, такою, що характеризується підйомами і спадами, нереальними цінами на акції і змінами курсів обміну валют[117].

У сучасному своєму вигляді глобалізація характеризується економічною, соціальною і політичною структурою, яка пригноблює і принижує величезні маси людей, тепер уже не лише у рамках окремих країн, а у світовому масштабі. Життєздатність окремих країн у сучасному світі залежить від стану і тенденцій розвитку глобальної системи світового капіталізму.

Процес глобалізації до межі загострив розрив між процвітаючими і бідними країнами. Тепер пригніченими виступають не класи, а цілі країни. Посилюється світове соціальне розшарування на супербагаті країни і надбідні, оскільки глобалізація спрямована на подальше збагачення багатих. Рівень доходів 20% багатих в XIX ст. перевищував рівень доходів 20% бідних в три рази, а сьогодні ця цифра збільшилася до 86%. У результаті сучасний світ нагадує піраміду. На її вершині — найпотужніша в економічному, військовому і технологічному плані

держава США. Потім йде група високорозвинених індустріальних держав, нижче — країни середнього рівня. Населення усіх цих країн, разом узятих, складає приблизно одну десяту людства, або так званий «золотий мільярд». А внизу піраміди — дев'ять десятих людства так званий, «третій світ».

Подібні дані містяться в доповіді Генерального секретаря ООН Кофі Анана на Світовому саміті з проблем соціального розвитку в Женеві (26-30 червня 2000 р.). Документи, прийняті Генеральною асамблеєю ООН, накладають на учасників моральні зобов'язання відносно виконання "правил руху" у бік глобалізації. У них міститься заклик до багатих країн анулювати заборгованості найбідніших країн світу, в яких платежі за боргами перевищують розміри бюджетів на охорону здоров'я і освіту; надання інформаційних технологій і медичної допомоги країнам, укладення договору про те, що у разі криз "мережа, що забезпечує соціальну захищеність" громадян, не буде принесено в жертву борговим зобов'язанням, а також заклик гарантувати "прозорість" і звітність при здійсненні державної політики і в роботі міжнародних фінансових організацій. У цих умовах вважати, що у кінці ХХ - початку ХХІ ст. був досягнутий загальний рівень відкритості і довіри, який був головним двигуном світової економіки, навряд чи буде коректне. Якби справа йшла саме так, то не могло б бути і розмови про стійку рецесію світової економіки і породжених глобалізацією і монополісність світу таких нових явищ, як екстремізм і міжнародний тероризм [120].

Становлення капіталізму було пов'язане з експлуатацією багатомільйонних мас трудящих, викликаючи величезне невдоволення експлуатованих, що призводило до соціальних революцій. В результаті поступових трансформацій капіталізм став набувати цивілізовані форми в розвинених країнах. Навряд чи необхідно чекати світових соціально політичних і економічних катастроф, щоб встановити необхідні регулятори і розробити антикризові механізми.

З втратою звичного орієнтиру — супротивних один одному впродовж більшої частини минулого століття світових систем — капіталізму і соціалізму — ідеологія переможців в "холодній війні" отримала можливість представити світ в новому чорно-білому варіанті : протистояння Півночі і Півдня (золотого мільярда і іншого людства). Не випадково, що в концепції національної безпеки США зоною її інтересів оголошений весь Світ.

Це означає переклад проблеми в площину соціального протистояння бідності і багатства, а не в площину протистояння між народами, країнами і регіонами, яке, дійсно, останнім часом украй загострилося, але являлося і є похідним, вторинним і не може розглядатися в якості основного протиріччя нового ХХІ століття. Проте, небезпека для світової стабільності, витікаюча з процесу глобалізації, привела до пропозицій надати їй справедливий соціальний вимір.

На берлінському семінарі з проблем урядової політики ХХІ століття германський канцлер Герхард Шредер і французький прем'єр Ліонель Жоспен виразили переконання, що необхідно піклуватися про "чесний розподіл прибутків добробуту" і що "люди хочуть жити в співтоваристві, а не тільки працювати в ринковій економіці". Засновник Давоського економічного форуму Клаус Шваб вважає, що глобальний капіталізм повинен приносити "користь більшості, а не тільки менеджерам концернів і інвесторам". Президент МВФ Хорст Колер попереджає, що "екстремальні нерівномірності в розподілі добробуту все більше і більше зростають в загрозу політичної і соціальної стабільності"[154].

Таким чином, якісно новий етап розвитку людства визначається розвитком інформаційних технологій і глобальних механізмів взаємодії, особливо в галузі науки, економіки і фінансів. Глобалізація якісно змінила співпрацю між

розвиненими країнами. Творче освоєння других першими за допомогою прямих інвестицій поступається місцем руйнівному освоєнню за допомогою вилучення фінансових і інтелектуальних ресурсів. Завоювання території у такому разі навряд чи є необхідним.

Глобалізація на базі ліберальних цінностей прийшла до свого логічного кінця. Визначальними тенденціями стає віртуалізація стосунків, включаючи фінансові та інші протиріччя між країнами "Золотого мільярда" і рештою світу.

При трансформації реальності світу, можливо затвердження культури світу у межах планетарного співтовариства. Ця культура, покликана з одного боку, здолати спокуси однополярності цивілізованого лідерства..., а з іншої — встояти під натиском не лише релігійного, але і відродженого ідеологічного фундаменталізму, що виходить з полярних цивілізованих утворень, підтримувати клімат толерантності, міжцивілізаційний діалог і баланс політичних сил у єдиному і постійному світі, який змінюється. Це можливо тільки на основі формування нової глобальної системи управління, на основі динамічної системи світових зв'язків різнорідних соціальних структур, динамічного балансу соціальних і політичних сил, що створює динамічну стійкість світової системи. А. Неклеса називає таку систему "Керованим хаосом", визначальною властивістю якого є випередження негативного розвитку подій, їх превентивне регулювання [169].

1.2. Міжнародний тероризм як відображення тенденцій і прояв протиріч політики у глобального розвитку

Міжнародний тероризм як соціально-політичне явище відбиває конфліктну взаємодію різних сил, в основі якого, як правило, боротьба за владу або володіння матеріальними і духовними цінностями. Міжнародний тероризм — невиліковна хвороба суспільства економічної свободи і ринкової самоорганізації в епоху глобалізму, один з продуктів суперечливих глобальних процесів, а не основна характеристика сучасного етапу розвитку людського суспільства.

Терористи знайшли собі притулок у багатьох точках земної кулі. З особливою жорстокістю і непередбачуваністю діють конспіративні всілякі ісламські угруповання, безліч яких розосередилася по країнах Європи. Нещадну війну з урядами Франції і Іспанії ведуть екстремістськи налагоджені сепаратисти з Країни Басків. Не затихають заклики до відособлення Бретані, де в підпіллі ведуть підривну роботу як мінімум п'ять самостійних організацій, серед яких особливою активністю виділяється Революційна армія Бретані. Ще в 1968 році організація Еускади та Аската-суна (Басконія і свобода) (ЕТА) заявила про намір створити незалежну державу басків у складі трьох провінцій Іспанії і чотирьох у Франції. Багаторічні переговори між урядом і керівництвом ЕТА не привели ні до яких результатів [198].

Терористи наполегливо і послідовно виявляють помітну цікавість до військових технологій. Відома японська секта "Аум синрике" налагодила свого часу виробництво нервово-паралітичної речовини зарину, який застосувала під час смертоносною атаки в токійському метро у березні 1995 року. Вона намагалася розробити біологічну зброю, мріяла про технології, здатні провокувати великі землетруси, проводила власні ядерні дослідження. Секті через пов'язані з нею

комп'ютерні фірми вдалося продати свої розробки 190 великим організаціям в Японії, включаючи Токійське поліцейське управління. Секта мала необмежений доступ до баз даних Управління національної оборони, яке замовило "Аум синрике" систему захисту комп'ютерів військового відомства від несанкціонованого доступу. Угрупування Асахарі отримало можливість контролювати усі пересування патрульних машин в столиці. Використовуючи комп'ютерний канал, сектанти "викачали" з банку даних величезний масив закритих відомостей про ядерні об'єкти за кордоном і інші відомості, що становлять державні секрети. Історія з "Аум синрике", якби її вдалося простежити із самого початку, могла б, напевно, розкрити нові цікаві і в той же час трагічні сторінки книги сучасного тероризму. Об'єктом пильної уваги терористів стала Південна Азія. Тероризм став способом усунення видатних політиків в Індії (Махатма Ганді, С. Сандоранайти, Індіра Ганді, Раджі в Ганді) і залякування населення. З регулярністю, що лякає, здійснюються теракти в Кашмірі, Шри-Ланці, Пакистані, Індонезії, Малайзії. У Індії екстремістські сикхські рухи в Пенджабі, а також тамільські сепаратисти південних штатів країни застосовують тероризм як основний метод політичної боротьби [203].

Тероризм як спосіб і засіб досягнення своїх цілей, сьогодні використовується різними мусульманськими екстремістськими організаціями і угрупованнями. У серпні 2000 року у США відзначали другу річницю терактів, здійснених в Кенії і Танзанії відносно американських посольств, коли загинули сотні і поранені тисячі чоловік. Організатором вибухів називають Усаму бен Ладена. Тоді, як відомо, американці завдали ракетного удару по району можливого знаходження відомого терориста в Афганістані. Його ім'я було на слуху в США і у зв'язку з терактом в Адені (Йемен) відносно американського есмінця, коли загинули 18 американських моряків. За деякими даними, до вибуху

на американському есмінцеві "Коул" в аденській затоці, влаштованій мусульманськими фанатиками-самовбивцями, також причетний міжнародний терорист Усама бен Ладен. Колишній міністр оборони США Уільям Коен заявляв, що на найближчі 10 років у великих американських містах не унеможлиблюється проведення терористичних актів з використанням біологічної, хімічної і ядерної зброї. Вже зараз американський уряд витрачає на боротьбу з тероризмом до 11 млрд. дол. в рік. У чорному списку держдепартаменту США залишилися на сьогодні Іран, Ірак, Лівія, Судан і Куба [208].

Сучасний сплеск тероризму — цей прояв гострих протиріч, викликаних нерівномірністю розвитку країн світу, продукт розкладання старого і становлення нового суспільства, яке переросло стадію класичного капіталізму, але не досягло зрілих посткапіталістичних форм, особливо в міжнародному масштабі.

Це підтверджується тим, що національні економіки поступово «відриваються» від соціальних процесів, що відбуваються у багатьох країнах, породжуючи увесь ланцюг антисоціальних наслідків. Глобалізація світової економіки, разом з перевагами, що відкриваються нею, служить відображенням її глобальної монополізації, а значить неможливістю управління нею ринковими інструментами, порушенням еквівалентності товарообміну. Вона не лише руйнує національні рамки держав, але і сприяє їх знеособленню і маргіналізації.

У передкризові і кризові періоди розвитку суспільства тероризм набуває найбільш гострі форми, і до нього починають частіше прибігати. Терор — це показник соціального неблагополуччя і можливих грандіозних змін. Під час відкритого цивільного протистояння політичний тероризм переважає з військовим і державним, нерідко з кримінальним тероризмом. Ті ж самі форми

можна спостерігати і після встановлення твердої влади, але з величезним переважанням державного тероризму. Цей період після захоплення влади теж можна назвати кризовим, бо прихід тоталітаризму означає загальну кризу — духовну, моральну, психологічну, соціальну, економічну, технологічну, причому практично в усіх сферах життєдіяльності людини [235].

Аналіз терористичної діяльності дозволяє зробити висновок, що тероризм властивий будь-якому етапу громадського розвитку, властивий не лише тому періоду, коли суспільство переходить від демократії до тоталітаризму — найгостріше він проявляється, коли відбувається крутий перелом, наприклад перехід від тоталітаризму до демократії. Можна стверджувати, що це має місце завжди, коли слабшає влада, центральна і місцева, що ведуть державні і громадські інститути, формальний і неформальний соціальний контроль, коли відбувається зміна ідеологій і моральних орієнтирів, зростають фрустрація і напруженість в суспільстві. Це завжди викликає зростання насильства, у тому числі такого небезпечного, як тероризм, з яким держава не справляється або справляється з величезною напругою.

Як справедливо відмітив Д. Вульф, тероризм, використовуваний на міжнародному рівні, призначений для того, щоб переконати основні світові сили в тому, що це серйозна і термінова необхідність коригування умов, що викликають його застосування. Прагнення терористів маніпулювати громадською думкою, «розбурханою» їх діями, пояснюється не спробою довести, що інші заходи бажаного результату не принесуть. Міжнародний терорист намагається довести світу, що він вимушений застосовувати насильницькі методи, щоб покласти край несправедливості і приниженню його народу [251].

Тероризм посилюється, коли суспільство переживає глибоку кризу, в першу чергу - криза ідеології і державно-правової системи. У такому суспільстві

з'являються різні опозиційні групи - політичні, соціальні, національні, релігійні, для яких стає сумнівною законність існуючої влади і усієї її системи управління. Якщо такі групи дійдуть висновку, що не можуть добитися своїх цілей законним шляхом, вони можуть спробувати досягти бажаного через насильство, через тероризм. При цьому моральним виправданням вбивств опозиція, зрозуміло, рахуватиме високу важливість і чистоту своїх цілей. Саме кризою духовності пояснюється спалах екстремістських ідеологій, розквіт тероризму в період «перелому» свідомості. Але не демократія, як часто нарікають деякі дослідники, є цьому провиною, а відсутність стабільних ціннісних орієнтирів. Йде важкий пошук нової організації соціального устрою.

Ми згодні з Є.І. Степановим що стверджує, що "сама демократія, у міру свого розвитку, включає усе більш дієві механізми узгодження різних громадських груп замість їх протистояння і "продавлювання" одних усупереч іншим за допомогою "силових" заходів, як це прийнято при інших режимах. І цим вона не лише пом'якшує жорстокість, за природою властиву терористичним актам, але все більше вибиває у них з під ніг ідейний і соціальний ґрунт.... І якщо теракти відбуваються навіть в найбільш демократичних країнах, як ми сьогодні бачимо на прикладі терористичних вибухів в США або газових атак в Японії, то в цьому виявляється якраз "недоробка" демократії у справі узгодження якихось важливих групових і громадських інтересів" [252].

Інша причина розквіту екстремістських спрямувань являється виникнення однополярного світу. Це означає, що підсумком економічної глобалізації стало перетворення однієї країни (США) на єдину державу, процвітання якої будується на експлуатації всього іншого світу. Саме тому протестний рух проти глобалізації неминуче набуває вигляду антиамериканізму. Оголошуючи проблеми США загальнозначущими, американські лідери намагаються представити їх як корінні

проблеми нового XXI століття. І оскільки тероризм є одним з проявів процесу глобалізації, боротьба з ним повинна розпочинатися з регулювання міжнародним співтовариством процесу глобалізації.

На думку автора, практика міжнародної співпраці дійсно потребує вдосконалення, оскільки інтереси більшості країн світу в ній не враховуються. З іншого боку, і сам процес демократизації накладає деякі обмеження на механізми управління. Так, замість наказу доводиться застосовувати більше трудомісткий і не завжди швидкий спосіб впливу на об'єкт, тобто переконання, замість монологу - діалог. При цьому необхідно враховувати зворотний зв'язок і встановлювати рівноправні, партнерські стосунки. Але рівноправ'я може бути тільки між суб'єктами одного рівня розвитку, що говорять на одній мові і використовують рівноцінні технології [137].

Суперечність процесу глобалізації виражається в існуванні таких проблем, як глобалізація і регіоналізація. У доповіді Дж. Вульфенсена про світовий розвиток в 1999 / 2000 г.г. вони названі головними проблемами сучасності, двома суперечливими світовими викликами.

Перше означає обмеження влади національних урядів на користь міжнародних структур, тоді як друге вимагає децентралізацію усередині країн, необхідність центральних урядів домовлятися із регіонами і містами з питань розділення відповідальності, що відгукнеться можливістю розпаду країн і посиленням процесів сепаратизму (якщо це виявиться економічно вигідним тим або іншим транснаціональним утворенням). Прикладом такої колізії може служити нестикування двох принципів : непорушності меж і цілісності держав, з одного боку, і права націй на самовизначення з іншою, що у ряді випадків веде до виникнення політичного екстремізму.

Іншою серйозною проблемою нового однополярного світового устрою є потреба введення структур світового регулювання і принципово інших технологій світового управління. В зв'язку з цим слід зазначити, що загальною світовою тенденцією є проблема істотного зниження можливостей національних урядів в управлінні суспільством. Військові аналітики США зробили наступний висновок: держави хоча і залишаються домінантами міжнародної системи, але в зростаючому ступені підпадатимуть під вплив потужності транснаціональних корпорацій і міжнародних організацій, що збільшується. Розвиток технологій, тривала геополітична трансформація, демографічний "тиск", а також посилення економічних і соціальних тенденцій, що позначилися, можуть радикально змінити сьгоднішні реалії.

Основою для сучасного управління світовими процесами є нові інформаційні технології, що базуються на глобальних інформаційних комунікаціях. Це управління носить інформаційний характер. У зв'язку з об'єднанням інформаційного середовища в єдину глобальну систему стає можливим впливати на свідомість громадян з боку суб'єктів інших країн і міжнародних організацій з будь-якого куточка світу. Зупинити таку дію практично неможливо [106].

До такого управління не усі підготовлені, і не усі розуміють його нову суть і потужність. Інтернет і інші сучасні засоби комунікації замінюють в русі як глобалізму, так і антиглобалізму традиційні форми організації, що робить обидва ці процеси не дуже ефективними.

У сфері суспільно-політичної, в результаті формування інформаційних імперій, відносно невелика група людей нав'язує свої уявлення про навколишній світ усьому людству. Якщо суспільство само формує свідомість правлячої еліти, що виробляє рішення і є зразком для наслідування, воно зберігає здатність

усвідомлювати свої власні цілі і досягати їх. Якщо ж свідомість еліти суспільства формується за межами держави, то суспільство втрачає адекватність і починає переслідувати не свої, а інтереси інших держав.

Останнім часом усе більш проявляються американські стандарти поведінки, уніформизму, американська система цінностей і американізація культури. Це визнають багато вітчизняних і зарубіжних дослідників, що розглядають це явище як один з методів ведення інформаційних воєн. В підтвердження цьому можна привести висновок, сформульований в матеріалах 5-ої Міжнародної конференції з інформаційної війни, про те, що стратегія застосування інформаційної зброї носить виключно наступальний характер [241].

Наступальний характер інформаційної зброї, дійсно, багато в чому визначає обличчя інформаційної війни і дозволяє апріорі визначити потенційного інформаційного агресора. В зв'язку з цим можна припустити, що об'єм інформації, що цілеспрямовано передається від однієї країни до іншої, служить мірою інформаційної агресивності. При цьому неважливо, який характер має передана інформація.

Інтернет сьогодні є засобом експансії «вільної» культури, стереотипів і цінностей. Це визначається не стільки потужністю нових інформаційних реалій, скільки недооцінкою культурної складової з боку інтелектуальної еліти решти світу. Тільки останнім часом приходить дещо запізніле усвідомлення недооцінки культурних і цивілізаційних аспектів, відставання розвитку культурної складової у інформаційному технократичному світі. Не випадково, в програмі побудови інформаційного суспільства навіть в такій розвиненій країні, як Канада центральними є розділи посилення суверенітету цієї держави і культурної ідентичності, збільшення інформації, що відбиває національний зміст.

Ця проблема з'являється ще актуальнішою в країнах, що розвиваються. Опинившись в ситуації гострої конкурентної боротьби за ринки збуту своєї продукції, ЗМІ багатьох країн з нерозвиненими ринковими стосунками, в цілях утримання і розширення глядацької і читацької аудиторії прибігають, по суті, до криміногенних дій. Вживані при цьому прийоми зводяться до маніпуляцій з традиційними духовними, соціальними і правовими цінностями, до гри на довічних людських слабкостях, прославлення людських вад.

Рекламування в ЗМІ форм поведінки, що відхиляється, які традиційно вважалися неприйнятними в моральному відношенні (проституція, сутенерство, відкрита розпуста, наркоманія, токсикоманія, азартні ігри, порнобізнес, сексуальна експлуатація дітей), створює враження природності, неминучості і навіть деякій прогресивності того, що відбувається. В результаті зростає терпиме відношення суспільства (причому на усіх його рівнях аж до владних структур) до різних форм соціальної і фізіологічної патології [115].

Образно виражаючись, Інтернет як деяка інформаційна форма, готова до вживання, не може залишатися ненаповненою. Таким чином, на думку автора, проблема полягає в тому, хто і з якою метою наповнюватиме світовий інформаційний простір. Це має велике значення і для України, для якої стає життєво важливо, використовуючи західну технологію, наситити інформаційний простір власним змістом.

Слід зазначити ще одну проблему. Технології "промивання мізків" представляють небезпеку не лише для тих, хто стає об'єктом дії, але і для тих, хто їх застосовує. Тим самим вони є не лише технологіями руйнування, але і саморуйнування, т. е. перебудовують свідомість і їх носителів. Послідовне застосування таких технологій до еліти суспільства обмежує простір демократичних механізмів самої еліти, що веде до формування закритої

соціальної системи, а значить і поступової деградації і зупинки її розвитку. Говорячи словами Дж. Сороса, виявилось, що ринкові механізми і капіталістична система господарювання не лише не гарантують відкритість суспільства, але і представляють загрозу відкритості.

Сама відкритість суспільства обертається новими оковами в умовах відставання розвитку у сфері духовності і культури, виступаючи умовою майбутнього закриття. Віртуальність обертається інформаційною обмеженістю, яка сама себе втискує в рамки імперських сценаріїв, що розвиваються за старими схемами, придуманими тисячу років назад. Це загрожує втратою необхідної різноманітності в управлінні. Така модель неминуче зазнає еволюцію у бік імперського переродження. Ця обмеженість, пройшовши період розквіту, зрештою вироджується в силу власної обмеженості у свою протилежність і набуває деякого самознищення, та тиранічної спрямованості [117].

Усю повноту цього явища можна виразити одним терміном — "інформаційний імперіалізм". А всякий імперіалізм веде агресивні загарбницькі війни. Тільки тепер не вимагається захоплювати території і матеріальні цінності. Боротьба йде за володіння душами і свідомістю всього світу. Не можна не бачити того, що, консолідуючи світову спільноту на боротьбу з міжнародним тероризмом як загальним ворогом, деякі країни вирішують свої власні завдання, що виходять з системи економічного глобалізму і світового лідерства, що зжила себе.

Останніми роками розгорнулася безпрецедентна компанія з руйнування національних менталітетів і культур, підривання етичних і моральних основ суспільства. Суспільство починає цінувати не чесну працю, а вигідну зацікавленість. Стало складно розрізняти злочинне від соціально корисного, кримінальну поведінку від бізнесу. Людські слабкості і вади, нетерпимість,

соціальна і фізіологічна патологія перестали носити негативний відтінок. Стає звичайним явищем жорстокість, аморальність заповнила телеефір. У сфері духовного життя виникає небезпека розвитку агресивної споживчої ідеології, тотальної комерціалізації культури, поширення ідей насильства і нетерпимості, дії на психіку руйнівних форм міфологізованої свідомості. Усе це сприяє заміні повіками життєвих установок, що склалися, руйнує національні культури і традиційні цінності.

Ці проблеми створюють основу для соціальної бази протестних рухів антиглобалістів, націоналістичних терористичних об'єднань і тому подібне.

Природною реакцією на глобалізацію з боку країн, що розвиваються, являється протест, що посилюється усвідомленням безнадійності їхнього положення : сотні мільйонів людей розуміють, що ним ніколи не досягти рівня життя країн Заходу. У цьому, тобто в поглибленні розриву між розвиненими країнами, та країнами, що розвиваються, непереборний бар'єр, на нашу думку, полягає у фундаментальній причині міжнародного тероризму. Що ж до звичного традиціоналізму, то в умовах, що склалися, він є лише спробою відносно відсталих суспільств зберегти адекватність за допомогою самозахисту від культурно- інтелектуальної агресії Заходу.

Тим самим, протестний рух проти глобалізації набуває вигляду антиамериканізму. Слід зазначити, що рух антиглобалістів, що об'єднує у своїх рядах людей різних соціальних груп, є практично єдиним масовим рухом, який виступає проти корінних причин тероризму - соціально-економічних і культурних. Хронологічною відміткою початку руху антиглобалізму можна вважати азіатський і латино-американський фінансові кризи 1997/98 років, мільйони людей, що відкинули, в абсолютну убогість.

Аналізуючи наукові джерела, окреслемо, що ідейним вождем антиглобалізму є команданте Інсурхенте Мазке, який став відомий як один з керівників повстання, що закінчилося невдачею, на півдні Мексики в 1994 році. Ідеї антиглобалізму він сформулював у своїй роботі "Четверта світова війна почалася". "Третя світова війна, — пише він, — полягала в протистоянні капіталістичної і соціалістичної систем і йшла то затухаючи, то розгораючись знову. Четверта ж розгортається у великих фінансових центрах, причому напруження її високе і стабільне". Глобалізм в уявленні Маркоса — це пригнічення держав третього світу країнами "Золотого мільярда", і передусім США. Саме з цього витікає антиглобалізм, а по суті — антиамериканізм [47].

Тільки у жовтні 2001 р. майже в 100 містах 19 країн світу пройшли масові демонстрації проти загрози нової світової війни, що затівається під приводом боротьби з глобалізацією тероризму. Крім того, деякі соціальні шари і навіть цілі народи випробовують відчай у зв'язку з глобалізацією убогості і державного насильства (з боку США, Ізраїлю, Туреччини), яке випліскується у вигляді актів тероризму. Тим самим, глобалізація несправедливості і убогості призводять до глобалізації тероризму. Найбільш образно ці підходи виразив представник Малайзії на 9 конференцій АТЕС в жовтні 2000 р. в Шанхаї: «Тероризм — цей стан свідомості, а не вірус, який можна просто так узяти і убити»[43].

Слід зазначити, що цілі руху антиглобалістів важко назвати соціально спрямованими. Про це свідчить той факт, що, протестуючи, наприклад, проти липневого 2001 року саміту вісімки в Генуї (а туди з'їхалося до 200 тис. учасників з багатьох країн, що представляли 700 різних організацій) маніфестанти, не відділяючи зерна від плевел (тобто ігноруючи націленість форуму на вирішувани завдання, зокрема, боротьби з бідністю), чинили в місті безлади, вуличні погроми, сутички з поліцією, що вилилися в масштабне кровопролиття. Це

свідчить про те, що рух, не маючи стійких соціальних орієнтирів, балансує на межі революціонізму і тероризму.

Відмітимо, що, застосовуючи сучасні інформаційні технології, Інтернет і інші передові засоби комунікації, замінюючи традиційні форми організації, антиглобалісти дістають можливість миттєво поширювати свої ідеї у відповідь на будь-які виклики глобалізму. Ці ж засоби стають дуже ефективним інструментом в руках міжнародних терористичних організацій, сприяючи їх об'єднанню і мобільності.

Таким чином, як показує аналіз, причиною терористичних актів є нездатність міжнародного співтовариства або держави створити умови для здійснення надій того або іншого народу, класу, соціальної групи, спільності людей на вирішення їх проблем.

У сучасному світі позначилися цілі регіони, де тероризм стає найважливішим чинником, що визначає характер міжнаціональних і міждержавних стосунків, перспективи вирішення міждержавних, міжцивілізаційних конфліктів, а отже, і побудову світового ладу. Можна погодитися з точкою зору професора Гарвардського університету США С. Хантингтона в тому, що йдеться про райони, де стикаються нації і групи, які належать до різних цивілізацій. Саме тут, тобто уздовж ліній розлому між цивілізаціями розгортаються найзначніші конфлікти, в яких тероризм займає усе більш домінуюче місце. Сформувалася навіть так звана «дуга нестабільності», або «дуга кризи», що включає Балкани, Кавказ, Північну Африку, Близький Схід, Центральну і Південну Азію, яка розділяє багатий світ від бідного. При цьому велика роль в створенні конфліктної обстановки належить ісламському чиннику, а також ісламському екстремізму [34].

Посилення ісламського екстремізму, поява специфічних політичних, етнічних, релігійних і культурних конфліктів є наслідком зміцнення сучасного глобального економічного порядку, що виник після закінчення періоду "холодної війни". Протест проти нього проявляється в двох формах — у вигляді сплеску активності релігійного руху, з одного боку, і соціально-революційного, лівого руху — з іншою. У сприйнятті багатьох мусульман Захід все більш і більш стає ворогом — не стільки за релігійними, скільки за соціально-економічними причинами.

Ще однією особливістю сучасного міжнародного тероризму є його інтернаціональний характер. Це свого роду «таємна війна», пов'язана з наркобізнесом, національним сепаратизмом, а також з інтересами держав, транснаціональних або національних корпорацій.

Іншою причиною зростання антиамериканізму і відсутності єдності у країнах світової спільноти в питаннях боротьби з тероризмом являється політика «подвійних стандартів», політика «розділяй і володарюй», вживана США і деякими західними країнами по відношенню до низки країн, які не підтримують їхню політику з тих або інших питань. Наприклад, Сполучені Штати оголошують терористами тих, хто чинить опір їх політиці, а дійсних бандитів і терористів може назвати «партизанами» — борцями за ідею, свободу і так далі. Відомий і інструмент глобального управління країнами — введення економічних санкцій відносно держав, які, на думку США, підтримують тероризм. Результатом використання такої тактики є негативна реакція мусульманських країн. Від економічних санкцій страждає цивільне населення цих країн, що дає можливість екстремістам звинувачувати Захід в спробах знищити мусульман і тим самим збільшувати соціальну базу екстремістів. Це, до речі, досить явно проявляється останнім часом.

Сили, що форсують глобалізацію, під прапором боротьби за права людини шляхом подвійних стандартів нав'язують власний наднаціональний економічний і військовий контроль над країнами і територіями, що знаходяться в орбіті їхніх інтересів, що може посилити детермінацію терору різних видів, у тому числі кримінального.

І, нарешті, серед негативних наслідків міжнародного тероризму – зростання військових витрат. Так, після 11 вересня 2001 р. в США військовий бюджет склав астрономічну суму - 379 млрд. \$. За прогнозами фахівців, до 2027 р. він досягне 451 млрд. \$. Особливу тривогу викликає і той факт, що процес роззброєння сьогодні практично призупинений. З'явилася небезпека виникнення хаосу в регулюванні озброєнь. Усе це на руку міжнародному тероризму, який прагне дістати зброю масового ураження, у тому числі і ядерного [28].

Отже, об'єктивно тероризм є складним, багатовимірним явищем, що стало в останні роки глобальною проблемою людства, зазіхає на багато благ, що охороняються законом, громадські встановлення, погляди, цінності, що, природно, викликає певні труднощі у виробленні його загального поняття і визначення.

Симптоматичною проблемою нашого часу став очевидний зв'язок затвердження демократичних принципів в суспільстві з криміналізацією усієї соціальної системи, зростанням кримінальної злочинності. Виявившись перед ними проблемами, ми усе більш виразно усвідомлюємо, що як прославляння революційного насильства, так і засудження насильства кримінального. Ми починаємо усвідомлювати недостатність нашої власної інтерпретації істини життя і необхідність звернення до теорії, яка може допомогти нам розібратися з феноменом насильства і пов'язаними з ним парадоксами.

Процес глобалізації суперечливий ще і в тому, що інформаційні процеси разом з можливістю різкого зростання інтелектуального потенціалу людства дають можливість використання потужних інформаційних технологій для підтримки експансії насильства. У міру просування до інформаційного суспільства необхідно враховувати появу усе більш досконаліх технічних засобів масового навіювання. Це пояснює феномен швидкого поширення масового насильства, яке має своїх ідеологів і замовників і, звичайно ж, справжні цілі. Важливість цього визначається ще і тому, що досягнення в області військової техніки роблять вірогідним використати їх для того, щоб викликати масову загибель людей [28].

1.3. Поняття і типологія протидії міжнародного тероризму в період глобалізації

Незважаючи на велику кількість літератури з проблем міжнародного тероризму, терору, відповідні поняття доки не мають, на думку більшості дослідників, точних і загально визнаних визначень. Терміни «тероризм» і «міжнародний тероризм» визначені суперечливо як в наукових джерелах, так і в офіційних міжнародних документах. Це один з доказів складності цього поняття.

Проблема полягає в тому, що, з одного боку, є різні підходи до визначення терміну «тероризм», а з іншого боку, з політичних причин важкий процес уточнення, в яких випадках тероризм можна кваліфікувати як «міжнародний»[27].

Слово «терор» латинського походження, в перекладі що означає «страх», «жах». У латинській мові є ряд пов'язаних з ним виразів : «страх, що наводиться

мною», «вселяти страх кому-небудь», «страх перед рабами». У сучасному розумінні поняття «тероризм» і «терорист» стали вживатися порівняно недавно. Вони вживалися в цьому значенні в період Французької революції 1791-1794 гг, Спочатку якобінці застосовували цей термін по відношенню до себе з позитивним відтінком. Проте вже після 9 термідора слово «терорист» набуло образливого сенсу, перетворившись на синонім слова «злочинець». У сучасній лексикології це поняття тематично пов'язане із словами «жах», «страх», викликані жорстокими насильницькими діями.

У Словнику слово «терор» визначене як фізичне насильство аж до фізичного знищення по відношенню до політичного супротивника. Це визначення недостатньо повно розкриває суть тероризму. Для повнішого виявлення його суті, необхідно відповісти на питання: над ким здійснюються насильницькі дії, тобто хто жертви; кого намагаються злякати; кого хочуть змусити виконати умови соціального або політичного плану і, нарешті, одне з найголовніших питань : навіщо і чому здійснюються насильницькі дії. Багато хто з дослідників, даючи визначення тероризму, відповідає тільки на частину цих питань. Це поняття трактується або занадто широко, або упускаються істотні його аспекти. Наприклад, втрачається зв'язок терористичної дії з установкою на залякування об'єктів терористичних дій [41].

Слід зазначити недосконалість визначення поняття «тероризм» яке в міжнародному розумінні трактується як: «Тероризм — насильство або загроза його застосування відносно фізичних осіб або організацій, а також знищення (ушкодження) або загроза знищення (ушкодження) майна і інших матеріальних об'єктів, загибелі людей, що створюють небезпеку, спричинення значного майнового збитку або настання інших суспільно небезпечних наслідків, здійснюваних в цілях порушення громадської безпеки, залякування населення,

або чинення дії на прийняття органами влади рішень, вигідних терористам, або задоволення їхнім неправомірним майновим і (чи) іншим інтересам; посягання на життя державного або громадського діяча, в цілях припинення його державної або іншої політичної діяльності або з помсти за таку діяльність; напад на представника іноземної держави або співробітника міжнародної організації, що користуються міжнародним захистом, а рівно на службові приміщення або транспортні засоби осіб, що користуються міжнародним захистом, якщо це діяння здійснене в цілях провокації війни або ускладнення міжнародних відносин». На наш погляд, в цьому формулюванні змішані цілі, мотиви, методи, способи і результати конкретних терористичних акцій.

Недоліком наявних визначень є також вибір виключно політичних цілей (боротьба проти держави або існуючого ладу). Так, наприклад, американські дослідники В. Маллісон і С. Маллісон розуміють під тероризмом систематичне використання крайнього насильства і загрози насильством для досягнення публічних або політичних цілей. Видатний співробітник Державного департаменту США Д. Лонг ототожнює тероризм з діями із скидання існуючого політичного устрою, з підривання світового міжнародного правопорядку. Координатор у боротьбі з тероризмом Держдепартаменту США Ф. Уілкокс трактує тероризм як політично мотивоване насильство проти мирного населення. Відомий керівник спецслужб ФРН Г. Нонлау визначає тероризм як «вид боротьби, який в політичних цілях або за політичними мотивами намагається змусити державні органи або громадян насильством або загрозою до певних дій. А. Маджорян пише, що «тероризм - це акти насильства, що здійснюються окремими особами, організаціями або урядовими органами, спрямовані на усунення небажаних державних і політичних діячів і дестабілізацію державного правопорядку в цілях досягнення певних політичних результатів»[26].

Деякі дослідники визначають тероризм як синтез війни і дій з ефектом театру, що драматизують найбільш заборонені види насильства, які здійснюються на «невинних жертвах перед масовою аудиторією в надії створення загального відчуття небезпеки» в політичних або соціальних цілях. Це пояснює, чому тероризм характеризується зловмисністю, несподіваністю, скандальністю і волаючою жорстокістю. П. А. Кошіль відмічає, що тероризувати - означає тримати в стані страху, наводити жах. Це досягається багатьма шляхами: загрозою життя, здоров'ю, майну, переслідуваннями, насильницьким позбавленням волі, захопленням заручників, вигнанням з обжитої місцевості, викраденнями худоби, знищенням господарських будівель, автомашин, стрільбою, застосуванням насильства в різних формах.

На наш погляд, найбільш коректне визначення тероризму, запропоноване В. Петрищевим «Тероризм — це систематичне, соціально і політично мотивоване, ідеологічно обґрунтоване використання насильства або загроз, за допомогою яких через залякування фізичних осіб здійснюється управління їх поведінкою у вигідному для терористів напрямі і досягаються переслідувані терористами цілі» [6].

Для здійснення терористичної діяльності необхідно мати організаційну структуру і екстремістську ідеологію, реабілітовуючу терористичні дії, що надають їй сенс відповідно до певних терористам цілей. Узагальнюючи викладене, відмітимо, що в поняття тероризму входять декілька елементів:

- соціальні і/або політичні цілі;
- суб'єкти терористичних дій : окремі індивіди, терористичні організації, державні органи;

- об'єкти, до яких застосовується терористичне насильство : жертви, що не мають до терористичних дій і їх цілей ніякого відношення, і/ або матеріальні цінності, майно, виробничі споруди і тому подібне;
- об'єкти, на які виявляється тиск із застосуванням засобів терору : урядові або державні органи, політичні діячі або організації, а також окремі індивіди або масова аудиторія, через яких (опосередковано) терористи впливають на владні структури, створюючи у усіх відчуття небезпеки;
- безпосередні терористичні дії: загрози, вимоги від відповідних структур виконання яких-небудь умов, акти насильства, захоплення, руйнування або знищення об'єктів, матеріальних цінностей і тому подібне.

Тероризм відрізняється активним характером дій. Елемент насильства спрацьовує тоді, коли загроза виражена явно, чітко проявлена здатність і готовність здійснювати насильство. Практика показує, що організатори терористичних дій, ставлячи перед собою певну мету, часто не доводять свої загрози до кінця, тобто бомба, *необов'язково* має бути підірвана, *необов'язково* усі пасажери на борту повітряного лайнера мають бути знищені, але неухильна, постійна демонстрація готовності вчинити ці дії *обов'язково* супроводжує будь-який терористичний акт.

Це обумовлює наявність сприймаючої масової аудиторії як особливо важливого елементу у визначенні тероризму. Публічний характер — одна з головних характерних рис цього явища. Образне визначення тероризму — це ефектне дійство, що театралізується, яке спрямоване на психічний, емоційний стан людей, що спостерігають трагедію, з метою створити у них настрій побоювання, відчуття жаху. Відмітна особливість сучасних терористичних дій — умисне їх здійснення відносно третіх осіб, що не мають до терористичних дій і їх цілей ніякого відношення, щоб змусити органи влади або інші структури до

виконання вимог терористів. Жертви вибираються так, щоб їх смерть або її загроза, фізичні ушкодження так впливали на уряд або інші структури, щоб вони були вимушені поступитися заради запобігання руйнівнішому результату.

Міжнародне співтовариство на сучасному етапі розвитку не в змозі повністю заборонити війни, але воно зуміло домовитися про заборону деяких типів поведінки в період ведення військових дій (наприклад, геноцид і тортури). Правила міжнародної поведінки визначають максимальний захист цивільній людині, що не має відношення до військових дій. Терористичні акти порушують ці правила, в них навмисно страждає переважно цивільне населення, а не військові супротивники.

Терор — спосіб управління соціумом за допомогою превентивного залякування в умовах масової істерії. Резюмуючи існуючі наукові положення, представляється можливим стверджувати, що об'єктом тероризму виступає безпека, безпека особа, суспільства і держави, тобто порушення безпечних умов життєдіяльності суспільства [28].

Нагнітання масового страху серед населення визначається завданнями, які ставлять перед собою терористи. Якщо йдеться про захоплення влади, то терористи проголошують уряд джерелом загального зла, домагаючись від соціуму схвалення найжорсткіших заходів залякування можновладців. Не охочі схвалити терор проголошуються ворогами суспільства. Соціум тут є суб'єктом і об'єктом залякування, масова паніка проявляється як істерія непокори демократичної влади або істерія солідарності з владою для виправдання пригнічення виступів і її супротивників. Слід зазначити, що в період нагнітання істерії непокори добре організований і керований натовп стає єдиним суб'єктом дії, ефективним засобом тиску на уряд і залякування його прибічників, зняттям усунення, а іноді і винищення супротивників.

Визначити, коли ж терористичний акт можна кваліфікувати як акт «міжнародного тероризму» доки не представляється можливим. Домовитися усім країнам з цього питання доки не вдається із-за відмінностей в політичних підходах. Тут відбиваються протилежні оцінки багатьох реалій сучасного міжнародного життя. Позначається відсутність однозначних кваліфікацій прояву насильства на міжнародному рівні як злочинів міжнародного характеру. Це говорить ще і тому, що багато країн розходяться в розумінні міжнародної і національної безпеки, мають різні правові системи і, найголовніше, усвідомлюють суперечність національних інтересів, не бажають зв'язувати себе твердими зобов'язаннями, що виключають застосування ними відкритого або таємного насильства в зовнішній політиці. Знаменно в цьому плані твердження в Токійській декларації ЄС 1986 р., що такий різновид тероризму як «міжнародний тероризм» взагалі не потребує спеціального визначення.

Ми вважаємо, що невизначеність і розширювальне тлумачення терміну «міжнародний тероризм» явно видимий у визначенні, представленому в ООН Великобританією, згідно з яким до міжнародного тероризму можуть бути віднесені дії окремих осіб або груп осіб, які за будь-яких обставин є неприпустимими, наприклад, якщо ці дії зачіпають невинних осіб, тобто осіб, що не мають відношення до мети політичних актів.

Досить поширеним, на наш погляд, являється підхід, що визначає це поняття занадто вузько. Прикладом цього є визначення, представлене міжнародному співтовариству Венесуелою, в якому відмічено, що будь-яка загроза насильства або акт насильства, що наражають на небезпеку життя безневинних людей або що викликають їх загибель, або основні свободи, що піддають ризику, здійснюються однією особою або групою осіб на іноземній території, у відкритому морі або на борту літака, що знаходиться у польоті в

повітряному просторі над відкритим або вільним морями, в цілях насадження терору або досягнення якої-небудь політичної мети [40]. Попри те, що визначення досить об'ємно, воно не включає істотного суб'єкта терористичної дії, що значно впливає на міжнародне співтовариство і міждержавні відносини. Цей суб'єкт — держава. Важко погодитися і з Ю. Авдеевим в тому, що тероризм держави, використовуваний як інструмент дії на іншу державу, не відноситься до міжнародного тероризму. При цьому методи тероризму, використовувані цією державою, абсолютно не співпадають з методами військових дій, оскільки тероризм завжди має свою специфіку.

Аналогічне визначення внесене в Спеціальний комітет ООН з міжнародного тероризму Сполученими Штатами Америки, в якому міжнародний тероризм розуміється як протизаконні акти, що робляться іноземцями або проти іноземців і міжнародні наслідки, що спричиняють за собою. Це визначення, на наш погляд, дещо точніше, але теж не включає терористичні дії, здійснювані державними структурами відносно інших держав або громадян інших держав.

В. Лунеев розглядає міжнародний тероризм "як вбивства представників іноземної держави з метою провокації війни або міжнародних ускладнень". Згідно з підходом Є Ляхова, акт міжнародного тероризму здійснюється індивідом або групою індивідів, діючими самостійно або згідно з інструкціями держави, і об'єктивно спрямований проти певних загальнолюдських цінностей, що охороняються не лише національним, але і міжнародним правом. Особливістю міжнародного тероризму, на думку Є. Ляхова, являється те, що найбільш небезпечні акти організуються або заохочуються державою, діючою, через окрему особу або організацію, в офіційні умови з ним не поставлені. Навряд чи можна погодитися із твердженням Є. Ляхова, що це визначення кола актів міжнародного тероризму дає можливість в теорії і на практиці зробити важливий

крок у виділенні з усіх актів терору і насильства, що зачіпають міжнародні відносини, саме ті, які в усіх випадках націлені на підривання міжнародних відносин і підлягають міжнародно-правовій оцінці; чітко виділити об'єктивну і предметну спрямованість міжнародного тероризму; вирішити питання про суб'єкта (суб'єктів) злочину і суб'єктів відповідальності за нього. При цьому підході не залишається місця для пересічного громадянина як об'єкту тероризму, що є жертвою терористичної дії незалежно від його статусу [68].

Комісія міжнародного права ООН у кінці 80-х років XX століття визначила тероризм як здійснення, організацію, сприяння здійсненню, фінансування або заохочення агентами або представниками однієї держави актів проти іншої держави або потурання з їх боку здійсненню таких актів, які спрямовані проти осіб або власності і які за своїм характером мають мету викликати страх у державних діячів, груп осіб або населення в цілому.

Ю. Антонян доповнює це визначення тим, що міжнародні терористи можуть бути не лише «агентами і представниками однієї держави», а людьми, діючими за своєю ініціативою, - як самотійно, так і об'єднуючись в групи, але не від імені і за дорученням держави, не виступаючи представником держави. Крім того, міжнародні терористи часто виступають не стільки проти держави, скільки проти усього суспільства, народу, культури цієї країни, або нації в цілому. Разом з прагненням викликати страх у державних діячів, певних груп або населення в цілому може існувати і інша - знищення ненависних або неугодних державних і громадських діячів, іншої країни або її самих рядових представників. Прикладом є напад на туристів західних країн на Близькому Сході.

Ми пропонуємо наступне визначення міжнародного тероризму - міжнародний злочин, що підриває основи міжнародних відносин, загрозу світу і мирному співіснуванню народів і держав, полягаюче в організації і здійсненні

терористичних актів будь-якого роду проти громадян (жителів) і майна країни (держави) заради залякування її населення, окремих соціальних груп або державної влади, отримання яких-небудь вигод або переваг, ухвалення необхідних рішень, залякування небажаних державних, політичних, громадських, релігійних діячів, діячів культури, спричинення збитку, а також заради помсти [82].

Ми дійшли висновку, що міжнародний тероризм (терористичні акти, що мають міжнародний масштаб) має місце в наступних випадках:

- терорист і особи, що страждають від терористичного акту, є громадянами однієї і тієї ж держави або різних держав, але злочин скоєний за межами цих держав;
- терористичний акт спрямований проти осіб, що користуються міжнародним захистом;
- підготовка до терористичного акту ведеться в одній державі, а здійснюється за її межами;
- вчинивши терористичний акт в одній державі, терорист ховається в іншій, і встає питання про його видачу (екстрадиції).

Нам представляється, що тероризм з боку держави, спрямований на іноземні держави або на підтримку терористичних дій на території іноземних держав, коректніше відносити до різновиду міжнародного тероризму, оскільки залякування здійснюється, як правило, по відношенню до фізичних осіб інших держав і дії від такого терористичного акту теж очікуються від представників іноземних держав.

Суб'єктами міжнародного тероризму можуть бути:

- недержавні терористичні структури, як правило, екстремістські міжнародні рухи лівої і правої орієнтації, націоналістичного або релігійно-політичного толку;

- організовані злочинні об'єднання, що займаються незаконною зовнішньоекономічною діяльністю, наприклад, наркобізнесом, міжнародні злочинці-найманці;

- окремі особи або групи осіб, діючі самостійно або згідно з інструкціями держави;

- посадовці держави, а також державні структури різних країн, що здійснюють таємні або явні терористичні дії проти інших держав або проти громадян іншої держави, а також підтримувальні терористські групи, діяльність яких спрямована на протистояння тих або інших політичних або економічних систем [83].

Метою терористичних актів може бути руйнування існуючого світопорядку шляхом провокації міжнародних конфліктів, насильницької зміни або підірвання суспільно-політичного ладу держав, дестабілізації і скидання урядів, насильницької протидії самовизначенню народів, встановлення вигідніших умов для національних і транснаціональних корпорацій шляхом усунення конкурентів.

Тероризм — одна з найбільш серйозних соціальних проблем, які встають перед світовою спільнотою. За останні десятиліття характер тероризму, форми його прояву, технологічне оснащення зазнали значні зміни. Це стосується не лише методів, але і цілей і завдань боротьби, а також суб'єктів терористичної діяльності — осіб, терористських груп, окремих держав. Сучасний тероризм може використовуватися представниками різних політичних напрямів. Залежно від розстановки політичних сил, пріоритетів зовнішньої і внутрішньої державної

політики, місцевих традицій, стану суспільної свідомості, оцінки терористичних проявів з боку офіційної влади, церкви, суспільства або окремих верств населення з часом міняються.

Тероризм і його прояви, а також терористичні групи можуть значно відрізнятися один від одного. Оскільки тероризм багатосторонній і багатоваріантний, мотивація окремих його проявів часто носить відбиток того типу, до якого відноситься цей терористичний акт. Особливості прояву тероризму кожного виду необхідно враховувати в процесі планування системи протидії. Не можна зрозуміти, наприклад, тероризм, пов'язаний з націоналізмом, якщо не враховувати роль і значення Батьківщина, нації в житті людини. Тому, виділяючи загальні риси, властиві усім типам тероризму, корисно виявити їхні специфічні особливості. Мотиви, з одного боку, помітно відрізняються в конкретних видах терористичної поведінки, а з іншої — навіть у рамках одного і того ж злочинного акту різні його учасники можуть керуватися різними мотивами [84].

Спроби класифікації тероризму робилися неодноразово. В якості підстав класифікації тероризму в науковій літературі і політичній практиці використовуються різні критерії. Наприклад, Фелікс Гросс, провідний дослідник революційного тероризму запропонував наступні типи тероризму :

- масовий терор - здійснюваний державою, коли правлячий режим змушує опозицію; терор здійснюється організовано або неорганізовано, іноді закріплюється нормативно;
- династичне вбивство — напад на главу держави або правлячу еліту; вид тероризму, який практикувався переважно в середині дев'ятнадцятого століття;

- випадковий терор — виконується шляхом розміщення вибухових речовин в людних місцях для знищення усіх, хто у цей момент там знаходитиметься;

- сфокусований випадковий терор — обмежує розміщення вибухових речовин, переважно в місцях, де можуть зібратися представники протиборчої сторони;

- тактичний терор — спрямований виключно проти правлячого уряду як частину «широкого революційного стратегічного плану».

Як бачимо, в основі такої змішаної типології знаходяться форма терористичних дій і об'єкти їх спрямованості. Очевидно, що приведена типологія характеризує деяку партизанську терористичну діяльність, вживану у минулому. Хоча подібні підходи недостатньо коректні, вони важливі для розуміння явища тероризму [103].

Аналогічну різноосновну систему класифікації тероризму запропонував американський учений з Колумбійського університету Дж. Белл. Вивчивши багато терористичних типів, він пропонує розширити їх склад. На додаток до психологічного і кримінального терору, який Дж. Белл зв'язує з повітряним піратством і викраденням людей, їм запропоновані чотири нові категорії: регіональний (endemic), санкціонований, терор лінчувателів (vigilante) і революційний.

Регіональний терор (характерний для цієї місцевості) пропонує розуміння цього типу тероризму як спрямованого хаосу, який характеризував Уганду в період правління І. Аміна. Санкціонований терор використовується державою, щоб залякати внутрішніх ворогів. Терор лінчувателів (vigilante) здійснюється недержавними особами з мовчазного дозволу держави і революційних активістів.

На відміну від Ф. Гросса, Дж. Белл підрозділяє останню категорію ще на шість типів: організаційного, лояльного (allegiance), функціонального, провокаційного, маніпулятивного і символічного. Це ділення, проте, дещо перетинається з типами тероризму, запропонованими Ф. Гроссом, особливо це стосується випадкового типу. Аналіз цих підходів показує, що типологія Дж. Белла доповнює класифікацію з точки зору визначення цілей і свідків (аудиторії) сфокусованого випадкового терору і розширює спектр типів державного терору [106].

Сінді Комбс підсумовує деякі із запропонованих вище типологій сучасного тероризму (див. таблицю. 1) [110], розглядаючи кожен тип з точки зору виконавців-організаторів, об'єктів і вживаної тактики в кожному типі тероризму.

Типологія сучасного тероризму

Тип	Організатор (виконавець)	Об'єкт	Тактика
Масовий терор	Політичні лідери	Загальний	Примус
Санкціонований терор	Державно-політичні лідери, особи і групи	Населення	Організовані репресії
Династичне вбивство	Особа або група	Глава держави або правляча еліта	Вибіркове насильство
Випадковий терор	Особа або група	Будь-яка людина, що опинилася в цьому місці	Бомби в громадських місцях
Сфокусований випадковий терор	Особа або група	Представники опозиції	Бомби в громадських місцях
Револьюційний тактичний терор	Револьюційні рухи	Представники уряду	Напади на політичних лідерів

Українські вчені представили наступну типологію сучасного тероризма:

- тероризм за політичними мотивами;
- кримінальний тероризм;
- націоналістичний тероризм;
- повітряний тероризм;
- міжнародний тероризм.

Тут теж представлені «змішані» підстави класифікації — форми здійснення терористичної дії («повітряний» тероризм) який сполучається з обґрунтуванням його мотивації (націоналістичний тероризм).

Н. Мелент'єва, визнаючи існування державного тероризму і насильства в період військових дій, виходить з того, що терористичні дії здійснюються політичними, етнічними, релігійними меншинами, розрізняючи наступні види тероризму :

- ідеологічний (за політичними мотивами);
- етнічний;
- релігійний;
- кримінальний;
- індивідуальний.

Як ми бачимо, тут окрім того, що перелік недостатньо повний, теж порушений принцип єдиної основи класифікації, наприклад, ідеологічно визначені з точки зору цілі, а індивідуальний визначає суб'єкта цього типу тероризму.

У представленій класифікації явно виділяється ідеологічна основа терористичної діяльності :

- ідеологічна (права і ліва);
- націоналістична;

- релігійна;
- кримінальна.

Корисний розгляд класифікації того ж автора за іншим принципом: - державний, міжнародний і внутрішній терор. При цьому внутрішній тероризм розуміється як внутрішня діяльність екстремістські орієнтованих політичних сил, організацій і окремих осіб по відношенню до влади, а також як діяльність протиборчих і не перебуваючих при владі політичних сил і організацій, що використовують терористичні сили [117].

Нами, особливо виділяючи міжнародний тероризм, приводиться як найповніша типологія тероризму :

- політичний;
- державний;
- релігійний;
- корисливий;
- кримінальний;
- національний;
- військовий;
- ідеалістичний;
- партизанський.

Цю систему, на наш погляд, все ж необхідно уточнити. Наприклад, немає необхідності розділяти корисливий і кримінальний тероризм, оскільки за своєю суттю вони представляють діяльність кримінального світу із застосуванням крайніх терористичних дій. При цьому тут завжди прямо або побічно передумовами здійснення теракту є корисливі мотиви навіть у тому випадку, якщо захоплюються заручники з метою змусити державні структури випустити своїх спільників з під варти. Основною метою злочинного угруповання все одно

залишається нажива і користь. Крім того, виділення такої форми, як партизанський тероризм разом з іншими, на наш погляд недостатньо коректно, оскільки цю форму терористичних дій можуть використати терористи, що діють на будь-якій ідеологічній підставі, включаючи релігійну або націоналістичну.

Виділимо декілька важливих загальних моментів, на які слід було б звернути увагу при розгляді різних типологій тероризму.

По-перше, виявляється деяка схожість поглядів з приводу включення репресивної державної тактики в класифікацію терористичних дій.

По-друге, багато авторів беруть за основу класифікації суб'єктів терористичної діяльності, виділяючи при цьому тероризм з боку держави, тероризм групи і тероризм окремих індивідів.

Останній вид тероризму, здійснюваний терористами-одинаками, стає досить поширеним соціальним явищем. Його небезпека в тому, що він часто здійснюється особами психічно уразливими. Це гостра реакція на соціальний стан, протест проти суспільства або символізування своєї «перемоги» справедливості громадського устрою, а іноді і просто випадком агресії. Унаслідок прагнення окремих людей до самоствердження шляхом насильницької реалізації своїх або міцно засвоєних чужих ідей і задумів політичного, релігійного, ідеологічного або іншого характеру ці «ідеалісти», поглинені фанатичною прихильністю своїм переконанням і, як нам здається, бездоганною побудовою своїх задумів, можуть бути виключно небезпечні [153]. Вони не зупиняються ні перед якими жертвами. Серед них немало психічно хворих людей. Якщо такі терористи - одинаки мають доступ до високих технологій, їх дії можуть носити дуже руйнівний і небезпечний характер.

По-третє, при класифікації тероризму часто враховують характер об'єктів, на які спрямована терористична дія, — селективний або вибіркового тероризм,

спрямований проти державних і громадських діячів, посадовців; масовий, або «сліпий» — в громадських місцях проти людей, що випадково опинилися в цьому місці; зосереджений або випадковий — в місцях скупчення опозиційно налагоджених супротивників проти тих, хто в той момент опинився на місці здійснення терористичної дії; технологічний тероризм — проти життєво важливих виробничих об'єктів (ядерних, хімічних виробництв, військових об'єктів, гідроелектростанцій і т. п.).

З точки зору вибору об'єктів і спрямованості тероризму, можна розділити тероризм на внутрішньо-державний і зовнішній. Кожен з них може у свою чергу включати види тероризму з точки зору поставлених цілей, що привели до теракту. Саме тому внутрішній і зовнішній тероризм можна класифікувати за ознакою ідеологічних підстав.

При такому підході внутрішньодержавний тероризм розглядається як політичний, оскільки він спрямований на пригнічення опозиції, залякування населення з метою зміцнення влади.

Помітимо, що сепаратизм можна розглядати як вид тероризму тільки у тому випадку, якщо має місце застосування терористичних дій (т. є. насильницьких дій проти цивільного населення) з метою територіального відділення, порушення територіальної цілісності держави.

Розглядаючи в якості основи класифікації типів тероризму мети, ідеологію терориста, можна запропонувати наступну класифікацію (таблиця.2) :

Таблиця 2.	
Класифікація типів тероризму	
Тип тероризму	Цілі
Політичний	Боротьба за владу
Сепаратизм	Право на територіальне відділення, порушення територіальної цілісності держави
Націоналістичний	Витіснення інших національностей і етнічних груп з усіх сфер діяльності — владної, економічної, культурної і т. п.
Релігійний	Визнання своєї релігії ведучою, пригнічення інших релігійних конфесій, визнання своєї релігії в якості державної ідеології
Кримінальний	Отримання матеріальних вигод, пригнічення і знищення комерційних і інших суперників в корисливих цілях

Усі ці типи тероризму можуть носити міжнародний характер. В цьому випадку політичний тероризм здійснюватиметься з метою встановлення політичного режиму або цілеспрямованої поведінки з боку окремих держав або організацій світової спільноти;

релігійний — з метою затвердження своєї релігії в цілих регіонах або у всьому світі;

націоналістичний — для витіснення інших національностей і етнічних груп з владних структур окремих держав або міжнародних організацій;

кримінальний — встановлення в різних країнах політико— економічних умов для скоювання злочинів з метою наживи.

Завершуючи класифікацію, відмітимо, що усі види тероризму можна розглядати з точки зору методів і способів здійснення терористичних акцій. До таких видів відносяться, наприклад, інформаційний, партизанський або військовий тероризм, технологічний тероризм. Ці способи терористичних дій можуть застосовуватися терористичними групами будь-якого ідеологічного

напряму незалежно від своїх головних цільових установок. Фактично це тактика сучасного тероризму. При цьому для кожної форми терористичної боротьби формуються цільові установки. Наприклад, організатори військового тероризму ставлять перед собою завдання послаблення супротивника в період ведення військових дій усіма методами, включаючи психологічне насильство. Інформаційний тероризм небезпечний монопольним захопленням або руйнуванням інформаційного простору і тотальною дією на свідомість людей [162].

Останнім часом активно обговорюється кібертероризм — нова загроза через інтернет. Ми вважаємо, що найбільш вірне визначення кібертероризму дав німецький учений Д. Хіршман в роботі «Міняючий вигляд тероризму». Він пише: «Кібертероризм — це навмисна, політично мотивована атака на інформацію, кіберпростір в терористичних цілях, тобто мотивовані операції злomu комп'ютерних систем, комп'ютерних програм і обробки, яка набуває форми насильства проти нейтральних об'єктів з боку субнаціональних груп або підпільно дійових осіб»[210].

Таким чином, на нашу думку , слід виділити наступні типи тероризму : політичний, націоналістичний, сепаратизм, релігійний і кримінальний. Усі ці типи тероризму можуть носити міжнародний характер. Проте усі різновиди сучасного тероризму на практиці не часто виступають в чистому вигляді. Націоналістичний тероризм у багатьох випадках просто сплітається з релігійним і при цьому досить часто запозичує ідеї, гасла, аргументи у тероризму, вирощеного на соціально-економічному або кримінальному ґрунті. Нарешті, релігійний тероризм, як правило, одночасно в тій чи іншій мірі являється і тероризмом націоналістичним і при цьому здатний дещо запозичувати з ідейного арсеналу тероризму соціального. У сучасних умовах відбувається зрощення

тероризму політичного з кримінальним, йде процес політизування кримінальної злочинності. Організована злочинність веде боротьбу за завоювання позицій в ешелонах влади, без якої не може бути забезпечене гарантоване отримання доходів.

РОЗДІЛ II

ОЦІНКА ПУБЛІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ, ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

2.1. Основні аспекти організаційно-правового механізму публічного регулювання в забезпеченні безпеки державного кордону України

Говорячи про зміст організаційно-правового механізму забезпечення режимних правил функціонування державного кордону не можна не торкнутися питань, присвячених системі і структурі механізму держави в області охорони кордону. Механізм держави є системою органів держави, за допомогою якого здійснюється державна влада, виконуються основні функції, досягаються мета і завдання, що стоять перед державою на різних етапах її розвитку. Механізм є найважливішим складовим елементом будь-якої держави. На думку професора Бакуменка В.Д. [8, с.43], зміст механізму держави складають двосторонні зв'язки між органами держави і підлеглими ним підприємствами і установами. Стосунки між ними будуються за принципом «владо-підпорядкування», «керівника і керованого». Особлива роль і значення державних органів, що здійснюють в межах своєї компетенції державну владу і що виконують функції державного керівництва, обумовлюють їх особливе місце в механізмі держави.

В основі побудови і функціонування механізму лежать об'єктивні і суб'єктивні чинники, що зумовлюють найбільш важливі особливості його внутрішньої будови, структури, характеру, форм і методів діяльності, значною мірою сприяючи з'єднанню його різних складених ланок в єдину систему.

Механізм будь-якої держави - це не механічне з'єднання його окремих органів, а їх чітко організована, строго впорядкована цілісна система. Державні органи, що входять в цю систему, реалізуючи надані їм повноваження і функції в дорученій області, дозволяють нормально функціонувати і чітко виконувати усі необхідні заходи [7].

Вважаємо, що під структурою механізму забезпечення режиму функціонування державного кордону України розуміється його внутрішня будова, порядок розташування складових ланок, їх співвідношення. Структура завжди вказує на те, з чого складається механізм публічного регулювання, яка субординація його складових частин, які принципи його організації і функціонування.

Орган держави - це складова частина апарату держави, що має відповідно до закону власну структуру, строго певні повноваження з управління конкретною сферою громадського життя і що органічно взаємодіє з іншими частинами механізму публічного регулювання, що утворюють єдине ціле. Кожен державний орган є відносно самостійною, структурно відособленою ланкою державного апарату, що створюється державою в цілях здійснення строго певного виду державної діяльності, наділений відповідною компетенцією і спирається в процесі реалізації своїх повноважень на організаційну, матеріальну і примусову силу держави.

Під компетенцією розуміється сукупність юридично встановлених повноважень, прав і обов'язків суб'єкта державної влади, що визначають його місце в системі державних органів [63].

Виходячи з приведеного визначення, можна зробити висновок про те, що у рамках наданої компетенції державні органи і їх посадовці у сфері захисту

державного кордону реалізують надані їм права на здійснення певного виду діяльності у сфері реалізації основних напрямів прикордонної політики.

Компетенція органів державної влади у сфері забезпечення національних інтересів в прикордонній сфері складається з об'єму повноважень, тобто покладених на них прав і обов'язків. В науці управління повноваження розглядаються як складова частина компетенції і статусу державного органу (посадовця), що виконує управлінські функції, передбачені відповідним законодавством [67].

Для забезпечення обґрунтованого, доцільного, грамотного керівництва в області захисту державного кордону і забезпечення режиму її функціонування визначено коло державних органів і посадовців, повноважних розглядати і вирішувати питання у сфері реалізації основних напрямів прикордонної політики в аспекті забезпечення національної безпеки.

Публічне управління з формування державної політики управління в області забезпечення державної безпеки відповідно до Конституції України [97] здійснюється найвищими органами державної влади, а також створюваними ними органами виконавчої влади.

Захист державного кордону є невід'ємною складовою частиною системи забезпечення безпеки України і реалізації державної прикордонної політики. Відповідно до норм Закону України «Про державний кордон України» [74] захист державного кордону полягає в погодженій діяльності державних органів державної влади і органів місцевого самоврядування, здійснюваних ними в межах своїх повноважень шляхом прийняття політичних, організаційно-правових, дипломатичних, економічних, оборонних, прикордонних, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, митних, природоохоронних, санітарно-епідеміологічних, екологічних і інших заходів.

Відповідно до чинного законодавства державні органи представницької і виконавчої влади здійснюють загальне керівництво у сфері захисту державного кордону, визначають основні напрями прикордонної політики. Конституція визначає коло питань у сфері прикордонної політики, що знаходяться у веденні органів законодавчої (представницькою), виконавчої влади на державному рівні.

Розглядаючи компетенцію органів законодавчої (представницькою) і виконавчої влади у сфері забезпечення національної безпеки і реалізації державної прикордонної політики, слід врахувати, що:

1) у веденні України знаходяться питання, пов'язані із захистом державного кордону : устроєм і територією; встановленням основ державної політики в області забезпечення державної безпеки, у тому числі і у сфері прикордонного простору, а також правових основ митного регулювання; обороною і безпекою країни; визначенням статусу і захисту державного кордону, територіального моря і повітряного простору, виняткової економічної зони і континентального шельфу.

2) у спільному веденні знаходяться адміністративне, адміністративно-процесуальне законодавство, встановлення режиму прикордонних зон [105].

Крім того, державні органи виконавчої влади:

- координують міжнародні і зовнішньоекономічні зв'язки регіонів, їх діяльність з регулювання прикордонної співпраці;
- встановлюють порядок здійснення господарської діяльності на прикордонній території;
- реалізують виконання регіональних програм з питань прикордонної співпраці.

У Конституції України вказується, що на території не допускається встановлення митних меж, мит, зборів, яких- або інших перешкод для вільного

переміщення товарів, послуг і фінансових коштів, а також те, що межі між суб'єктами можуть бути змінені тільки з їх взаємної згоди.

Президент України, будучи гарантом Конституції [97], в установленому порядку вживає заходи по охороні суверенітету України, її незалежності і державній цілісності, забезпечує функціонування і взаємодію органів державної влади, у тому числі і у сфері забезпечення захисту державного кордону.

Президент України має наступні повноваження в області захисту державного кордону :

- видає укази з питань прикордонної політики;
- у порядку, передбаченому конституційним законом, вводить на території або в окремих її місцевостях надзвичайний стан;
- призначає вищий склад керівництва прикордонних органів.

Специфіка прикордонної служби така, що саме Президентіві підпорядковуються і тільки перед ним звітують з усіх питань, пов'язаних із захистом і охороною державного кордону України, охороною внутрішніх морських вод, територіального моря, виняткової економічної зони, континентального шельфу [108] .

Свідченням активної нормотворчої діяльності Президента є:

а) видання наказів з питань управління в даній області (про вдосконалення порядку перетину державного кордону; про проведення експерименту по не військовій охороні окремих ділянок державного кордону України; про додаткові заходи з забезпечення захисту державного кордону, територіального моря, виняткової економічної зони і континентального шельфу, охорони морських біологічних ресурсів і державного контролю в цій сфері);

б) розробка засадничих документів у сфері прикордонної політики (Концепції національної безпеки, морської доктрини і інших). У цих документах

викладена система офіційно прийнятих поглядів з забезпечення непорушності меж і територіальної цілісності держави;

в) затвердження системи і структури державних органів виконавчої влади, визначення статусу державних органів виконавчої влади у сфері захисту державного кордону України.

Президент керує в межах своїх конституційних повноважень органами і силами забезпечення національної безпеки, санкціонує дії із забезпечення безпеки в різних сферах, у тому числі і у сфері захисту державного кордону, реорганізує і скасовує підлеглі безпосередньо йому органи і сили забезпечення безпеки [109].

Верховна Рада України на основі Конституції України формує законодавчу базу у сфері прикордонної політики і забезпечує законодавче регулювання стосунків у сфері забезпечення національних інтересів України. Серед функцій основного законодавчого органу України можна виділити:

- здійснення законодавчого регулювання у сфері захисту державного кордону України і забезпечення режиму його функціонування;
- встановлення основних принципів і основ діяльності органів державної влади, органів муніципального управління у сфері прикордонної політики;
- затвердження зміни меж між суб'єктами;
- розгляд правових актів, що стосуються митного регулювання, статусу і захисту державного кордону України і так далі;

Кабінет Міністрів України відповідно до Закону України «Про Кабінет Міністрів України» :

- бере участь в розробці і реалізації державної політики в області забезпечення безпеки на державному кордоні;

- керує діяльністю підвідомчих йому державних органів виконавчої влади з реалізації основних напрямів прикордонної політики;
- веде міжнародні переговори з прикордонних питань і заключає міжвідомчі угоди відповідно до наданих повноважень у сфері прикордонної політики;
- встановлює норми фінансування і матеріально-технічного забезпечення в області реалізації державної прикордонної політики[70].

Серед правових документів, що зробили значний вплив у зміцненні ролі прикордонних військ і поліпшення охорони державного кордону, прийнятих Кабінетом Міністрів України, слід назвати:

- а) постанови - організаційні, фінансово- економічні і інші основи встановлення, відкриття, функціонування і закриття пунктів пропуску через державний кордон;
- б) постанови, що затверджують порядок застосування зброї і бойової техніки при захисті державного кордону України, у тому числі в підводному середовищі і повітряному просторі і інші.

Перераховані нормоутворюючі правові акти свідчать про постійну і цілеспрямовану роботу усіх органів законодавчої і виконавчої влади України в області захисту і охорони державного кордону України.

Державним органом виконавчої влади, що здійснює свої повноваження у сфері публічного управління у забезпеченні безпеки України, захисту і охорони державного кордону, охорони внутрішніх морських вод, територіального моря, виняткової економічної зони, континентального шельфу є Прикордонна служба України [199] .

Повноваження в області захисту державного кордону України мають і інші державні органи виконавчої влади, які відповідно до чинного законодавства

входять в структуру механізму забезпечення режиму функціонування державного кордону України.

Будучи державним органом виконавчої влади, який виконує управлінські функції у сфері міжнародних відносин, Міністерство закордонних справ України здійснює зовнішньополітичне і міжнародно-правове забезпечення захисту державного кордону України.

Зокрема, Міністерство закордонних справ веде переговори зі встановлення і закріплення державного кордону, встановлення режиму державного кордону, вирішує прикордонні інциденти, не врегульовані представниками Прикордонної державної служби або Міністерством оборони. В межах покладеної на нього компетенції міністерство оформляє документи на право в'їзду до України і виїзду з держави громадянами України, іноземним громадянам і особам без громадянства [262, с. 89].

Міністерство оборони України [201] забезпечує захист державної межі України в повітряному просторі і підводному середовищі, а також участь Збройних Сил України в охороні державного кордону на суші, морі, річках, озерах і інших водоймах. При необхідності Міністерство оборони України вирішує в межах своєї компетенції інциденти, пов'язані з порушенням режиму державного кордону, сприяє прикордонним органам в ресурсному, розвідувальному і іншому забезпеченні захисту державного кордону на основі законодавства України і міжвідомчих угод.

Державні органи виконавчої влади, що здійснюють на державному кордоні митний, імміграційний, санітарно-карантинний, ветеринарний, фіто-санітарний, транспортний і інші види контролю організовують і проводять заходи з захисту на державному кордоні економічних, екологічних і інших інтересів особи, суспільства і держави. У необхідних випадках з метою забезпечення контролю за

дотриманням встановлених правил перетину державного кордону фізичними особами, переміщення через неї транспортних засобів, вантажів, товарів і тварин цими органами створюються в пунктах пропуску через державний кордон контрольні пункти. Суть санітарно-карантинного, ветеринарного, фіто-санітарного, митного, імміграційного і транспортного контролю в пунктах пропуску через державний кордон, а також система органів, задіяна в здійсненні цих видів контрольно-наглядової діяльності, була розглянута.

Будучи організуючим суб'єктом у сфері забезпечення громадського порядку, Міністерство внутрішніх справ України [261] інформує прикордонні органи про стан правопорядку в прикордонних районах України, а також забезпечує громадський порядок при проведенні на державному кордоні і в прикордонних районах масових заходів державного або міжнародного характеру. У рамках міжвідомчої взаємодії Міністерство внутрішніх справ сприяє прикордонним органам в проведенні заходів з захисту державного кордону, боротьбі з нелегальною діяльністю через нього, розшуку осіб, що порушили режим державного кордону, в з'ясуванні і перевірці обставин правопорушень громадян, затриманих в адміністративному або кримінально-процесуальному порядку. Важливим напрямом діяльності міністерства є забезпечення участі внутрішніх військ і органів внутрішніх справ в охороні державного кордону України і здійсненні контролю за дотриманням режиму функціонування державного кордону держави.

Служба зовнішньої розвідки України у взаємодії з службою безпеки здійснює розвідувальну діяльність в інтересах забезпечення захисту державного кордону [273].

Таким чином, під системою органів державної влади у сфері захисту державного кордону розуміється сукупність органів державної влади, а також

відповідних посадовців, наділених повноваженнями у вказаній сфері правового регулювання. У даному параграфі визначено коло державних органів і посадовців, уповноважених приймати управлінські рішення у сфері забезпечення національної безпеки і реалізації державної прикордонної політики, в який входять Президент України, Верховна рада України, Кабінет міністрів України, Міністерство закордонних справ, Міністерство оборони України, державні органи виконавчої влади, що здійснюють на державному кордоні митний, імміграційний, санітарно- карантинний, ветеринарний, фіто-санітарний, транспортний і інші види контролю, Міністерство внутрішньої справи України, Служба безпека України [211], служба зовнішній розвідка.

Адміністративно-правовий статус цих органів і посадовців викладено у відповідних внутрішньодержавних нормативно-правових актах різної юридичної сили, що приймаються на підставі Конституції України і забезпечують виконання в повному об'ємі завдань з захисту політичних, економічних і інших інтересів України.

Нині завершений процес створення єдиної організаційної структури прикордонних органів, що виконують завдання з охорони державного кордону в морі і на морському узбережжі, сформовано Чорноморсько-азовське, прикордонне управління берегової охорони[260].

Основне призначення морської охорони полягає в реалізації прикордонної політики України у сфері охорони державного кордону на морських, річкових, озерних ділянках державного кордону, інших водоймах, континентального шельфі, а також в протидії системі загроз і викликів національним інтересам України в морському прикордонному просторі. Охорона національних інтересів України у внутрішніх морських водах і територіальному морі має на увазі виконання комплексу правових, економічних, військових, оперативних,

організаційних, технічних, екологічних, санітарних і інших заходів з захисту інтересів держави від зовнішніх і внутрішніх загроз.

В якості основних завдань морських сил зазначимо наступні [265]:

- охорона державного кордону на морських, річкових, озерних ділянках, інших водоймах і організація її захисту у взаємодії з іншими структурами державних і регіональних органів виконавчої влади;
- охорона біологічних ресурсів в морських прикордонних ділянках і здійснення державного контролю в цій сфері;
- боротьба з контрабандою, незаконною міграцією, ввезенням (вивезенням) наркотиків, зброї, усіх видів не ліцензованих вантажів;
- участь в спільних з аналогічними зарубіжними структурами акціях у боротьбі з міжнародною злочинністю, тероризмом і піратством;
- надання допомоги і порятунку в морі в районах несення прикордонними органами службово-бойової діяльності;
- забезпечення виконання міжнародних конвенцій і українського законодавства з контролю за станом водного середовища, охороні його від забруднення;
- виконання правоохоронних функцій в морському прикордонному просторі;
- недопущення і припинення порушень правового режиму виключної економічної зони, територіального моря і внутрішніх морських вод;
- забезпечення охорони біологічних ресурсів територіального моря, виняткової економічної зони і континентального шельфу, а також здійснення державного контролю в цих районах;
- контроль за станом водного середовища і захист її від забруднення.

Розглядаючи питання повноважень посадовців прикордонних органів України, слід виходити з того, що це державна організація, що становить основу системи забезпечення безпеки особи, суспільства і держави на державному кордоні. У теорії адміністративного права повноваження розглядаються як складова частина компетенції і статусу органів, посадовців, що виконують управлінські функції, передбачені законодавством. У цьому значенні повноваження посадовців прикордонних органів є право (і одночасно обов'язок) діяти в певній ситуації способом, передбаченим українським законодавством. Повноваження припускає його належне використання, що відповідає механізму законності.

Уся служба посадовців прикордонних органів проводиться на наступних принципах [258, 260].

1. Принцип дотримання законності. Законність, будучи одним з необхідних елементів демократичного суспільства і базовим принципом правової держави, полягає в неухильному виконанні законів і нормативних правових актів, що відповідають їм, усіма органами публічного управління, посадовими і іншими особами. Цей принцип має істотне значення в процесі юрисдикційної діяльності посадовців прикордонних органів із застосування адміністративних покарань і заходів забезпечення провадження у справі про адміністративне правопорушення в області захисту державного кордону. Забезпечення законності при застосуванні заходів адміністративно-правової дії до правопорушників означає здійснення усіх процесуальних дій відповідно до законодавства України при дотриманні конституційних прав підозрюваної особи.

2. Принцип гуманізму. Цей принцип закріплений в Конституції України : «людина, його права і свободи є вищою цінністю». Принцип є найважливішим засобом захисту прав і свобод людини і громадянина і

проявляється в загальній гуманізації покарання, що означає можливість застосування правових норм, пом'якшувальних адміністративну відповідальність. Перелік обставин, пом'якшувальних адміністративну відповідальність, міститься в Законі України «Про адміністративні правопорушення» [261].

2. Принцип поваги і дотримання прав і свобод людини і громадянина. Конституційне проголошення прав і свобод людини і громадянина вищою цінністю зобов'язує посадовців прикордонних органів визнавати, дотримуватися і захищати права і свободи людини і громадянина. Нагляд за дотриманням прав і свобод громадян в діяльності органів державної влади і управління здійснює прокуратура України.

3. Принцип поваги суверенітету, територіальної цілісності держав і непорушності їх кордонів.

4. Принцип мирного вирішення прикордонних суперечок.

5. Принцип усебічної взаємовигідної співпраці з органами іноземних держав, що виконують аналогічні завдання.

6. Принцип поєднання гласних і негласних форм і методів діяльності.

7. Принцип єдиноначальності і централізації управління.

Ці принципи отримали розвиток в керівних документах, які регламентують здійснення прикордонної діяльності [265].

Одним з основних напрямів діяльності прикордонних органів України є адміністративна діяльність, що є цілеспрямованою, організуючою виконавчою і розпорядчою та полягає у безпосередньому, повсякденному, практичному виконанні завдань і функцій держави у сфері охорони і захисту державного кордону України. Цей вид діяльності складає один з найважливіших напрямів забезпечення державної безпеки, обстановки спокою на державному кордоні

України, і полягає, переважно, в попередженні і припиненні протиправних діянь, застосуванні до порушників режиму функціонування державного кордону адміністративно-попереджувачих заходів, заходів адміністративно-процесуального забезпечення і адміністративно-правових санкцій.

Зміст діяльності, спрямованої на підтримку режиму функціонування державного кордону України, формують адміністративно-правові стосунки, що складаються і розвиваються :

по-перше, усередині прикордонних органів в процесі організації практичного вирішення завдань забезпечення державної безпеки;

по-друге, в ході безпосередньої охорони державного кордону силами і засобами прикордонних органів і військ.

У першому випадку йдеться про визначення штатів, про підбір, розташування і навчання кадрів, вироблення рішень у сфері охорони державного кордону, про організацію практичного виконання управлінських рішень, здійснення функцій державного прикордонного контролю і тому подібне, тобто про внутрішньо-організаційні стосунки [274].

У другому випадку маються на увазі стосунки, що складаються у зв'язку з охороною державного кордону, наприклад, стосунки, що виникають у зв'язку з скоєнням громадянином адміністративного правопорушення в області захисту державного кордону України. Дані стосунки властиві зовнішній адміністративній діяльності прикордонних органів, які полягають у здійсненні основних функцій прикордонної служби за допомогою реалізації адміністративно-правових методів, і виражаються [266]:

- у безпосередньому забезпеченні дотримання громадянами, посадовими особами вимог чинного законодавства у сфері охорони і захисту державного кордону України;

- у здійсненні заходів, спрямованих на попередження, припинення і притягнення до адміністративної відповідальності правопорушників.

При цьому внутрішньо-організаційна і зовнішня діяльність взаємопов'язані.

Характерними рисами адміністративної діяльності прикордонних органів України є:

- а) державно-владний і організаційний характер;
- б) підлеглість і підконтрольність в процесі її здійснення;
- в) поєднання елементів централізованого керівництва з оперативним (безпосереднім) управлінням;
- г) підзаконність;
- д) профілактична спрямованість.

Державно-владний характер адміністративної діяльності прикордонних органів знаходить своє вираження в здійсненні цими органами покладених на них адміністративно-правових повноважень від імені держави у рамках компетенції, строго визначеної законом. Посадовці прикордонних органів України, виконуючи адміністративні функції, виступають як суб'єкти управління, наділені правом давати обов'язкові для виконання приписи, застосовувати в необхідних випадках заходи примусової дії до порушників. Тому по відношенню до об'єктів управління виконавча діяльність прикордонних органів являється в той же час і розпорядчою. У розпорядчих повноваженнях проявляється властива адміністративній діяльності владність.

Адміністративній діяльності прикордонних органів України належить також і організуючий характер. Організуюча суть адміністративної діяльності виражається в тому, що в процесі її здійснення організується спільна цілеспрямована діяльність за рішенням завдань у сфері забезпечення режиму

функціонування державного кордону України. У цих цілях вирішуються питання, пов'язані з функціонуванням системи управління у сфері захисту державного кордону України, організується спільна робота, здійснюються контроль і нагляд за ходом її виконання.

Адміністративна діяльність в даній сфері характеризується поєднанням централізованого керівництва з оперативним управлінням. Централізоване керівництво виражається в визначенні пріоритетних напрямів діяльності, встановленні загальних правил, нормативів. Для оперативного (безпосереднього) управління характерна наявність прямих зв'язків між суб'єктом і об'єктом управління [281].

Даний вид діяльності є підзаконним. Це означає, що її напрями і головні засоби досягнення цілей визначаються нормативно-правовими актами. Підзаконність адміністративної діяльності має велике значення і внаслідок того, що в процесі її здійснення, передусім, виконуються приписи закону. При цьому посадовці прикордонних органів України можуть видавати безпосередні приписи, що підлягають виконанню, або здійснювати дії, зміст яких складає виконання прямих приписів закону (наприклад, припинення правопорушень). В процесі здійснення адміністративної діяльності уповноважені посадовці прикордонних органів України розробляють і видають відомчі нормативно-правові акти. Норми, що містяться в них, правила поведінки носять підзаконний характер, оскільки приймаються в цілях виконання вимог законів, їх деталізації і конкретизації. Прикордонні органи України і їх посадовці відповідно до законодавства мають право самостійно здійснювати діяльність з залучення правопорушників до адміністративної відповідальності, застосовувати до них заходи адміністративної дії.

Профілактична спрямованість діяльності прикордонних органів України забезпечується, передусім, такою організацією роботи апаратів, служб, сил, засобів, яка створювала б максимальні умови для розвитку цивілізованих стосунків у сфері захисту державного кордону України, для суворого дотримання встановленого в цій сфері законодавства і попередження його порушень. Досягнення позитивного результату буде можливе тільки при глибокому, усебічному вивченні стану захисту і охорони державного кордону України, причин і умов, сприяючих здійсненню правопорушень в цій сфері, дієвій, обґрунтованій розстановці сил і засобів, а також високопрофесійною службою кожного працівника.

Прикордонна діяльність виконавчих органів України здійснюється за допомогою реалізації комплексу заходів з охорони державного кордону України. Ці заходи (іменовані в чинному законодавстві як прикордонні) здійснюються органами Державної прикордонної служби України - в межах прикордонної території, Збройними Силами України - в повітряному просторі і підводному середовищі, іншими органами забезпечення безпеки в цілях:

- а) недопущення протиправної зміни проходження державного кордону України;
- б) забезпечення дотримання фізичними і юридичними особами ре-жиму функціонування державного кордону України [131].

Також слід назвати заходи з недопущенню протиправної зміни проходження державного кордону на місцевості (у тому числі за допомогою застосування фізичної сили, зброї і спеціальних засобів).

2.2. Генезис наукових досліджень з проблем нелегальної міграції: соціальні та економічні аспекти

Проблеми міграції та особливо нелегальної міграції є вкрай важливим науковим питанням, що піднімалися в працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Для комплексного вирішення проблем державного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції є потреба в оцінці генезису наукових досліджень із зазначеної проблеми. В даному контексті найбільш дієвим є метод бібліометричного аналізу, що пропонується для застосування при вивчення публікаційної активності з проблем міграції в наукових періодичних журналах, які індексуються в наукометричній базі SCOPUS. Найбільша кількість статей в журналах, що входить до наукометричної бази даних SCOPUS представлено в галузі знань соціальні науки, зокрема 59,4 %, що представлено на рис. 2 .1.

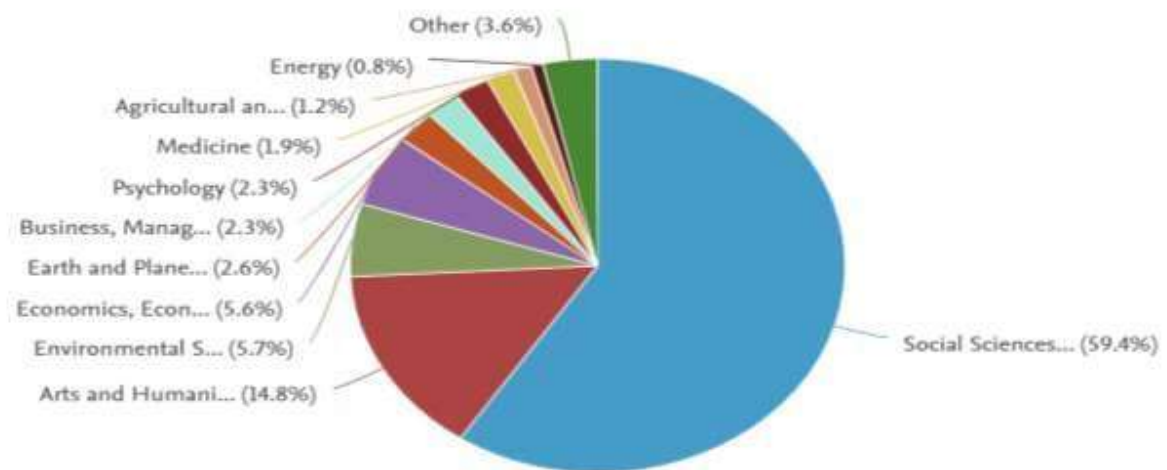

Рис. 2 .1. Структура публікаційної активності з проблем міграції в розрізі галузей наукових знань в другому десятилітті XXI ст.

1. Соціальні науки.

Питання міграції досить часто піднімалося в наукових статтях вітчизняних та міжнародних вчених. Зокрема, в назві наукових статей за період з 2012 по 2021 рр. міграція піднімалася в 10043 публікаціях в сфері соціальних наук. Динаміка публікаційної активності за даними статтями представлена на рис. 2.2.

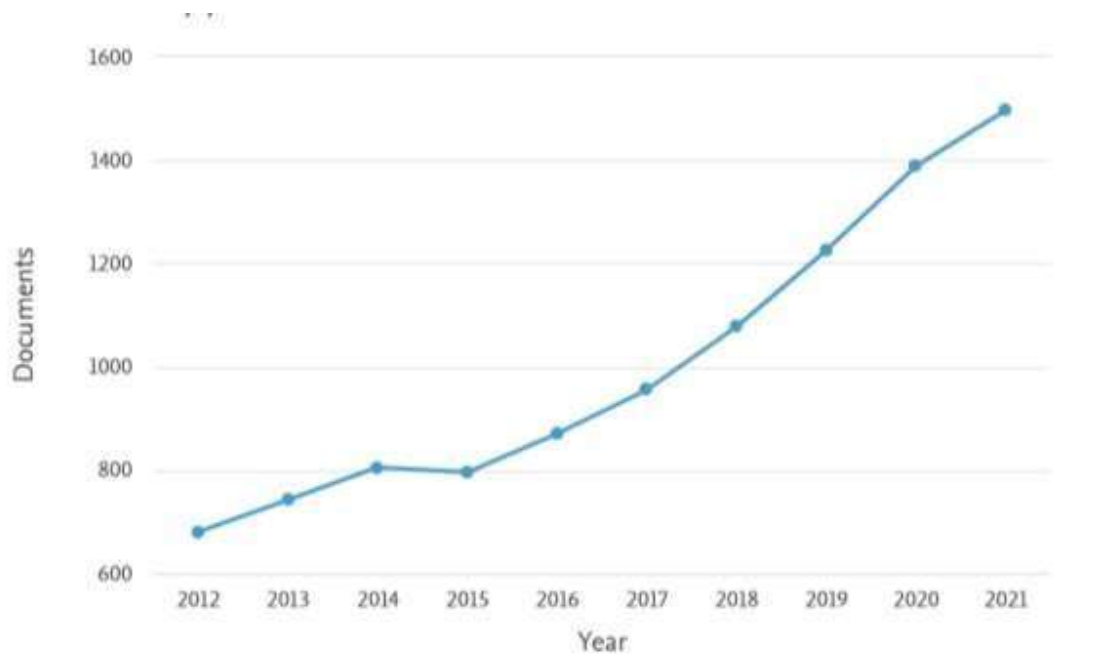

Рис. 2.2. Динаміка публікаційної активності з проблем міграції в другому десятилітті XXI ст. (соціальні науки)

Дані рисунку свідчать про зростання актуальності проблем міграції в наукових дослідженнях в сфері соціальних наук. Так, у 2012 р. такий публікацій було 681 статей, 2013 р. – 743, 2014 р. – 806; 2015 р. – 796; 2016 р. – 871; 2017 р. – 956; 2018 р. – 1078; 2019 р. – 1228; 2020 р. – 1389; 2021 р. –

1497. Відповідно до зазначеного спостерігається значене зростання публікаційної активності, що можливо пов'язати із рядом соціальних детермінантів, зокрема: біженці з країн, на території яких відбуваються бойові

дії; економічна криза, що стимулює трудову міграцію; екологічні проблеми, що обумовлюють міграцію в більш чисті країни.

Аналізуючи періодичні видання в яких публікувалися найбільша кількість наукових статей з проблем міграції, варто наголосити на наступних (рис. 2.3).

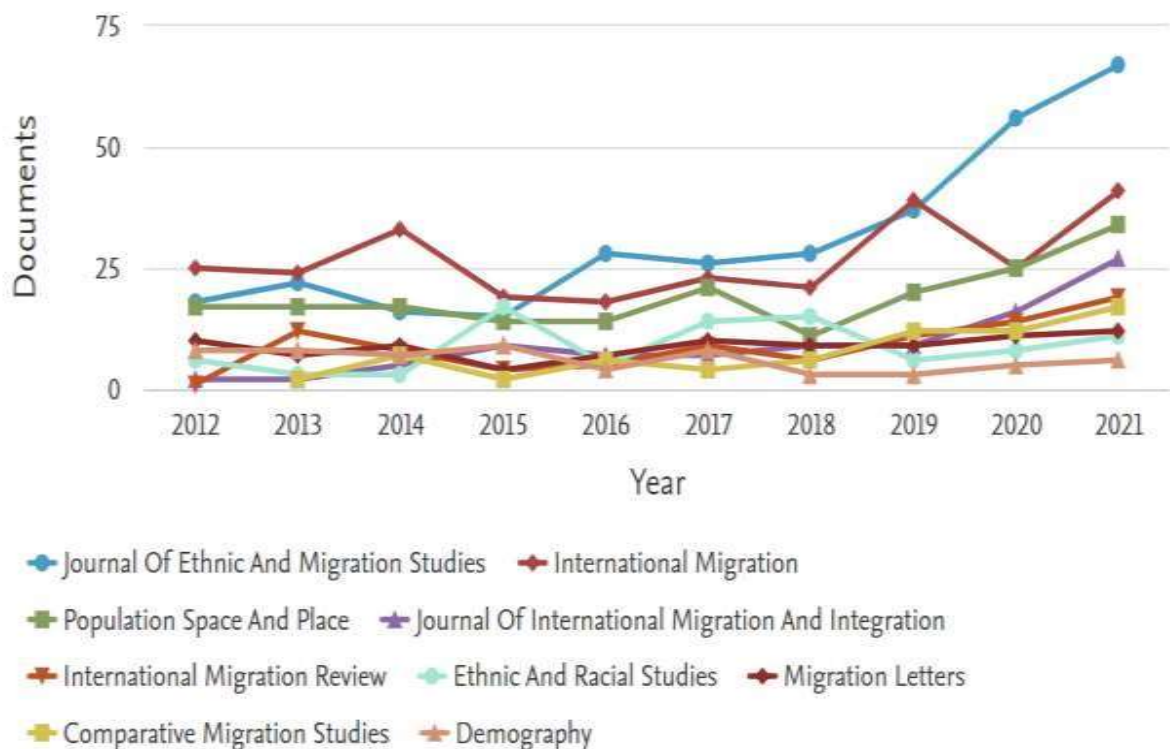

Рис. 2.3. Динаміка публікаційної активності з проблем міграції у найбільш пріоритетних виданнях в другому десятилітті XXI ст.

(соціальні науки)

Відповідно до зазначеного найбільша кількість публікації за досліджуваний період була у наступних періодичних виданнях:

- Журнал етнічних та міграційних досліджень (Journal Of Ethnic And Migration Studies) – 313 статей;

- Міжнародна міграція (International Migration) – 268 статей;
- Населення Простір і місце (Population Space And Place) – 190 статей;
- Журнал міжнародної міграції та інтеграції (Journal Of International Migration And Integration) – 93 статті;
- Огляд міжнародної міграції (International Migration Review) – 89 статей;
- Етнічні та расові дослідження (Ethnic And Racial Studies) – 88 статей;
- Міграційні дослідження (Migration Letters) - 81 стаття;
- Порівняльні міграційні дослідження (Comparative Migration Studies) – 68 статей;
- Демографія (Demography) – 612 стаття.

Вагомим детермінантом розвитку публікаційної активності з проблем міграції є фінансове забезпечення проведених досліджень. Так, відповідно до бази даних SCOPUS джерелами фінансування наукових досліджень були наступні (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Джерела фінансування наукових досліджень з проблем міграції, що були опубліковані в другому десятилітті XXI ст. (соціальні науки)

Відповідно до зазначеного основними джерелами фінансування є:

- Рада економічних і соціальних досліджень – 214 статей;
- Європейська комісія – 180 статей;
- Національний науковий фонд – 167 статей;
- Національний природничий фонд Китаю – 166 статей;
- Національний інститут здоров'я дітей та людського розвитку Юніс Кеннеді Шрайвер – 133 статті;
- Національні інститути здоров'я – 97 статей;
- Рамкова програма Horizon 2020 – 96 статей;
- Дослідження та інновації Великобританії – 92 статті;
- Рада з соціальних і гуманітарних наук Канади – 91 стаття;

- Європейська дослідницька рада – 89 статей;
- Сьома рамкова програма – 69 статей;
- Deutsche Forschungsgemeinschaft – 63 статті;
- Японське товариство сприяння науці – 60 статей; - Уряд Канади – 59 статей.

Таким чином, важливе значення в публікаційній активності та наукових дослідженнях займає процес фінансування. Це пов'язано із тим, що наукові дослідження з проблем міграції потребують залучення значних обсягів трудових, інформаційних та матеріальних ресурсів. Значене фінансування зазначених процесів здійснюється в країнах Європи та Європейському Союзі, що є вкрай актуальним для зазначеного регіону з позиції проблем біженців та нелегальної трудової міграції. Крім того, вкрай актуальним для країни є питання запобігання та протидія торгівлі людьми як складової нелегальної міграції.

Наступним кроком бібліометричного аналізу публікаційної активності з проблем міграції є географія досліджень, зокрема, за авторами (рис. 2.5).

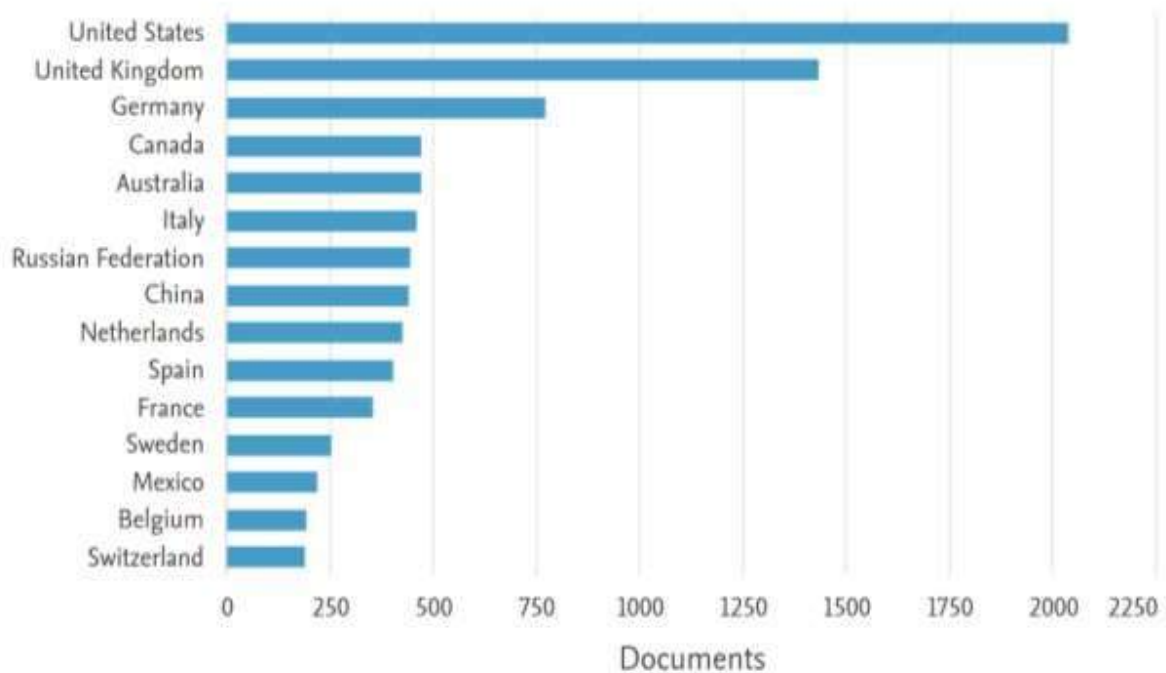

Рис. 2.5. Градація публікацій з проблем міграції за країною походження в другому десятилітті XXI ст. (соціальні науки)

Найбільша кількість публікацій щодо проблем міграції представлена вченими Сполучених Штатів Америки, що становить 2035 статей. Наступною в рейтингу є Великобританія, із величиною 1431 стаття, що майже на 40 % менше. Майже в три рази менше кількість статей з проблем міграції порівняно із США припадає на вчених Німеччини, що становить 771 статтю. Понад 400 публікацій припадає на такі країни як Канада – 470 статей, Австралія – 468, Італія – 459, Російська Федерація – 445, Китай – 440, Нідерланди – 424, Іспанія – 403. Понад 300 публікація припадає на французьких вчених – 352. Швецькі вчені опублікували 251 статтю, а Мексиканські – 216. На бельгійських вчених припадає 193, а на Швейцарських – 188 статей.

Відповідно до вказаних країн на рис. 2.6 представлено кількісний аналіз публікацій в розрізі закладів, які представляли дослідники.

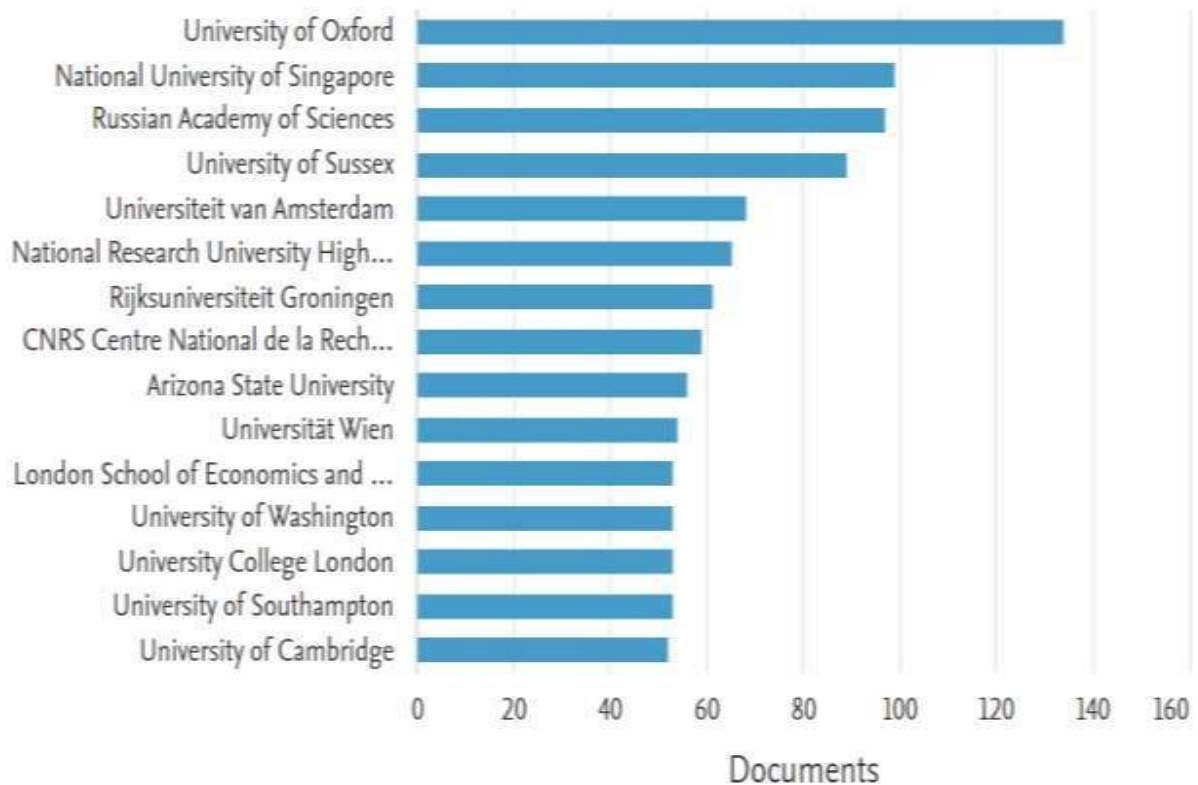

Рис. 2.6. Градація наукових публікацій з проблем міграції за приналежність до наукових та освітніх закладів в другому десятилітті XXI ст. (соціальні науки)

Відповідно до представлених даних найбільшу кількість досліджень опубліковано вченими наступних закладів: Оксфордській університет – 134 публікації; Національний університет Сінгапуру – 99; Російська академія наук – 97; Університет Сассекса - 89; Університет Амстердаму –

68; Національний дослідницький університет «Вища школа економіки» - 65; Державний університет Гронінгена – 61; Національний центр наукового

дослідження (CNRS) – 59; Арізонський державний університет – 56; Віденський університет – 54; Лондонська школа економіки та політичних наук – 53; Вашингтонський університет – 53; Університет «Коледж Лондона» - 53; Університет Саутгемптона – 53; Кебріджський університет – 52.

Представниками зазначених закладів, які проводили дослідження з проблем міграції є наступні (рис. 2.7).

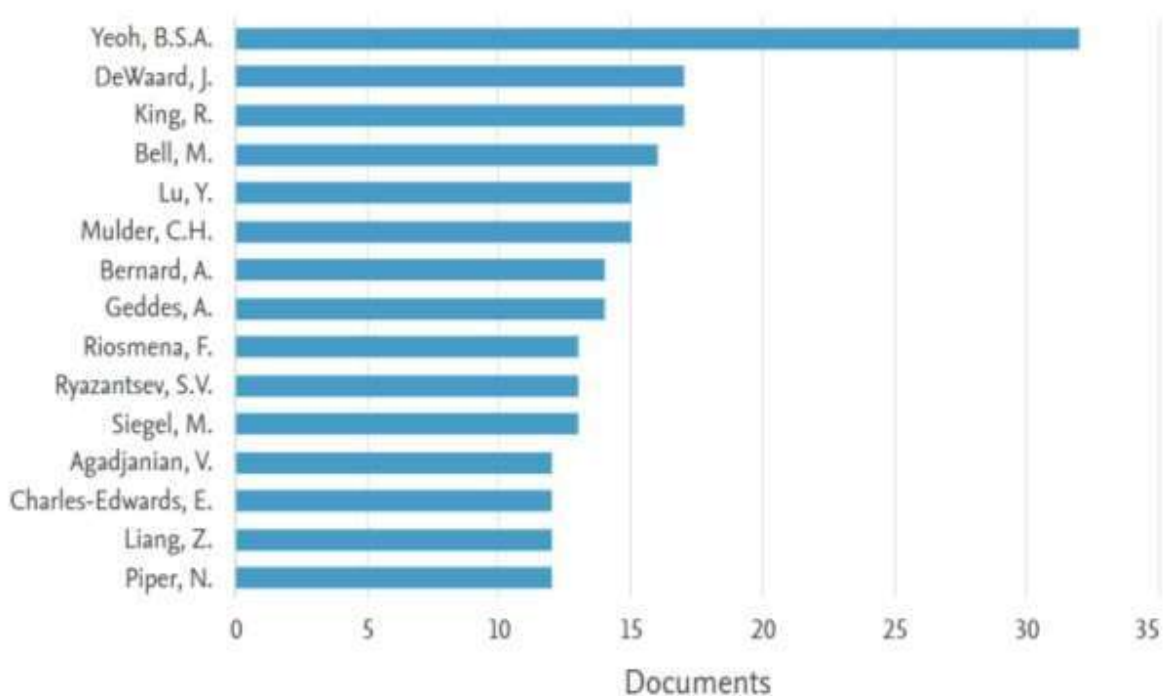

Рис. 2.7. Градація наукових публікацій за авторами з проблем міграції в другому десятилітті XXI ст. (соціальні науки)

Найбільша кількість публікацій належить вченим: Yeoh B.S.A. - 32 статті; DeWaard J. - 17; King R. - 17; Bell M. - 16; Lu Y. - 15; Mulder C.H. - 15; Bernard A. - 14; Geddes A. - 14; Riosmena F. - 13;

Ryazantsev S.V. - 13; Siegel M. - 13; Agadjanian V. - 12; CharlesEdwards E. - 12; Liang Z. - 12; Piper, N. – 12.

Таким чином, бібліометричний аналіз результатів наукових досліджень, що опубліковані в індексованих виданнях, вказує на вагоме значення міграції як об'єкту досліджень в сфері соціальних наук. В більшій мірі це пов'язано із сукупністю соціальних причин міграції й відповідно наслідків, до яких призводить міграція.

2. Економічні науки.

Менша кількість публікацій припадає на економічні науки, зокрема динаміка за останні 10 років представлена на рис. 2.8.

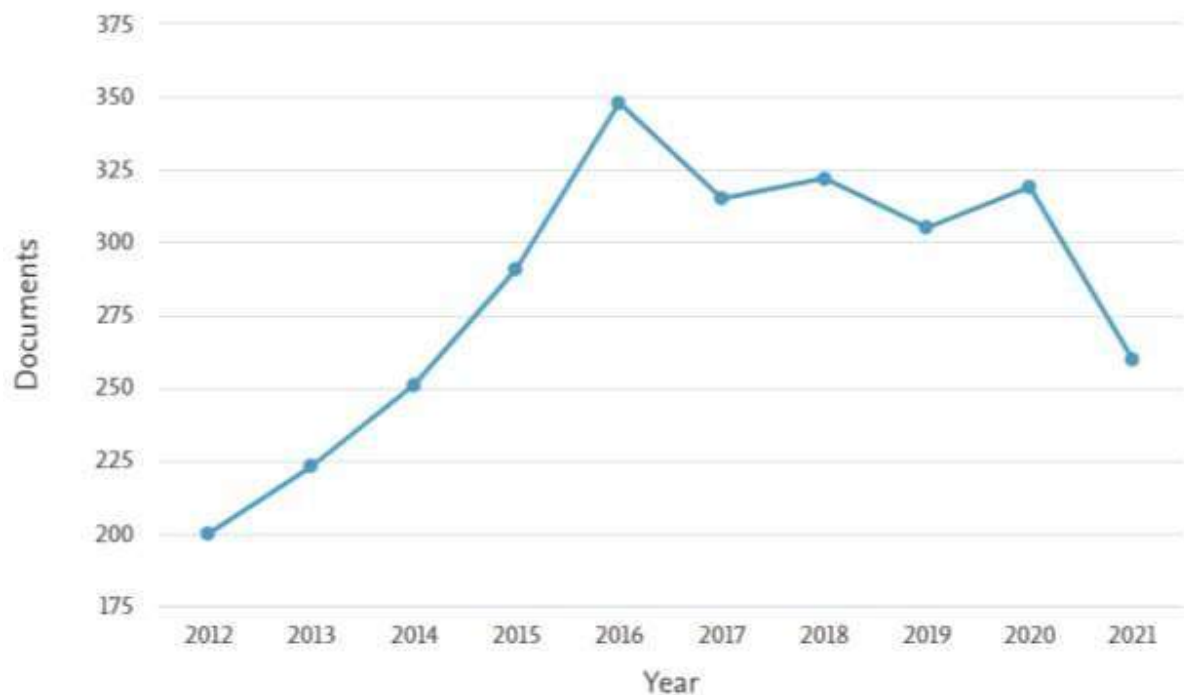

Рис. 2.8. Динаміка публікаційної активності з проблем міграції в другому десятилітті ХХІ ст. (економічні науки)

До 2016 р. спостерігалася позитивна динаміка щодо економічних досліджень проблем міграцій, зокрема на 2012 р. припадає 200 статей, 2013 р. – 223; 2014 р. – 251; 2015 р. – 291 та 2016 р. – 348. Спад публікацій відбувся в 2017 р., зокрема на даний період припадає 315 статей. У 2018 р. – 322 статті; 2019 р. – 305; 2020 р. – 319; 2021 р. – 260.

Відповідно до зазначеного на рис. 2.9 представлено динаміку публікаційної активності із розподілом за науковими періодичними виданнями, зокрема: Економіст Об'єднаного Королівства (Economist United Kingdom) - 58; Економічний та політичний тижневик (Economic And Political Weekly) - 49; Світовий розвиток (World Development) - 48; Середземноморський журнал соціальних наук (Mediterranean Journal Of

Social Sciences) - 33; Регіональні дослідження та урбанізована економіка (Regional Science And Urban Economics) - 33; Журнал з розвитку економіки (Journal Of Development Economics) - 28; Журнал економіки народонаселення (Journal Of Population Economics) - 28; Світова економіка (World Economy) - 28; Китайські економічні дослідження (China Economic Review) – 26.

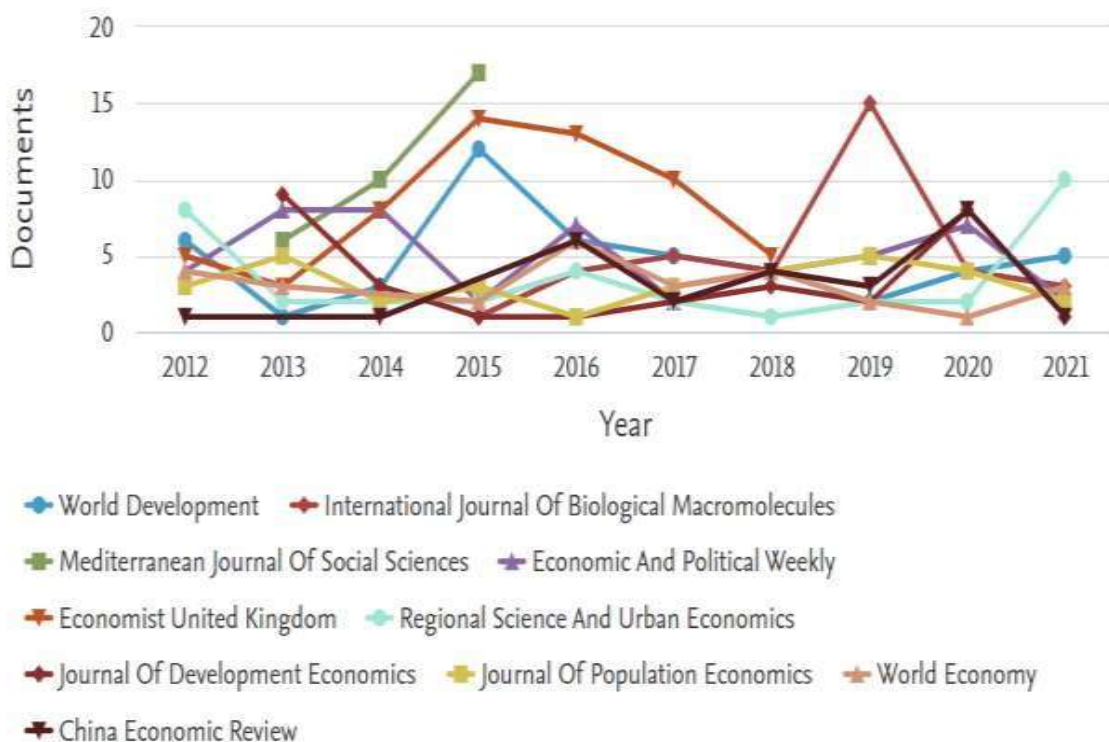

Рис. 2.9. Динаміка публікаційної активності з проблем міграції у найбільш пріоритетних виданнях в другому десятилітті XXI ст. (економічні науки)

Джерела фінансування економічних наукових досліджень проблем міграції представлені на рис. 2.10.

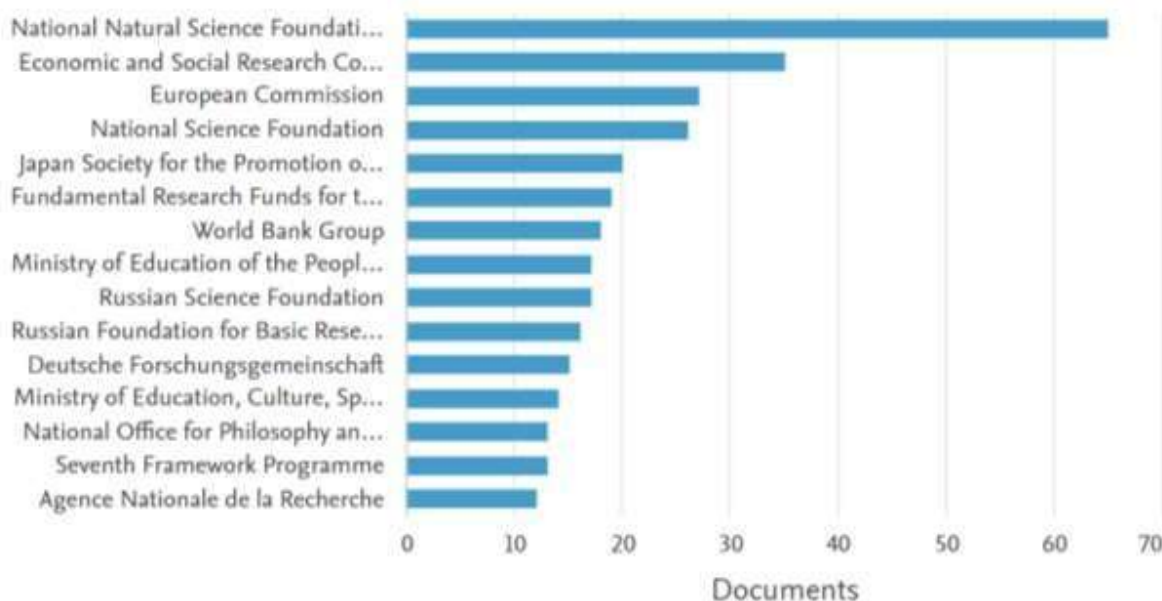

Рис. 2.10. Джерела фінансування наукових досліджень з проблем міграції, що були опубліковані в другому десятилітті ХХІ ст. (економічні науки)

Найбільшу кількість досліджень, за якими були підготовлені наукові публікації профінансували наступні організації:

- Національний природничий фонд Китаю – 65 статей;
- Рада економічних і соціальних досліджень – 35 статей;
- Європейська комісія – 27 статей;
- Національний науковий фонд – 26 статей;
- Японське товариство сприяння науці – 20 статей;
- Фонди фундаментальних досліджень для центральних університетів – 19 статей;
- Світовий банк – 18;

- Міністерство освіти Китаю – 17;
- Російська наукова фундація – 17 статей;
- Російська фундація базових досліджень – 16 статей;
- Deutsche Forschungsgemeinschaft – 15 статті;
- Міністерство освіти, культури, спорту, науки і технологій – 13 статей;
- національний офіс філософії та соціальних наук – 13 статей;
- Сьома рамкова програма – 13 статей;
- Agence Nationale de la Recherche – 12 статей.

Національний інститут здоров'я дітей та людського розвитку Юніс Кеннеді Шрайвер – 133 статті;

- Національні інститути здоров'я – 97 статей;
- Рамкова програма Horizon 2020 – 96 статей;
- Дослідження та інновації Великобританії – 92 статті; - Рада з соціальних і гуманітарних наук Канади – 91 стаття; - Європейська дослідницька рада – 89 статей.

На рис. 2.11 представлено розподіл публікацій за країнами.

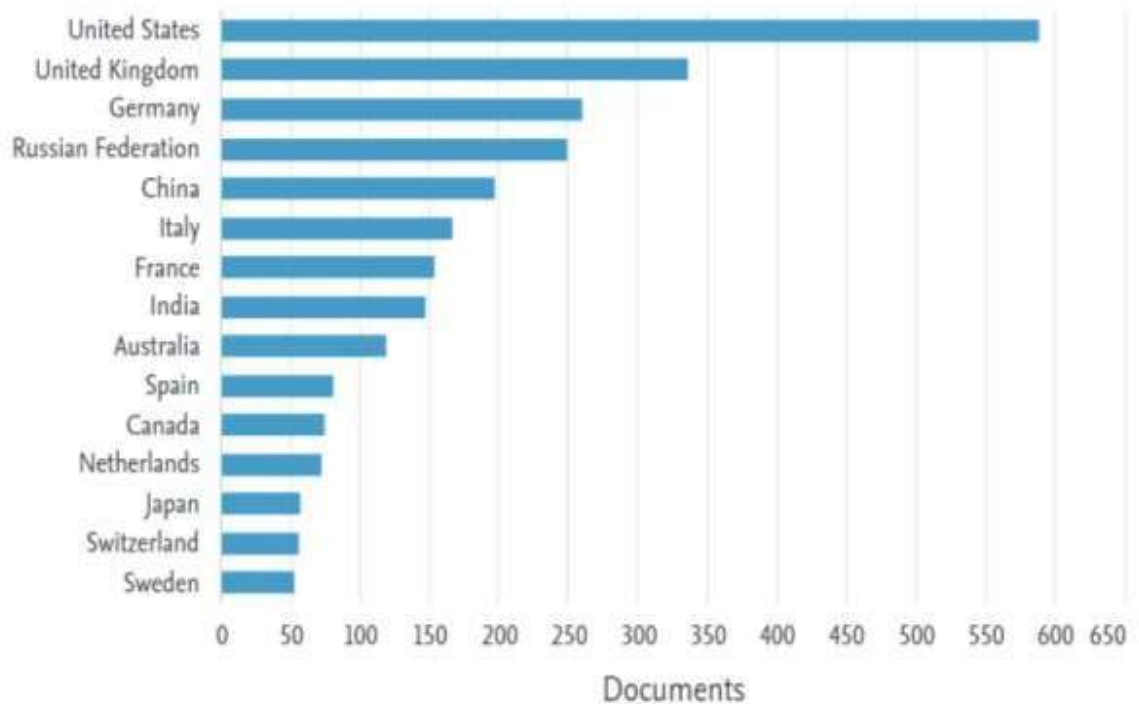

Рис. 2.11. Градація публікацій з проблем міграції за країною походження в другому десятилітті ХХІ ст. (економічні науки)

Найбільша кількість публікацій щодо проблем міграції представлена вченими Сполучених Штатів Америки, що становить 588 статей. Наступною в рейтингу є Великобританія, із величиною 332 стаття, що майже на 35 % менше. Майже в два рази менше кількість статей з проблем міграції порівняно із США припадає на вчених Німеччини, що становить 259 статтю, а у Російської Федерації – 248 статей. Понад 100 публікацій припадає на такі країни як Китай – 196 статей, Італія – 166, Франція – 153, Індія 147, Австралія 118. Менше 100 публікацій припадає на вчених наступних країн; Іспанія – 80 публікацій; Канада – 74, Нідерланди – 72, Японія – 56, Швейцарія – 55, Швеція – 52.

Відповідно до вказаних країн на рис. 2.12 представлено кількісний аналіз публікацій в розрізі закладів, які представляли дослідники.

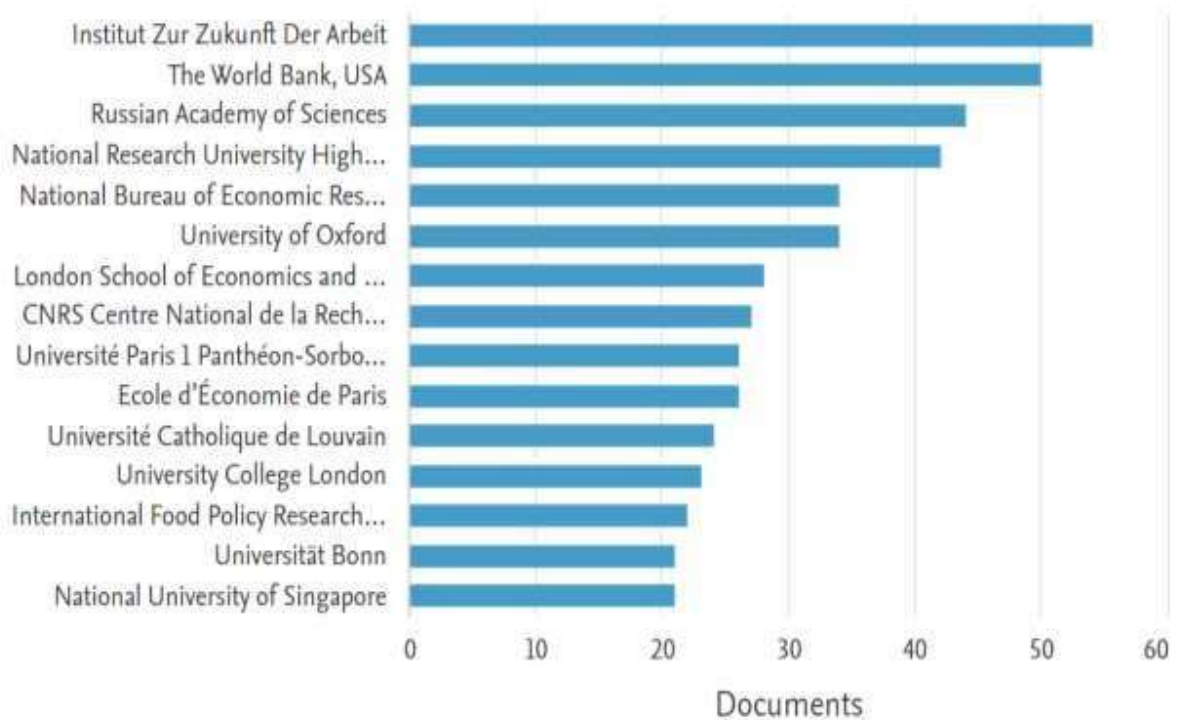

Рис. 2.12. Градація наукових публікацій з проблем міграції за приналежність до наукових та освітніх закладів в другому десятилітті XXI ст. (економічні науки)

Відповідно до представлених даних найбільшу кількість досліджень опубліковано вченими наступних закладів: Institut Zur Zukunft Der Arbeit

54 держави, Світовий банк, США 50; Російської академії наук 44; Національний дослідницький університет «Вища школа економіки» 42; Національне бюро економічних досліджень 34; Оксфордський університет 34; Лондонська школа економіки та політичних наук 28; Національний центр наукового дослідження CNRS, 27; Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne 26; Ecole d'Économie de Paris 26; Université Catholique de Louvain 24; Університетський коледж Лондона 23; Міжнародний науково-дослідний інститут харчової політики 22; Universität Bonn 21; Національний університет Сінгапуру – 21.

Представниками зазначених закладів, які проводили дослідження з проблем міграції є наступні (рис. 2.13).

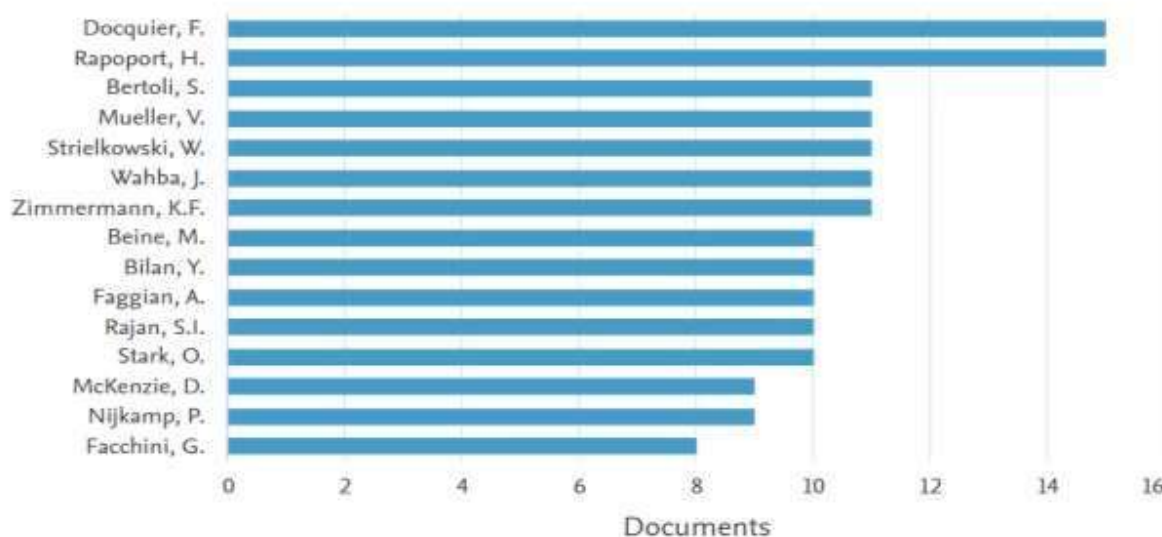

Рис. 2.13. Градація наукових публікацій за авторами з проблем міграції в другому десятилітті ХХІ ст. (економічні науки)

Найбільша кількість публікацій належить наступним вченим:

Docquier F., Rapoport H., Bertoli S., Mueller V., Strielkowski W., Wahba J., Zimmermann K.F., Beine M., Bilan Y., Faggian A., Rajan S.I., Stark O., McKenzie D., Nijkamp P., Facchini G..

2.3. Механізми антикорупційної діяльності в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції

Механізми антикорупційної діяльності в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції є особливо важливими з позиції забезпечення як внутрішньої безпеки Державної міграційної служби, так і безпеки державного кордону і національної безпеки загалом. Так, за допомогою антикорупційних механізмів є можливість знизити рівень нелегальної міграції та забезпечити ефективність діяльності Державної міграційної служби.

Варто зазначити, що питання корупції в міграційній сфері піднімалося в аналітичних звітах, а в 2020 р. керівник Державної міграційної служби в контексті звітування про антикорупційну політику органу, зазначив наступне: «Загалом впродовж 2020 року тільки за окремо визначеними каналами зв'язку до Відділу з питань запобігання та виявлення корупції ДМС надійшло 37 повідомлень про можливі корупційні дії співробітників Міграційної служби. Із них інформацію про 8 відповідних фактів було передано до Національної поліції України – для вжиття належних заходів реагування. Також забезпечено проведення заходів загальної профілактики правопорушень у системі територіальних органів Міграційної служби щодо запобігання зловживанню працівниками ДМС службовим становищем з метою отримання неправомірної вигоди під час надання адміністративних

послуг – зокрема, шляхом проведення відповідних навчань для співробітників ДМС з підвищення кваліфікації з питань запобігання корупції, забезпечення ефективності протидії проявам корупції на державній службі тощо». В контексті зазначеного актуалізується науковий пошук щодо

формування комплексного моделі формування та реалізації механізмів антикорупційної діяльності в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції.

Питання антикорупційної діяльності піднімалося наступними вітчизняними (Антонов А.В., Антонова Л.В., Грицишен Д.О., Євдокимов В.В., Нонік В.В., Мозоль А.П., Мозоль В.В., Драган І.О.,

Градовська М.О., Собакарь А.О., Гнатюк Т.О., Борисов О.С., Ціватий В.Г., Суботенко В.П., Селешук Г.П., Сергієнко Л.В., Фітисова А.В., Позняк О.В., Жураковська Л.А., Орловська Н.А., Марцинюк М.П., Купрієнко Д.А., Івашков Ю.Б., Івашкова Т.О., Мартянова Р.А., Мота А.Ф., Пазій Б.А., Корольов В.О., Здоровило І.В. та інші) та зарубіжними (Trivedi V., Vijay Jagannathan N., Cadot O., Schaffer B., Perry P., Theobald R., Moles J., Pospisil L., Vernon R., Deysine A., Welch S., Peters J.G., Sawyer J.K., Rubinstein W.D., Thompson M.S., Benson B.L., Glaser, D., Fry L.J., Doig A., Mccarthy B.J., Muscari P.G., Birch J.W., Macrae J. та інші) вченими. Вченими здійснено вагомий внесок в розвиток антикорупційної політики та розроблено сукупність інноваційних механізмів щодо публічного управління корупційними ризиками в міграційній сфері. Проте, сьогодні залишається необхідність комплексної моделі антикорупційної діяльності як на рівні міграційної служби так і держави в цілому.

«Подолання корупції є надзвичайно важливою справою, оскільки це явище становить небезпеку для держави, суспільства і кожної окремої людини. У країні, що уражена корупцією, різко знижується ефективність економіки, посилюється бідність і соціальна нерівність, розширюється прірва між суспільством і владою, політика перетворюється на сферу розподілу національного багатства, розкладаються моральні засади суспільства, завдається шкода престижу країни на міжнародному рівні. Корупція демонструє повну байдужість державних посадових осіб до суспільної користі, закону, народу та кожного громадянина.

Корупція девальвує державну владу, призводить до поглиблення розшарування населення за рівнем отримуваних реальних доходів. Корупція є глобальною проблемою кожної країни, і з цією проблемою треба боротися. Практика свідчить, що досконалість нормативно-правового забезпечення та наявність ефективної системи протидії корупції на національному й міжнародному рівнях є чи не найважливішою умовою успішного подолання цього явища» [68].

«За останній рік показники України в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index — CPI) виросли на 3 бали. Із 33 балами зі 100 можливих ми отримали 117 місце зі 180 країн у списку CPI. Поруч із нами у рейтингу Єгипет, африканська Есватіні (Свазіленд), Непал, Сьєрра-Леоне та Замбія — всі ці країни так само у CPI-2020 набрали по 33 бали. З-поміж сусідів найближча до України Молдова — 34 бали та 115 місце (+2 бали). Так само покращили свої показники у порівнянні з минулим роком європейські автократії Білорусь (47 балів, 63 місце) та Росія (30 балів, 129 місце). Остання залишається єдиною країною, яку з-поміж сусідок, випереджає Україна. Не змінили за рік свої показники Угорщина та Румунія — обидві країни набрали по 44 бали та посідають 69 місце. Водночас торішні лідерки CPI серед сусідів втратили свої бали: Словаччина — 1 бал, Польща — 2 бали» [51].

Проблема корупції в міграційній сфері є особливо важливими в контексті наступних положень:

- по-перше, корупції в міграційній сфері призводить до загроз безпеці державного кордону і як наслідок національній безпеці. Будь які прояви корупції, можуть призвести до перетину державного кордону в частині: виїзду – злочинців; в'їзду – терористичних організацій, екстремістів, біженців та інших осіб. Вітчизняні вчені досліджуючи міграційні процеси, вказують на вплив на них корупційних ризиків. «Інтенсифікація міграційних процесів, учасниками яких є

населення України, зумовлює потребу забезпечення ефективного державного управління у цій сфері, що виступає одним із пріоритетів державної політики загалом. Водночас реалізація цих спрямувань потребує мінімізації впливу негативних тенденцій у цій сфері, однією із визначальних серед яких є поширення корупції в органах державної влади та управління. Незважаючи на заходи, що вживаються правоохоронними та іншими органами державної влади нашої країни у сфері протидії корупції, масштаби цього явища залишаються великими. Корупція у міграційній сфері становить суттєву загрозу національній безпеці України, оскільки підриває можливість держави реалізовувати адекватну вимогам часу міграційну політику, стає на заваді реалізації зовнішньополітичного курсу держави, компрометуючи її на міжнародній арені, а також створюючи умови для вчинення супутніх із нелегальною міграцією злочинів, таких як терористична діяльність, контрабанда наркотиків, торгівля людьми тощо.

Наукове усвідомлення феномену корупції в міграційній сфері, таким чином, є необхідним як для усунення наявних корупційних ризиків, так і для організації адекватної роботи правоохоронців і має розглядатися як один із важливих напрямів забезпечення національної безпеки України» [19, с. 312].

- по-друге, євроінтеграційні процеси зумовлюють необхідність удосконалення міграційної політики. Ефективність міграційної політики буде залежить від антикорупційної діяльності, що забезпечить зниження рівня нелегальної міграції. «Ефективна міграційна політика є одним з основних завдань будь-якої держави, а також індикатором її здатності забезпечувати власний суверенітет. Реалізація нашою державою політики європейської інтеграції також зумовлює потребу в забезпеченні відповідності міграційної політики України стандартам Європейського Союзу (далі – ЄС). Це передбачає насамперед

усунення впливу на цей напрям діяльності нашої держави негативних чинників, серед яких особливу небезпеку становить корупція. Протидія корупції в міграційній сфері потребує напрацювання науково обґрунтованого підходу до цієї проблеми в контексті гарантування національної безпеки нашої держави» [18, с. 167].

- по-третє, необхідність відповідності державної політики України в різних сферах суспільного життя, зокрема в частинні запобігання та протидії корупції, міжнародним договорам та угодам, які були ратифіковані, зокрема Конвенції ООН проти корупції та антикорупційних конвенцій Ради Європи. Міжнародні механізми антикорупційного моніторингу (GRECO, Антикорупційна мережа ОЕСР для країн Східної Європи та Центральної Азії, Механізм моніторингу виконання Конвенції ООН проти корупції) надали Україні рекомендації стосовно заходів з протидії корупції. Україна зобов'язалася регулярно оновлювати і впроваджувати національні плани дій в рамках Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд». Заходи щодо запобігання та протидії корупції є ключовими умовами для співпраці України з МВФ, ЄС (особливо в рамках Плану дій щодо лібералізації візового режиму), США та іншими міжнародними партнерами.

- по-четверте, ефективні механізми антикорупційної діяльності в міграційній сфері дозволять підвищити рівень довіри до міграційних органів та держав в цілому. «Протидія корупції є одним із ключових чинників у забезпеченні економічного розвитку і довіри громадян до публічної влади. Протягом останнього десятиліття при характеристиці політичної, економічної та соціальної ситуації в Україні відзначаються значне збільшення поширення корупції і посилення її впливу на основні сфери держави і суспільства. Не отримуючи гідної протидії, вона прагне перетворитися на самостійний і вельми

впливовий соціальний фактор, дестабілізує увесь спектр політичних, економічних, соціальних та культурних традицій. Крім того, корупція негативно впливає на міжнародний авторитет України, яка сьогодні вважається глибоко корумпованою державою» [149].

- корупція в міграційній сфері сприяє поширенню транснаціональній злочинності. «Поширення корупції в міграційній сфері призводить до компрометації України на міжнародній арені, що призводить, серед іншого, до звуження можливостей правоохоронних органів нашої країни брати участь у міжнародних операціях із протидії транснаціональній організованій злочинності. Очевидно, що операції із протидії таким видам злочинів, як торгівля людьми, нелегальна міграція, а також іншим формам транснаціональної організованої злочинності можуть ускладнюватися через поширення корупції у сфері реалізації міграційної політики. Тому протидія такого роду корупції є одним із важливих напрямів посилення спроможності нашої країни ефективно протидіяти різноманітним формам транснаціональної організованої злочинності загалом» [19].

Таблиця 3

Зарубіжний досвід формування та реалізації державної антикорупційної політики

Внутрішня політика	Зовнішня політика
ФІНЛЯНДІЯ	
<p>Жодного спеціального антикорупційного законодавства. Відсутні спеціальні органи, діяльність яких направлена на боротьбу з корупцією. Неправомірна вигода розглядаються як частина кримінальної злочинності та завжди підпадає під дію адміністративних інструкцій Законодавства про державну службу, Кримінального кодексу, Конституції</p>	<p>Фінляндія підписала безліч міжнародних договорів: Конвенція ЄС про боротьбу з корупцією (1997); Угода ОЕСР (Організації економічного співробітництва та розвитку) проти підкупу іноземних посадових осіб (підписання - у грудні 1998 року, ратифікація - у лютому 1999 року); Договір Ради Європи про Кримінальний кодекс про боротьбу з корупцією (підписання - у січні 1999 року, ратифікація - у жовтні 2002 року); Конвенція Ради Європи про цивільно-правову відповідальність за корупцію (підписана у червні 2000 року, ратифікована у жовтні 2001); Угода Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності (підписана у грудні 2000 року, ратифікація - у лютому 2004); Угода ООН проти</p>

	<p>корупції (підписана у грудні 2003 року, ухвалено у червні 2006 року)</p>
<p>ШВЕЙЦАРІЯ</p>	
<p>Встановлені високі етичні стандарти для чиновників; обов'язкове декларування будь-яких подарунків вартістю понад 200 шведських крон; велика роль у протидії корупції належить церквам і громадській думці; діє цілий ряд громадських об'єднань антикорупційної спрямованості («Інститут проти хабарів» при Торговій палаті Стокгольма); відкрито доступ до внутрішніх документів державного управління та ін.</p>	<p>Як і Фінляндія, Швейцарія також підписала та ратифікувала ряд міжнародних договорів щодо протидії корупції</p>

НІМЕЧЧИНА

Для державний службовців передбачено особисту відповідальність за правомірність їх дій з виконання службових обов'язків; обов'язком державного службовця є інформування про протиправні діяння, які стали йому відомими, передусім якщо це стосується корупційних дій; державний службовцям дозволено отримати подарунок, вартість якого не перевищує 20 німецьких марок; створений реєстр корумпованих приватних організацій для запобігання контактам з державними органами; визначено перелік посад, що найбільше схиляють до корупції, і ротація кадрів на цих посадах та ін.

Існує особлива процедура ратифікації міжнародних договорів, у тому числі у сфері протидії корупції. Німеччина ратифікувала та стала повноправним учасником лише окремих антикорупційних конвенцій, у той час як багато інших конвенцій залишилися нератифікованими (хоча й підписаними) - Конвенція ООН проти корупції (підписана Німеччиною у 1999 році), Конвенція РЄ про кримінальну відповідальність за корупцію (підписана Німеччиною у 2003 році)

Джерело: формовано на основі [70]

Антикорупційна діяльність в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції, має бути логічним продовження державної антикорупційної політики, яка має базуватися на передових механізмах, що показали свою ефективність в світі. В таблиці 3.1 представлено аналіз державних політик країн Європейського Союзу, що показують передові позиції в боротьбі проти корупції.

Зважаючи на зарубіжний досвід формування антикорупційної політики вважаємо, що механізми антикорупційної діяльності в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції мають бути гармонізованими із загальною антикорупційною політикою через налагодження ефективних механізмів між правоохоронними органами та міграційними.

Левченко Ю.О. [78] вважає, що ефективними заходами із протидії корупції в державі є наступні:

- сильна політична воля вищого керівництва держави до боротьби з корупцією і сформована на її основі єдина державна політика в області боротьби з корупцією, яка б включала комплекс заходів державного, політичного, економічного, соціального і правового характеру;
- організований соціальний контроль з боку громадянського суспільства за всією системою державного адміністрування (неодмінною умовою для цього є створення атмосфери прозорості) і забезпечена можливість порушення в цих рамках кримінального переслідування правопорушників;
- жорстка підзвітність осіб, які наділені владними повноваженнями, перед реально незалежним органом, що здійснює моніторинг чистоти діяльності державних службовців, а також наділений повноваженнями по притягненню до відповідальності посадовців незалежно від їх місця в ієрархічній структурі влади [78].

Кубецька О.М., Остапенко Т.М. вказують на необхідність трансформації як внутрішньої так і зовнішньої політики в контексті запобігання та протидії корупції, зокрема:

- внутрішня політика: для подолання корупції необхідно через встановлення та доведення факту корупції, заборонити працювати в органах державної влади та ліквідувати соціальні гарантії, зокрема пенсії для таких осіб; подання декларації державними службовцями про відсутність боргів та ін.;

- зовнішня політика: Конвенції ООН проти корупції (підписана Україною 11 грудня 2003 року, ратифікована 18 жовтня 2006 року, набрала чинності для України – 1 січня 2010 року); Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією (підписана Україною 4 листопада 1999 року, ратифікована 16 березня 2005 року, набрала чинності для України – 1 січня 2006 року, у зв'язку з чим Україна стала сороковим членом Групи держав проти корупції (GRECO)); Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (підписана Україною 27 січня 1999 року, ратифікована 18 жовтня 2006 року, набрала чинності для України – 1 березня 2010 року); Додаткового протоколу до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (підписаний Україною 15 травня 2003 року, ратифікований 18 жовтня 2006 року, набрав чинності для України – 1 березня 2010 року) [70].

Разумова Г.В., Протопопова Н.А., Буштин Л.В. пропонують наступні заходи щодо підвищення ефективності протидії корупції:

- координувати зусилля контрольних органів, так як спільні зусилля дозволяють забезпечити єдність «технологічного циклу» в боротьбі з корупційними злочинами

- від профілактики та виявлення фактів корупції до заходу і покарання корупційних злочинів;

- розробити методику оцінки якості внутрішніх антикорупційних систем безпеки;
- проводити антикорупційну експертизу законодавства [127].

Калініченко З.Д. досліджуючи місце корупції в тіньовій економіці, вказує на наступні види заходів, щодо її подолання:

- правові: а) удосконалення та прийняття законодавчих і нормативних актів, положень щодо запобігання тінзації економіки та її впливу на соціально-економічний розвиток; б) об'єктивний моніторинг роботи підрозділів внутрішнього контролю для попередження необґрунтованого тиску на чесних і принципових працівників; в) запобігання торгівлі посадами та відомчими нагородами;

- економічні: а) розроблення економічних механізмів і важелів щодо стимулювання розвитку формальної економіки у межах чинного національного і міжнародного законодавства; б) ліквідація диспропорції в грошовому забезпеченні та привілеях працівників, які працюють на різних рівнях системи управління та іншим особовим складом; в) запровадження інноваційних технологій, що відповідають міжнародним вимогам;

- соціальні: а) виховання в населення, особливо в молоді, через ЗМІ, навчальні заклади різного рівня освітянської діяльності уваги до праці; б) отримання достойної легальної заробітної плати, сплати податків, що є основою вирішення багатьох суспільних соціально-економічних проблем) [54].

Визначенні в науковій літературі напрями удосконалення антикорупційної діяльності носять фрагментарний характер та в більшій мірі стосуються загальної антикорупційної політики держави, не враховуючи особливостей міграційної сфери. В контексті зазначеного пропонуємо наступну комплексну модель антикорупційної діяльності в сфері міграції.

Таблиця 4

Модель формування та реалізації механізмів антикорупційної діяльності в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції (передумови)

1. ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМІВ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ			
<i>Причини поширення корупції в міграційній сфері</i>			
<i>Інформаційні</i>	<i>Комунікаційні</i>	<i>Політичні</i>	<i>Організаційні</i>
Недієва процедура поширення інформації про відповідальність за корупційні злочини	Відсутність дієвої комунікаційної взаємодії між міграційними органами різних країн	Відсутні політичної волі щодо запобігання та протидії корупції в міграційних органах	Відсутність інституційної взаємодії між міграційними органами та антикорупційними органами
<i>Правові</i>	<i>Управлінські</i>	<i>Культурні</i>	<i>Економічні</i>
Наявність правових колізій в антикорупційному законодавстві та неефективна процедура протидії	Відсутність процедури антикорупційного аудиту та оцінки ефективності антикорупційних заходів в міграційних органах	Культурні та національні особливості не передбачають суспільного несприйняття корупційних злочинів	Високий рівень тіньової економіки та можливість тінізації доходів сприяють поширенню корупції в міграційній сфері

Ознаки корупції в міграційній сфері:		
Свідоме підпорядкування державних службовців інтересів держави особистим інтересам	Наявність зобов'язань та спільних інтересів між суб'єктами прийняття державно-управлінських рішень та стейкхолдерами	Наявність спільного інтересу між суб'єктами прийняття державно-управлінських рішень тими, хто має потребу в рішенні
Можливість приховати корупційний злочин юридичним обґрунтуванням	Використання службового становища для неправомірних цілей	Неправомірна вигода суб'єкта прийняття державно-управлінського рішення
Таємність виконання державноуправлінського рішення	Корупція пов'язана із діяльністю державних службовців	Має негативні соціально-економічні, безпекові, політико-правові наслідки

Продовження табл. 3.2

Наслідки корупції:		
<i>для держави</i>		
Руйнування демократичних процесів	Створення економічної нерівності	Поширення тіньової зайнятості
Зниження рівня національної (державної) безпеки	Збільшення рівня суспільної недовіри до держави	Зниження результативності державної політики
<i>для міграційної політики</i>		

Зниження рівня безпеки державного кордону	Підрив державного суверенітету через	Зниження ефективності міграційної політики
Компрометація держави на міжнародній арені	Поширення транснаціональної злочинності	Збільшення терористичних загроз для держави
Уможливується діяльність агентурних підрозділів іноземних держав	Збільшення ризику розвідувально-підривної діяльності країни агресора на територіях України	Створення умов для сепаратизму та політичного екстремізму
Створення умов транзиту для нелегальних мігрантів	Ускладняється проблема біженців із інших країн	Знижується безпека процедури надання громадянства
Деградація системи державного управління міграційною діяльністю		

Таблиця 5

Модель формування та реалізації механізмів антикорупційної діяльності в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції (вихідні положення)

2. ВИХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМІВ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ			
<i>Мета</i> – формування та реалізації дієвих механізмів та результативних заходів щодо протидії корупції в міграційній сфері за зниження негативних наслідків та їх подолання для держави та міграційної політики			
<i>Завдання антикорупційної діяльності</i>			
1. Удосконалення правового забезпечення запобігання та протидії корупції в міграційній сфері		2. Створення процедури перехресного контролю міграційної процедури	
3. Формування механізму постійного моніторингу роботи антикорупційних підрозділів міграційної служби		4. Впровадження механізму антикорупційного аудиту в міграційні служби	
5. Розробка методології оцінки ефективності антикорупційних заходів		6. Формування профілактичних антикорупційних заходів в міграційній службі	
7. Формування комунікаційної карти взаємодії міграційної служби за антикорупційними органами		8. Удосконалення внутрішньої регламентації діяльності підрозділів міграційної служби	
<i>Принципи антикорупційної діяльності</i>			
Безперервності	Незалежності	Компетентності	Законності
Системності	Відкритості	Відповідальності	Демократизму

Таблиця 6

Модель формування та реалізації механізмів антикорупційної діяльності в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції (механізми)

3. МЕХАНІЗМИ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ		
Інформаційний	Організаційний	Інституційний
Формування інформаційних заходів щодо запобігання та протидії корупції в міграційній сфері та трансформації суспільної свідомості в контексті несприйняття корупції	Реорганізація організаційної структури міграційної служби в контексті: а) створення антикорупційних служб та б) запровадження механізму перехресного контролю за міграційними процесами	Розширення діяльності антикорупційних органів в частинні взаємодії із міграційними органами зарубіжних країн щодо оперативно-розшукових заходів корупційних злочинів
Економічний	Освітній	Правовий
Використання прямих і непрямих економічних методів регулювання міграційних процесів, що знижує рівень мотивації здійснення корупційного злочину	Трансформація системи підготовки працівників міграційної служби в частинні визначення компетенції в сфері запобігання та протидії корупції	Трансформація правового регулювання міграційної діяльності щодо легалізації незаконних мігрантів
Комунікаційний	Технологічний	Фінансовий
Формування інформаційнокомунікаційних заходів щодо взаємодії із учасниками антикорупційної діяльності в міграційній сфері	Запровадження інноваційних технологій щодо контролю за державним кордоном, що дозволить знизити рівень втручання людини в міграційні процеси	Збільшення рівня фінансування міграційної служби в частинні капітальних видатків для запровадження інноваційних технологій

Таблиця 7

Модель формування та реалізації механізмів антикорупційної діяльності в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції (заходи)

4. ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В МІГРАЦІЙНІЙ СФЕРІ	
1. Формування політичної незалежності суб'єкта реалізації міграційної послуги, через внесення змін до конкурсного відбору керівники та їх заступників	2. Забезпечення економічної незалежності суб'єкта реалізації міграційної послуги, через внесення змін до фінансування оплати праці працівників міграційної служби
3. Формування заходів із суспільного доступу до діяльності міграційної служби в межах компетенції	4. Запровадження механізму підзвітності міграційних органів громадянському суспільству
5. Автоматизація міграційних процедур	6. Запровадження антикорупційного аудиту в міграційній службі
7. Запровадження системи моніторингу можливих місць виникнення корупційних дій	8. Запровадження системи звітності та гласності щодо виявлених корупційних злочинів
9. Створення системи прав і обов'язків посадових осіб із визначенням міри відповідальності за порушення посадової етики та корупційні прояви	10. Запровадження системи профілактики корупційних злочинів
11. Запровадження комунікаційної карти щодо взаємодії із антикорупційними органами	12. Запровадити заборону особа, що були причетні до корупційних злочинів в подальшому займатися державною службою

Таблиця 8

Модель формування та реалізації механізмів антикорупційної діяльності в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції (оцінка ефективності)

5. МОНІТОРИНГ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ ТА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ			
<i>Мета – визначити ефект від запровадження антикорупційних заходів на міграційні процеси та процес запобігання і протидії корупції</i>			
Завдання			
1. Розробка методів оцінки ефективності антикорупційної діяльності	2. Систематичний моніторинг за ефективність антикорупційних заходів	3. Розробка заходів щодо протидії корупції на основі отриманих результатів	4. Формування звіту для керівництва та проектів державно-управлінських рішень
Методи			
Соціологічні	Економічні	Експертні	Математичні
Методологія			
<i>Етап</i>	<i>Складові етапу</i>		
<u>1. Підготовка та планування</u>	Підготовка до моніторингу та оцінки ефективності	Підготовка загальної характеристики органу	Формування плану процедур з моніторингу та оцінки
<i>Результативний документу</i>	<i>План здійснення моніторингу корупційних ризиків та оцінки ефективності корупційної діяльності</i>		
<u>2. Ідентифікація корупційних ризиків</u>	Виявлення властивостей функцій та визначення процесів міграційній сфері	Ідентифікація загроз здійснення корупційних злочинів	
	Визначення існуючих заходів контролю та моніторингу за корупційними діями та	Формування переліку та характеристики корупційних ризиків та	

	ризиками	усіх етапах діяльності міграційної служби	
<i>Результативний документу</i>	<i>Аналітична записка з описом корупційних ризиків</i>		
<u>3. Аналіз та оцінка рівня корупційних ризиків</u>	Оцінка ймовірності загрози корупційного злочину	Оцінка наслідків корупційних ризиків	Формування градації корупційних ризиків
<i>Результативний документу</i>	<i>Звіт з моніторингу та оцінки корупційних ризиків</i>		
<u>4. Оцінка ефективності антикорупційних</u>	Вибір методів оцінки ефективності заходів	Застосування методів оцінки заходів	Формування висновків щодо ефективності заходів
<i>Результативний документу</i>	<i>Аналітичний звіт оцінки ефективності антикорупційних заходів</i>		
<u>4. Формування заходів з реагування на корупційні ризики</u>	Обґрунтування заходів з реагування на корупційні ризики	Ідентифікація залишкових ризиків	Формування плану моніторингових заходів
<i>Результуючий документ</i>	<i>Стратегія протидії корупції</i>		

Представлена модель антикорупційної діяльності в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції має комплексний та системний характер, адже враховує сукупність механізмів та заходів. В цілому зазначену модель можна охарактеризувати наступними положеннями:

1. Передумови формування та реалізації механізмів антикорупційної діяльності. За результатами дослідження були виявленні причини поширення корупції в міграційній сфері, що згруповані наступним чином: інформаційні (недієва процедура поширення інформації про відповідальність за корупційні злочини); правові (наявність правових колізій в антикорупційному законодавстві та неефективна процедура

протидії); комунікаційні (відсутність дієвої комунікаційної взаємодії між міграційними органами різних країн); управлінські (відсутність процедури антикорупційного аудиту та оцінки ефективності антикорупційних заходів в міграційних органах); політичні (відсутні політичної волі щодо запобігання та протидії корупції в міграційних органах); культурні (культурні та національні особливості не передбачають суспільного несприйняття

корупційних злочинів); організаційні (відсутність інституційної взаємодії між міграційними органами та антикорупційними органами); економічні (високі рівень тіньової економіки та можливість тінізації доходів сприяють поширенню корупції в міграційній сфері). Дані причини визначені в контексті напрямів державного управління та державної політики.

Визначені причини дозволили виявити наступні ознаки корупції в міграційній сфері: свідоме підпорядкування державних службовців інтересів держави особистим інтересам; наявність зобов'язань та спільних інтересів

між суб'єктами прийняття державно-управлінських рішень та стейкхолдерами; наявність спільного інтересу між суб'єктами прийняття

державно-управлінських рішень тими, хто має потребу в рішенні; можливість приховати корупційний злочин юридичним обґрунтуванням; використання службового становища для неправомірних цілей;

неправомірна вигода суб'єкта прийняття державно-управлінського рішення; таємність виконання державно-управлінського рішення; корупція пов'язана із діяльністю державних службовців; має негативні соціально-економічні, безпекові, політико-правові наслідки.

Вважаємо, що наслідки корупції в міграційній сфері мають наслідки як в цілому для держави (руйнування демократичних процесів; створення економічної нерівності; поширення тіньової зайнятості; зниження рівня національної (державної) безпеки; збільшення рівня суспільної недовіри до держави; зниження результативності державної політики) так і для міграційної політики (зниження рівня безпеки державного кордону; підрив державного суверенітету через; зниження ефективності міграційної політики; компрометація держави на міжнародній арені; поширення транснаціональної злочинності; збільшення терористичних загроз для держави; уможливується діяльність агентурних підрозділів іноземних держав; збільшення ризику розвідувально-підривної діяльності країни агресора на територіях України; створення умов для сепаратизму та політичного екстремізму; створення умов транзиту для нелегальних мігрантів; ускладняється проблема біженців із інших країн; знижується безпека процедури надання громадянства; деградація системи державного управління міграційною діяльністю) зокрема.

Визначенні передумови стали основою формування методологічних положень формування та реалізації механізмів антикорупційної діяльності в міграційній сфері.

2. Вихідні положення формування та реалізації механізмів антикорупційної діяльності. Визначено мету та завдання антикорупційної діяльності в міграційній сфері. Зокрема, під метою запропоновано розуміти - формування та реалізації дієвих механізмів та результативних заходів щодо протидії корупції в міграційній сфері за зниження негативних наслідків та їх подолання для держави та міграційної політики.

Досягнення

зазначеної мети можливе через виконання наступних завдань:

удосконалення правового забезпечення запобігання та протидії корупції в міграційній сфері; створення процедури перехресного контролю міграційної процедури; формування механізму постійного моніторингу роботи антикорупційних підрозділів міграційної служби; впровадження механізму антикорупційного аудиту в міграційній службі; розробка методології оцінки ефективності антикорупційних заходів; формування профілактичних антикорупційних заходів в міграційній службі; формування комунікаційної карти взаємодії міграційної служби за антикорупційними органами;

удосконалення внутрішньої регламентації діяльності підрозділів міграційної служби. Досягнення зазначених завдань можливе при умові дотримання наступних принципів: безперервності, незалежності, компетентності,

законності, системності, відкритості, відповідальності, демократизму.

3. Механізми та заходи антикорупційної діяльності. Вважаємо, що досягнення мети та завдань антикорупційної діяльності в міграційній сфері можливе при застосування комплексу механізмів, зокрема: інформаційний (формування інформаційних заходів щодо запобігання та протидії корупції в міграційній сфері та трансформації суспільної свідомості в контексті

несприйняття корупції); економічний (використання прямих і непрямих економічних методів регулювання міграційних процесів, що знижує рівень мотивації здійснення корупційного злочину); комунікаційний (формування інформаційно-комунікаційних заходів щодо взаємодії із учасниками антикорупційної діяльності в міграційній сфері); організаційний (реорганізація організаційної структури міграційної служби в контексті:

а) створення антикорупційних служб та б) запровадження механізму перехресного контролю за міграційними процесами); освітній (трансформація системи підготовки працівників міграційної служби в частинні визначення компетенції в сфері запобігання та протидії корупції); технологічний (запровадження інноваційних технологій щодо контролю за державним кордоном, що дозволить знизити рівень втручання людини в міграційні процеси); інституційний (розширення діяльності антикорупційних органів в частинні взаємодії із міграційними органами зарубіжних країн щодо оперативно-розшукових заходів корупційних злочинів); правовий (трансформація правового регулювання міграційної діяльності щодо легалізації незаконних мігрантів); фінансовий (збільшення рівня фінансування міграційної служби в частинні капітальних видатків для запровадження інноваційних технологій). Зазначенні механізми передбачають наступні антикорупційні заходи:

1) формування політичної незалежності суб'єкта реалізації міграційної послуги, через внесення змін до конкурсного відбору керівники та їх заступників;

2) забезпечення економічної незалежності суб'єкта реалізації міграційної послуги, через внесення змін до фінансування оплати праці працівників міграційної служби;

- 3) формування заходів із суспільного доступу до діяльності міграційної служби в межах компетенції;
- 4) запровадження механізму підзвітності міграційних органів громадянському суспільству;
- 5) автоматизація міграційних процедур;
- 6) запровадження антикорупційного аудиту в міграційній службі;
- 7) запровадження системи моніторингу можливих місць виникнення корупційних дій;
- 8) запровадження системи звітності та гласності щодо виявлених корупційних злочинів;
- 9) створення системи прав і обов'язків посадових осіб із визначенням міри відповідальності за порушення посадової етики та корупційні прояви;
- 10) запровадження системи профілактики корупційних злочинів;
- 11) запровадження комунікаційної карти щодо взаємодії із антикорупційними органами;
- 12) запровадити заборону особа, що були причетні до корупційних злочинів в подальшому займатися державною службою.

5. Моніторинг корупційних ризиків та оцінка ефективності антикорупційної діяльності.

Важливим механізмом антикорупційної діяльності в міграційній сфері є моніторинг корупційних ризиків та оцінка ефективності антикорупційної діяльності. Метою даного механізму є визначення ефекту від запровадження антикорупційних заходів на міграційні процеси та процес запобігання і протидії корупції. відповідно завданнями є: розробка методів оцінки ефективності антикорупційної діяльності; систематичний моніторинг за ефективність антикорупційних заходів; розробка заходів щодо протидії корупції на основі

отриманих результатів; формування звіту для керівництва та проектів державно управлінських рішень. Досягнення зазначених завдань можливе через використання наступних методів: соціологічні, економічні, математичні. Пропонуємо моніторинг корупційних ризиків здійснювати за наступними етапами:

1. Підготовка та планування (підготовка до моніторингу та оцінки ефективності; підготовка загальної характеристики органу; формування плану процедур з моніторингу та оцінки);

2. Ідентифікація корупційних ризиків (виявлення властивостей функцій та визначення процесів міграційній сфері; ідентифікація загроз здійснення корупційних злочинів; визначення існуючих заходів контролю та моніторингу за корупційними діями та ризиками; формування переліку та характеристики корупційних ризиків та усіх етапах діяльності міграційної служби);

3. Аналіз та оцінка рівня корупційних ризиків (оцінка ймовірності загрози корупційного злочину; оцінка наслідків корупційних ризиків; формування градації корупційних ризиків);

4. Оцінка ефективності антикорупційних (вибір методів оцінки ефективності заходів; застосування методів оцінки заходів; формування висновків щодо ефективності заходів);

5. Формування заходів з реагування на корупційні ризики (обґрунтування заходів з реагування на корупційні ризики; ідентифікація залишкових ризиків; формування плану моніторингових заходів).

Таким чином, для забезпечення ефективності запобігання та протидії нелегальній міграції було обґрунтовано комплексний механізм антикорупційної діяльності в міграційній сфері, що враховує досвід зарубіжних країн. Розроблена модель формування та реалізації механізмів антикорупційної

діяльності в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції передбачає наступні складові:

- 1) Передумови формування та реалізації механізмів антикорупційної діяльності;
- 2) Вихідні положення формування та реалізації механізмів антикорупційної діяльності;
- 3) Механізми антикорупційної діяльності;
- 4) Заходи антикорупційної діяльності;
- 5) Моніторинг корупційних ризиків та оцінка ефективності антикорупційної діяльності. Застосування зазначеного підходу до антикорупційної діяльності в міграційній сфері є дієвим інструментом протидії нелегальній міграції, а також забезпечення високого рівня національної безпеки.

Розроблено механізм моніторингу корупційних ризиків та оцінки ефективності антикорупційної діяльності. Зокрема визначено вихідні положення даного механізму, а саме: мету (визначення ефекту від запровадження антикорупційних заходів на міграційні процеси та процес запобігання і протидії корупції); завдання (розробка методів оцінки ефективності антикорупційної діяльності; систематичний моніторинг за ефективність антикорупційних заходів; розробка заходів щодо протидії корупції на основі отриманих результатів; формування звіту для керівництва та проектів державно-управлінських рішень); методи (соціологічні, економічні, математичні).

Розроблений механізм передбачає наступні етапи:

1. Підготовка та планування (підготовка до моніторингу та оцінки ефективності; підготовка загальної характеристики органу; формування плану процедур з моніторингу та оцінки);

2. Ідентифікація корупційних ризиків (виявлення властивостей функцій та визначення процесів міграційній сфері; ідентифікація загроз здійснення корупційних злочинів; визначення існуючих заходів контролю та моніторингу за корупційними діями та ризиками; формування переліку та характеристики корупційних ризиків та усіх етапах діяльності міграційної служби);

3. Аналіз та оцінка рівня корупційних ризиків (оцінка ймовірності загрози корупційного злочину; оцінка наслідків корупційних ризиків; формування градації корупційних ризиків);

4. Оцінка ефективності антикорупційних (вибір методів оцінки ефективності заходів; застосування методів оцінки заходів; формування висновків щодо ефективності заходів); 5. Формування заходів з реагування на корупційні ризики (обґрунтування заходів з реагування на корупційні ризики; ідентифікація залишкових ризиків; формування плану моніторингових заходів).

2.4. Механізм інформаційно-аналітичного забезпечення публічного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції .

В умовах інформаційного суспільства, немає сумніву, що інформація займає ключову роль в формуванні та реалізації публічно-управлінських рішень в різних сферах та рівнях державного управління. Це обумовлено, тим, що інформація та її аналіз дозволяють врахувати усі аспекти суспільного життя, ідентифікувати ризики та загрози та наперед визначити результативність та оптимальність рішення, яке приймається. «Інформаційно-аналітичне забезпечення прийняття управлінських рішень органами державної влади ґрунтується на аналізі предметних сфер управлінської діяльності та виділенні

пріоритетних програмно-цільових установок, завдяки яким забезпечується: створення оптимальних умов для ефективного функціонування держави в цілому; поліпшення основних економічних показників, збільшення зайнятості населення; залучення зовнішніх інвестицій, підтримка найбільш значущих інноваційних проектів; планування і збільшення податкових надходжень, стабілізація фінансовобюджетної сфери, ефективне управління і контроль фінансових потоків; розвиток інфраструктури та ефективне управління системами соціального забезпечення, охорони здоров'я, освіти, житлово-комунального господарства тощо» [37]. Відповідно зростає роль та значення системи інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління. Особливо гостро дана проблема стоїть в контексті розробки механізмів державного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції. Зокрема актуалізується проблема збору та обробки інформація та її обмін із міграційними органами зарубіжних країн.

Питання організації та методології формування інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття державно-управлінських рішень та діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, розглядалися вітчизняними та зарубіжними вченими: В. Авер'янов, Г. Атаманчук, В. Бакуменко, Я. Берсуцкий, А. Васіна, А. Васильєва, В. Горбатенко, С. Гук, А. Дегтяр, О. Крюков, М. Комков, В. Козбаненко, А. Крупник, Б. Лазарєв, О. Ларичев, М. Лебедєв, Б. Литвак, Ю. Машкаров, В. Мороз, А. Мельник, С. Мосов, Н. Нижник, О. Оболенський, В. Рижих, Г. Рузавін, В. Судаков, Е. Саак, В. Тюшняков, Н. Чумаченко та інші.

Ключовим напрямком вирішення назрілих проблем в системі публічного управління загалом та міграційною сферою зокрема можливе за умови якісного інформаційно-аналітичного забезпечення, на основі якого будуть прийматися

публічного-управлінські рішення, з одного боку, та буде здійснюватися постійний громадянський контролю за державними органами з іншого боку. «Необхідність модернізації системи публічного управління в Україні є очевидною й не викликає жодних сумнівів. У процесі модернізації державної служби необхідно подолати низку проблем, таких як масштабна корупція, закритість і непрозорість системи прийняття публічно - управлінських рішень, низький кваліфікаційний рівень більшості держслужбовців, низька ефективність діяльності, недостатній рівень упровадження інформаційно комунікаційних технологій (ІКТ). Створення ефективної системи інформаційно-аналітичного забезпечення є важливим етапом у подоланні всіх зазначених вище проблем. Для цього необхідно проаналізувати існуючі проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення органів виконавчої влади» [64].

Питання інформатизації та трансформації інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління та діяльності окремих органів публічного управління та місцевого самоврядування, неодноразово піднімалося в дисертаційних дослідженнях вітчизняних вчених. Так, ще наприкінці першого десятиліття ХХІ століття дане питання було розвинене в дисертації Р.А. Коваль, який зробив наступний висновок: «Одним з пріоритетів побудови інформаційного суспільства є інформатизація органів державної влади та органів місцевого самоврядування, яка має сприяти прозорості та відкритості влади, підвищенню ефективності праці чиновників, якісному наданню населенню країни різноманітних інформаційних послуг органами влади, демократизації виборчого процесу, інтеграції зі світовим інформаційним простором тощо. На сучасному етапі розвитку України необхідна науково обґрунтована зміна парадигми інформаційного забезпечення всіх ешелонів державної влади, яка передбачає широке використання сучасних інформаційно-комунікаційних

засобів, передусім Інтернету, на всіх рівнях публічного управління, перехід усіх державних структур на електронний документообіг, об'єднання локальних мереж органів влади в інтегровану мережу, доступ державних службовців до Інтернету, а також уможливлення інтерактивної участі громадян у процесі прийняття рішень» [60].

Вітчизняний дослідник проблем формування інформаційно-аналітичного забезпечення публічного управління Р.А. Коваль визначає вектори впливу на інформаційно-аналітичне забезпечення та окреслює його вплив на прийняття державно-управлінських рішень. Зокрема, вчений зазначає, що «система інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління повинна враховувати пріоритетні напрямки розвитку економіки, наявність ресурсів, демографічні та міграційні особливості певної території. Сам процес управління доцільно розглядати як поєднання трьох режимів прийняття рішень. Стратегічний рівень передбачає виявлення проблемних ситуацій у різних сферах життєдіяльності, аналіз і прогноз довгострокових тенденцій соціально економічного розвитку, а також аналіз і прогноз суспільно-політичних тенденцій і створення системи врівноваження різних проявів політичної активності. На даному рівні генеруються методи вирішення проблем, розробляються концептуальні підходи, оптимізуються моделі і сценарії розвитку. На оперативному рівні виробляється моніторинг та аналіз поточного стану елементів соціально-економічної та суспільно-політичної сфер, формуються плани реалізації концепцій, моделей і сценаріїв розвитку, здійснюється оперативний контроль і коригування виконання планів і проектів. Ситуаційне управління передбачає одночасно прогнозування і запобігання екстремальних ситуацій, створення сценаріїв їх виникнення та розвитку, безперервний моніторинг характеристик і показників потенційно небезпечних природних,

техногенних, соціально-політичних факторів і забезпечення організаційно-технічних питань здійснення управління в екстремальних умовах» [37].

Погоджуймося із вченим, вважаємо, що система інформаційно-аналітичного забезпечення в міграційній сфері має охоплювати усі рівня публічного управління як в часовому напрямку (оперативне, тактичне, стратегічне) так і в просторовому напрямку, зокрема в контексті структурних рівній системи управління. Адаптуючи до державного управління в сфері запобігання та протидії нелегальні міграції, просторовим напрямком є рівні управління за якими формується інформаційно-аналітичне забезпечення, а саме пропонуємо виділяти наступні:

внутрішній (управління діяльністю Державною міграційною службою);
внутрішньо інституційний (між органами державної влади, що реалізують державну міграційну політику);

міжгалузевий (між органами державної влади, що реалізують державну політику в різних сферах суспільного життя);

міжнародний (між міграційними та прикордонними органами зарубіжних країн).

«В умовах затяжних трансформаційних перетворень політичної системи України, зміни пріоритетів державної політики, намагань створення правової держави, розбудови української державності та формування інформаційного суспільства визначаються нові напрямки діяльності органів виконавчої влади, спрямовані на розвиток основних засад демократизму, відкритості та прозорості. Ефективність цієї діяльності залежить від чіткості та збалансованості роботи органів виконавчої влади. Відповідно, підвищується значення та роль інформаційно-аналітичної діяльності та формування чіткого, безперервного, своєчасного та ефективного механізму циркуляції та обробки інформації з метою

прийняття ефективних управлінських рішень. Нині інформаційно-аналітична діяльність набуває вагомого значення у формуванні ефективного взаємозв'язку між потребами суспільства та діяльністю держави. Слід зазначити, що для України модернізація інформаційно-аналітичного забезпечення органів виконавчої влади є важливим завданням і стикається з додатковими труднощами, серед яких не лише технічне, технологічне відставання, але і відсутність теоретико-методологічних розробок, які б допомогли на практиці розв'язувати завдання, пов'язані з аналітичною діяльністю» [20].

Деєгтяр О.А. [37] також наголошує на сукупності факторів, що визначають неефективність інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління, групуючи їх наступним чином:

- традиційні методи прийняття державно-управлінських рішень, що не враховує сучасні підходи. «Фактор використання традиційних методів прийняття рішень та експертних досліджень для довгострокового та середньострокового планування соціально-економічних перетворень. Наслідком цього постає низка проблем, пов'язаних із недостатньою ефективністю застосовуваних методів при виявленні неявних проблем і формуванні переліку напрямів стратегічного планування; недостатньою глибиною опрацювання пропонованих рішень; обмеженістю в застосуванні методів ситуаційного моделювання для розрахунку наслідків прийнятих рішень; залежність прийнятих рішень від поточної політичної ситуації й особистих якостей політичних лідерів [37];

- відсутність механізму формування та використання інформації в професійній діяльності. «Низький рівень інформаційно-технологічного супроводу оперативного та надзвичайного управління, що проявляється у прийнятті управлінських рішень в умовах недостатньої інформованості та прорахунку ситуацій переважно на інтуїтивному рівні; неможливості оптимізації

інформаційних потоків і структури обміну даними при розробці та впровадженні інформаційних систем для підтримки управління» [37];

- відсутній міжінституційний інформаційний обмін. «Відсутність єдиних міжвідомчих норм, регламентів, форматів інформаційного обміну, низький рівень міжвідомчої узгодженості програм інформатизації, що на практиці означає: недостатній рівень обізнаності про наявність первинної інформації та інформаційних продуктів; складність організації прямого регламентованого доступу до відомчих інформаційних ресурсів;

дублювання органами державної влади первинних інформаційних ресурсів тощо [37];

- відсутність дієвого підходу до запровадження інформаційних технологій в систему державного управління. «Необхідність послідовного переходу управлінців до обґрунтованого використання в практичній діяльності можливостей сучасних інформаційних, аналітичних та експертних технологій. На початковому етапі це може бути робота з електронною поштою, системою електронного документообігу, пошуковими, довідковими та правовими системами, підготовка презентаційних матеріалів для виступів. Від подолання сформованих традицій роботи перших керівників з інформацією в істотній мірі залежатиме рівень культури і ефективності управлінської діяльності» [37].

Пугач О.А., вказує на існування наступних факторів низького рівня інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління:

- неточність і неповнота інформації, з якою працюють органи державної влади, породжувані недостатністю як ресурсів для її одержання, так і взаємодії органів між собою;

- обмеження реального часу, протягом якого повинні бути прийняті управлінські рішення незалежно від складності вирішуваних питань і обсягів оброблюваної інформації;
- багатокритеріальність при прийнятті управлінських рішень на всіх рівнях органів державної влади;
- відсутність належної культури виконання та використання інформаційно-аналітичних матеріалів з діяльності органів державної виконавчої влади [125].

Погоджуючись із вище визначеною тезою, вважаємо, що інформаційно-аналітичне забезпечення державного управління в сфері запобігання та протидії нелегальні міграції, має вирішити сукупність проблем, серед яких:

- уникнення корупційних ризиків;
- уможливлення здійснення оперативного контролю та моніторингу за міграційними процесами;
- формування інформаційної бази даних про мігрантів, нелегальних мігрантів та біженців;
- формування системи інформаційного обміну із міграційними органами зарубіжних країни;
- запобігання транскордонній злочинності та торгівлі людьми;
- формування інформаційного забезпечення про перетин готівкових коштів через кордон.

В цілому це дозволить забезпечити попередження нелегальної міграції, а в результаті знизить рівень її негативних наслідків для різних сфер забезпечення суспільної безпеки.

Відповідно до зазначеного є потреба в формуванні комплексного підходу до формування механізму інформаційно-аналітичного забезпечення державного

управління в сфері запобігання та протидії нелегальній, що врахує інноваційні підходи до теоретичних положень та визначить нові організаційно-методологічні положення.

Сутність та зміст інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції.

В сучасній науковій літературі відсутні єдині підходи до розуміння сутності інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління загалом та державного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції зокрема. Проаналізувавши наукову літературу на предмет висвітлення сутності інформаційно-аналітичного забезпечення публічного управління, можна виділити наступні підходи до сутності:

А) Процес збирання, аналізу, збереження та представлення інформації. В даному напрямку досліджуване поняття представляють ряд вчених. Так, в енциклопедії публічного управління під редакцією Ю.В. Ковбасюка під інформаційно-аналітичним забезпеченням державного управління розуміється «процес збирання, аналізу, збереження і представлення суб'єктам інформаційної діяльності інформації, що здійснюється спеціально створеними інститутами, органами, службами суспільства і держави» [45]. Так, авторський підхід значно звужує розуміння досліджуваного питання, адже визначає лише суб'єктів формування та використання інформаційно-аналітичного забезпечення при формуванні державно-управлінських рішень. В даному контексті визначення інформаційно-аналітичного забезпечення публічного управління представлено в науковому дослідженні М.С. Дорошко, де вказано наступне: «Інформаційно-аналітичне забезпечення – цілеспрямований процес збирання, обробки та аналізу інформації про складні (самоорганізовані та саморозвинуті) соціальні, політичні та економічні системи, що становлять об'єкт управління, під керівництвом

органу управління” [41]. Автор, не вказує на суб’єктний склад інформаційно-аналітичної системи, проте визначає властивості інформації та її зміст.

Б) процес задоволення інформаційних потреб. Даний підхід є цілком логічним та визначає власне властивості інформаційного суспільства. Коваль Р.А. пропонує наступне “під інформаційно-аналітичним забезпеченням розуміється процес створення оптимальних умов задля задоволення інформаційних потреб та реалізації посадових обов’язків органів державної влади на основі формування та використання інформаційних ресурсів” [59]. В даному напрямку зміст інформаційно-аналітичного забезпечення розглядається в Збройних силах України: “інформаційно-аналітичне забезпечення (Збройних Сил України) – це сукупність інформаційних продуктів, ресурсів та послуг, що надаються для забезпечення інформаційних потреб керівного складу органів управління Збройних Сил України, та система підтримки прийняття рішень їх управлінської діяльності” [14]. Недосконалість даного підходу полягає в тому, що задоволення інформаційних потреб не визначає змісту даного поняття, а лише вказує на його мету, адже будь які дані використовують для прийняття публічно-управлінських рішень, а від рівня інформаційної задоволеності суб’єкта прийняття буде залежати ефективність та результативність такого рішення.

В) сукупність інформаційних процесів (заходів та дій). В даному напрямку працювали А.К. Несторов (“інформаційно-аналітичне забезпечення – сукупність інформаційних процесів, необхідних для доцільного, раціонального та ефективного процесу управління” [103]); Н.П. Дяченко (“під інформаційно-аналітичним забезпеченням розуміється сукупність дій та заходів ... для збору, нагромадження, обробки та аналізу даних на основі інформаційних технологій, у процесі реалізації якого особливої ваги набуває систематичність визначення кола питань, що виникають в процесі базової діяльності споживача інформації, їх

аналіз та прогнозування тенденцій розвитку” [43]); Сніцаренко П.М. («інформаційно-аналітичне забезпечення – комплекс заходів, що реалізує процеси створення документованих інформаційних продуктів (аналітичних документів) на основі використання статичних інформаційних ресурсів (документованих даних та інформації), проведення розрахунків, моделювання ситуацій, їх аналізу і синтезу з метою підтримки прийняття відповідних рішень на всіх рівнях державного управління» [148]). Зазначений підхід міститься нормативно-правових актах, зокрема Податковому кодексі України: “інформаційно-аналітичне забезпечення (діяльності державної служби) – комплекс заходів щодо збору, обробки та використання інформації, необхідної для виконання органами державної служби покладених на них функцій та завдань” [52]. Даний підхід характеризує інформаційно-аналітичне забезпечення лише з позиції певних процесів та дій, проте не завжди визначає мету, сфери поширення, зміст та результативність даного процесу.

Г) Особливий напрям діяльності. В даному напрямку вченими розуміється діяльність органів державної влади, або ж їх підрозділів, основним завданням яких є формування та аналіз інформації на основі яких приймаються державно-управлінські рішення та формується державна політика в різних сферах суспільного життя. Такого підходу дотримується С.В. Вировий, зазначаючи, що «інформаційно-аналітичне забезпечення – особливий напрям діяльності, пов’язаний із виявленням, опрацюванням, збереженням та поширенням інформації переважно у сфері управлінської, політичної та економічної діяльності” [8]. Абдєєв Р.Ф. в контексті такого підходу під інформаційно-аналітичним забезпеченням розуміє “вид діяльності, покликаної забезпечити інформаційні потреби суспільства за допомогою аналітичних технологій за рахунок переробки вихідної інформації та отримання якісно нового знання” [1].

Корнійчук О.В. пропонує “під інформаційно-аналітичним забезпеченням розуміється системна діяльність спеціально підготовлених фахівців, зайнятих пошуком, відбором, збором, обробкою, нагромадженням, узагальненням та збереженням інформаційних одиниць, а також виробництвом інформації і аналітичних процесів нового знання явища або події, що вивчається” [67]. Єгоров В.В. вказує, що “інформаційно-аналітичне забезпечення (державної служби) – сукупність організаційних, методичних та інтелектуальних видів діяльності працівників апарату органів державної влади щодо збирання, систематизації, аналізу, збереження та використання відомостей в процесі прийняття управлінських рішень” [44]. Зазначений підхід можливо використовувати лише в контексті вищого рівня державного управління та в контексті діяльності суб’єктів, які формують та реалізують інформаційну політику.

Д) Сукупність органів та засобів щодо формуванні і використання інформаційно-аналітичного забезпечення. Так, Г.А. Дробаха, І.В. Ковальов, Є.Г. Башкатов вказує, що “під інформаційно-аналітичним забезпеченням розуміють сукупність функціонально і ієрархічно пов’язаних між собою органів та спеціальних засобів, які забезпечують збирання, моніторинг, оброблення, оперативний аналіз даних, перевірку достовірності та підготовку підсумкового донесення” [88].

Е) Комплекс забезпечувальних заходів реалізації інформаційно-аналітичного забезпечення. Так, Карпенко А.В. зазначає, що «інформаційно-аналітичне забезпечення державного управління – це комплекс забезпечувальних заходів реалізації інформаційно-аналітичної діяльності, які передбачають дослідження об’єктів і суб’єктів управлінських рішень (за допомогою їх розкладання на елементи та виявлення характеру зв’язків між

ними), що відбуваються в інтересах підвищення ефективності державного управління та мають на меті: пізнання сутності, причин та тенденцій розвитку подій або явищ зовнішнього і внутрішнього середовища; розгляд та оцінювання ситуацій; вироблення на основі аналізу та обробки отриманої інформації висновків, рекомендацій та коментарів» [55]. Дане визначення є цілком логічним та враховує більшість сфер та векторів формування і реалізації механізму інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління

Є) Технології та методи збирання, обробки та представлення інформації. Вітчизняні вчені Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю.П. Сурмін вказують, що “інформаційно-аналітичне забезпечення – сукупність технологій, методів збирання та обробки інформації, що характеризує об’єкт управлінського впливу (соціальні, політичні, економічні та інші процеси), специфічних прийомів їх діагностики, аналізу й синтезу, а також оцінки наслідків прийняття різних варіантів політичних рішень” [35]. Даний підхід характеризує методологічну сторону інформаційно-аналітичного забезпечення, в той же час змістовні та організаційні положення не зазначені. Більш ширший підхід пропонує А.О. Пугач: «Систему інформаційного – аналітичного забезпечення управління слід визначити як взаємозалежну та відповідним чином сформовану сукупність організаційних, організаційно-правових, інформаційних, методичних, програмно-технологічних компонентів, що забезпечує необхідну якість прийнятих управлінських рішень за рахунок раціонального використання інформаційних ресурсів та інформаційних технологій» [125].

Таким чином, дослідження дефініції інформаційно-аналітичного забезпечення дозволяє виділити наступні групи підходів:

- а) процес збирання, аналізу, збереження та представлення інформації;
- б) процес задоволення інформаційних потреб;

- в) сукупність інформаційних процесів (заходів та дій);
 - г) особливий напрям діяльності;
 - д) сукупність органів та засобів щодо формуванні і використання інформаційно-аналітичного забезпечення;
 - е) комплекс забезпечувальних заходів реалізації інформаційно-аналітичного забезпечення;
 - є) технології та методи збирання, обробки та представлення інформації.
- Вважаємо, що комплексне визначення має врахувати усі зазначенні підходи, що дозволить визначити зміст нової моделі.

На нашу думку, найбільш точно та комплексно зміст інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління характеризують наступні визначення:

- процесний: інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління – це процес, що складається із сукупності організаційних, технологічних, правових заходів, які передбачають методи збору, обробки, аналізу, оцінки та представлення інформації про суспільні відносини

(соціальні, політичні, економічні, міграційні, міжнародні, правові та інші) (як об'єктів управлінського впливу) та/або діяльність суб'єктів державного управління (як з точки зору управління операційною діяльністю так і з точки зору органу підпорядкування) для задоволення інформаційних потреб суб'єктів прийняття державно-управлінських рішень.

- діяльнісний: діяльність органів державної влади, що реалізують державну інформаційну політику та підрозділів суб'єктів державного управління, на які покладено обов'язок інформаційного забезпечення, яка полягає в формуванні інформаційно-аналітичного забезпечення шляхом застосування організаційних, технологічних, правових заходів, які передбачають

методи збору, обробки, аналізу, оцінки та представлення інформації про суспільні відносини (соціальні, політичні, економічні, міграційні, міжнародні, правові та інші) (як об'єктів управлінського впливу) та/або діяльність суб'єктів державного управління (як з точки зору управління операційною діяльністю так і з точки зору органу підпорядкування) для задоволення інформаційних потреб суб'єктів прийняття державно-управлінських рішень.

- методологічний: сукупність методів збору, обробки, аналізу, оцінки та представлення інформації про суспільні відносини (соціальні, політичні, економічні, міграційні, міжнародні, правові та інші) (як об'єктів управлінського впливу) та/або діяльність суб'єктів державного управління (як з точки зору управління операційною діяльністю так і з точки зору органу підпорядкування) для задоволення інформаційних потреб суб'єктів прийняття державно-управлінських рішень.

Відповідно до зазначеного вважаємо, що під механізмом інформаційно-аналітичного забезпечення варто розуміти організаційно методологічні положення формування інформаційного простору державного управління, що передбачає процесний, діяльнісний та методологічний аспекти щодо збору, обробки, аналізу, оцінки та представлення інформації про суспільні відносини (соціальні, політичні, економічні, міграційні, міжнародні, правові та інші) (як об'єктів управлінського впливу) та/або діяльність суб'єктів державного управління (як з точки зору управління операційною діяльністю так і з точки зору органу підпорядкування) для задоволення інформаційних потреб суб'єктів прийняття державно управлінських рішень.

В свою чергу зазначенні визначення можна адаптувати до державного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції, зокрема:

- процесний: інформаційно-аналітичного забезпечення публічного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції – це процес, що складається із сукупності організаційних, технологічних, правових заходів, які передбачають методи збору, обробки, аналізу, оцінки та представлення інформації про міграційні процеси, порушення міграційного законодавства, наслідки нелегальної міграції, та ефективність заходів із протидії ним та діяльність суб'єктів реалізації державної міграційної політики для задоволення інформаційних потреб суб'єктів прийняття державно-управлінських рішень щодо запобігання та протидії нелегальній міграції.

- діяльнісний: діяльність підрозділів суб'єктів, що реалізують державну міграційну політику, на які покладено обов'язок інформаційного забезпечення через застосування організаційних, технологічних, правових заходів, які передбачають методи збору, обробки, аналізу, оцінки та представлення інформації про міграційні процеси, порушення міграційного законодавства, наслідки нелегальної міграції, та ефективність заходів із протидії ним та діяльність суб'єктів реалізації державної міграційної політики для задоволення інформаційних потреб суб'єктів прийняття публічно-управлінських рішень щодо запобігання та протидії нелегальній міграції.

- методологічний: сукупність методів збору, обробки, аналізу, оцінки та представлення інформації про міграційні процеси, порушення міграційного законодавства, наслідки нелегальної міграції, та ефективність заходів із протидії ним та/або діяльність суб'єктів державного управління (як з точки зору управління операційною діяльністю так і з точки зору органу підпорядкування) для задоволення інформаційних потреб суб'єктів прийняття публічно-управлінських рішень щодо запобігання та протидії нелегальній міграції.

- механізм інформаційно-аналітичного забезпечення публічного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції – це організаційно-методологічні положення формування інформаційного простору публічного управління, що передбачає процесний, діяльнісний та методологічний аспекти щодо збору, обробки, аналізу, оцінки та представлення інформації про міграційні процеси, порушення міграційного законодавства, наслідки нелегальної міграції, та ефективність заходів із протидії ним та діяльність суб'єктів реалізації державної міграційної політики для задоволення інформаційних потреб суб'єктів прийняття публічно-управлінських рішень щодо запобігання та протидії нелегальній міграції.

Вихідні положення механізму інформаційно-аналітичного забезпечення публічного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції.

Складовими вихідних положень механізму інформаційно-аналітичного забезпечення, є: мета, завдання, принципи об'єкти та суб'єкти.

Говорячи про мету інформаційно-аналітичного забезпечення, то варто розуміти: задоволення інформаційних потреб суб'єктів формування та реалізації державної політики в сфері запобігання та протидії нелегальній злочинності для прийняття оперативних, тактичних, оперативно-розшукових, стратегічних рішень.

Щодо завдань інформаційно-аналітичного забезпечення, то в науковій літературі точиться дискусія. Так, Дегтяр О.А, вказує на наступні завдання:

- інформаційно-аналітичну підтримку виконавчих органів державної влади у формуванні збалансованих планів соціально-економічного розвитку і контролю за їх виконанням;
- моніторинг балансу бюджетних витрат на різні напрямки розвитку;

- збір, узгодження, структурування, зберігання, верифікацію і подання поточних та ретроспективних даних по показниками соціально економічного розвитку;
- формування та ведення бази планових і фактичних індикаторів розвитку;
- забезпечення інформаційної взаємодії регіональних органів державної влади з органами місцевого самоврядування та центральними органами державної влади;
- розробку варіантів планів ведення регулярної діяльності тощо» [37].

Зазначений перелік завдань інформаційно-аналітичного забезпечення публічного управління не в повній мірі характеризують його роль та значення в запобіганні та протидії нелегальній міграції. Відповідно, вважаємо, що завдання інформаційно-аналітичного забезпечення публічного управління у сфері запобігання та протидії недетальній міграції, варто групувати наступним чином:

1. Завдання інформаційно-аналітичного забезпечення державної політики в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції:

- організація збору та обробки інформації про міграційні процеси нелегальну міграцію для формування напрямів державної політики;
- аналіз інформації про стан нелегальної міграції;
- формування інформаційно-комунікаційної системи публічного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції;
- формування інформаційного супроводу реалізації державної політики в сфері нелегальної міграції;
- моніторинг за виконанням публічно-управлінських рішень щодо запобігання та протидії нелегальній міграції.

2. Завдання інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності суб'єктів в публічного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції.

- організація функціонування джерел збору інформації про нелегальну міграцію, порушення державного кордону, функціонування злочинних організацій, що здійснюють організацію нелегальної міграції;
- здійснення моніторингу за міграційними процесами для ідентифікації джерел, суб'єктів та місць нелегальної міграції;
- формування центрів обробки інформації про нелегальну міграцію порушення державного кордону, функціонування злочинних організацій, що здійснюють організацію нелегальної міграції;
- формування процедури верифікації отриманої інформації про нелегальну міграцію для цілей її аналізу;
- аналіз отриманої інформації шляхом визначення причинно-наслідкових зв'язків;
- оцінка ефективності заходів щодо запобігання та протидії недетальній міграції;
- оцінка діяльності суб'єктів щодо здійснюють процедуру запобігання та протидії нелегальній міграції;
- налагодження інформаційно-комунікаційних зв'язків між суб'єктами запобігання та протидії нелегальній міграції, зокрема, державною міграційною службою, Державною прикордонною службою);
- налагодження інформаційно-комунікаційних зв'язків між суб'єктами запобігання та протидії нелегальній міграції зарубіжних країн;
- налагодження інформаційно-комунікаційних зв'язків із громадськістю інформаційно;

- інформаційний супровід прийняття публічно-управлінських рішень щодо запобігання та протидії нелегальній міграції;
- інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності щодо нелегальної міграції;
- забезпечення безпеки даних та інформаційної безпеки суб'єктів державного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції.

Щодо принципів інформаційно-аналітичного забезпечення то в науковій літературі наводиться їх різний склад.

Вировий С. пропонує виділяти наступні принципи інформаційного забезпечення державного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції:

- цілеспрямованості;
- системності;
- актуальності;
- активності;
- ініціативності;
- достовірності;
- об'єктивності;
- повноти;
- безперервності;
- альтернативності;
- гнучкості;
- обґрунтованості [8].

Дейнега Х. [20] виділяє загальні та спеціальні принципи інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади. Так, до загальних принципів відносяться: інструментальності (інформація має бути

суттєвою для виконання певних управлінських дій); трансляційності інформації (використання інформації для передачі критеріїв оцінювання); синдикативності інформації (інформація сприяє об'єднанню особистісних якостей суб'єкта управління); скомпенсованості асиметричної інформації (практично неможливою стає ситуація, коли у суб'єктів державного

управління є доступ до вичерпних обсягів інформації щодо окремого явища, яке стало предметом організаційно-управлінського впливу). В свою чергу до складу спеціальних принципів авторка віднесла: принцип науковості інформації (врахування об'єктивних вимог соціальних, політичних та економічних законів та закономірностей розвитку суспільства); принцип своєчасності інформування; принцип змістової несуперечності

інформування (необхідність врахування різних інформаційних джерел); принцип адаптованості інформування (необхідність адаптації процесу інформування до можливостей оцінки та сприйняття такої інформації); принцип достатності інформування (кожен суб'єкт інформаційної діяльності у системі органів публічного управління має отримувати чітко визначений обсяг інформації, який є достатнім для виконання в повному обсязі поставленого перед ним завдання; принцип формалізації інформування (можливість прийняття деяких рішень у типових ситуаціях за заздалегідь визначеними алгоритмами); принцип документованості інформування.

Ковальчук Я. [62] Вказує на необхідність дотримання наступних принципів інформаційно-аналітичного забезпечення

- цілеспрямованість;
- актуальність;
- активність;
- достовірність;

- повнота наявної інформації;
- альтернативність;
- обґрунтованість результатів;
- системність організації інформаційно-аналітичного забезпечення;
- своєчасність представлення результатів;
- ініціативність;
- об'єктивність;
- безперервність.

На нашу думку інформаційно-аналітичне забезпечення публічного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції має відповідати таким принципам:

1. Принципи механізму інформаційно-аналітичного забезпечення публічного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції:

- оперативності;
- законності;
- системності;
- безперервності;
- об'єктивності;

2. Принципи інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття публічно-управлінських рішень щодо запобігання та протидії нелегальній міграції:

- об'єктивності;
- оперативності;
- достовірності;
- актуальності;
- обґрунтованості;

- повноти;
- альтернативності.

Щодо суб'єктно-об'єктного складу механізму формування та реалізації механізму інформаційно-аналітичного забезпечення публічного управління

в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції, вважаємо наступне:

- об'єктом є міграційні процеси; соціально-економічні, політико-правові, військово-безпекові культурно-традиційні та інші фактори впливу; заходи щодо запобігання та протидії нелегальній міграції; нормативно-правове забезпечення;

- суб'єктами виступають суб'єкти публічного управління, які формуються та реалізують державну політику в міграційній сфері.

3. Методологічні положення механізму інформаційно-аналітичного забезпечення публічного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції.

Методологічні положення включають в себе визначення джерел інформації, напрямів формування інформаційно-аналітичного забезпечення та методи формування і використання.

Новікова О.Ф. пропонує виділяти наступні джерела інформаційно-аналітичного забезпечення:

- законодавчі й інші акти, що дають право державним органам і державним службовцям на прийняття певних управлінських рішень або здійснення управлінських дій (рішення та дії з виконання законів й інших нормативних актів);

- звернення громадян у державні органи щодо реалізації своїх законних інтересів і суб'єктивних прав (обслуговування і захист прав і свобод громадян);

- обов'язкові розпорядження, вказівки (директиви), передані по управлінській вертикалі від вищестоящих державних органів до нижчестоящих, які належить виконувати та які забезпечують цілісність системи державного управління;

- факти, відносини, що виявляються в процесах контролю (зворотний зв'язок), що відображають стан керованих об'єктів, а також рівень функціонування суб'єкта управління;

- кризові (екстремальні) й інші складні ситуації, що потребують оперативного й активного втручання державних органів і посадових осіб (управлінська інформація про стани суспільних процесів) [105].

Коломієць Є.В. навидить інший підхід до складу джерел інформації, зокрема:

- офіційні дані органів виконавчої та інших гілок влади, а також органів місцевого самоврядування;

- аналітична інформація консультативних та дорадчих органів Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України та Національної академії наук України;

- аналітична інформація від неурядових експертних організацій [64].

На нашу думку, джерелами інформаційно-аналітичного забезпечення в досліджуваній сфері є наступні:

- нормативно-правова база;
- статистичні дані;
- аналітична інформація агентств;
- оперативні дані прикордонної служби;
- дані отриманні в польових умовах;
- оперативно-розшукові дані;

- дані отриманні від Служби безпеки України та інших правоохоронних органів;
- аналітичні дані внутрішньої та зовнішньої розвідки; - дані отриманні від суб'єктів інших держав.

Зазначене можна представити у наступній структурній моделі

Таблиця 9

Структурна модель вихідних положень інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції

1. БАГАТОАСПЕКТНІСТЬ ЗМІСТУ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ		
<i>Процесний</i>	<i>Діяльнісний</i>	<i>Методологічний</i>
процес, що складається із сукупності організаційних, технологічних, правових заходів, які передбачають методи збору, обробки, аналізу, оцінки та представлення інформації про суспільні відносини (соціальні, політичні, економічні, міграційні, міжнародні, правові та інші) (як об'єктів управлінського впливу) та/або	діяльність органів державної влади, що реалізують державну інформаційну політику та підрозділів суб'єктів державного управління, на які покладено обов'язок інформаційного забезпечення, яка полягає в формуванні інформаційно-аналітичного забезпечення шляхом застосування організаційних, технологічних, правових заходів, які передбачають методи збору, обробки, аналізу, оцінки та представлення інформації про суспільні відносини	сукупність методів збору, обробки, аналізу, оцінки та представлення інформації про суспільні відносини (соціальні, політичні, економічні, міграційні, міжнародні, правові та інші) (як об'єктів управлінського впливу) та/або діяльність суб'єктів державного управління (як з точки зору управління

<p>діяльність суб'єктів державного управління (як з точки зору управління операційною діяльністю так і з точки зору органу підпорядкування) для задоволення інформаційних потреб суб'єктів прийняття державно-управлінських рішень</p>	<p>(соціальні, політичні, економічні, міграційні, міжнародні, правові та інші) (як об'єктів управлінського впливу) та/або діяльність суб'єктів державного управління (як з точки зору управління операційною діяльністю так і з точки зору органу підпорядкування) для задоволення інформаційних потреб суб'єктів прийняття державноуправлінських рішень</p>	<p>операційною діяльністю так і з точки зору органу підпорядкування) для задоволення інформаційних потреб суб'єктів прийняття державно-управлінських рішень</p>
<p>2. БАГАТОАСПЕКТНІСТЬ ЗМІСТУ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЙ</p>		
<p><i>Процесний</i></p>	<p><i>Діяльнісний</i></p>	<p><i>Методологічний</i></p>

<p>сукупність методів збору, обробки, аналізу, оцінки та представлення інформації про міграційні процеси, порушення міграційного законодавства, наслідки нелегальної міграції, та ефективність заходів із протидії ним та/або діяльність суб'єктів державного управління (як з точки зору управління операційною діяльністю так і з точки зору органу підпорядкування) для задоволення інформаційних потреб суб'єктів прийняття державно-управлінських рішень щодо запобігання та протидії нелегальній міграції</p>	<p>сукупність методів збору, обробки, аналізу, оцінки та представлення інформації про міграційні процеси, порушення міграційного законодавства, наслідки нелегальної міграції, та ефективність заходів із протидії ним та/або діяльність суб'єктів державного управління (як з точки зору управління операційною діяльністю так і з точки зору органу підпорядкування) для задоволення інформаційних потреб суб'єктів прийняття державно-управлінських рішень щодо запобігання та протидії нелегальній міграції</p>	<p>сукупність методів збору, обробки, аналізу, оцінки та представлення інформації про міграційні процеси, порушення міграційного законодавства, наслідки нелегальної міграції, та ефективність заходів із протидії ним та/або діяльність суб'єктів державного управління (як з точки зору управління операційною діяльністю так і з точки зору органу підпорядкування) для задоволення інформаційних потреб суб'єктів прийняття державно-управлінських рішень щодо запобігання та протидії нелегальній міграції</p>
---	---	---

Продовження

Механізм інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції – це організаційно-методологічні положення формування інформаційного простору державного управління, що передбачає процесний, діяльнісний та методологічний аспекти щодо збору, обробки, аналізу, оцінки та представлення інформації про міграційні процеси, порушення міграційного законодавства, наслідки нелегальної міграції, та ефективність заходів із протидії ним та діяльність суб'єктів реалізації державної міграційної політики для задоволення інформаційних потреб суб'єктів прийняття державно-управлінських рішень щодо запобігання та протидії нелегальній міграції

3. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ

Мета - задоволення інформаційних потреб суб'єктів формування та реалізації державної політики в сфері запобігання та протидії нелегальній злочинності для прийняття оперативних, тактичних, оперативно-розшукових, стратегічних рішень

Завдання інформаційно-аналітичного забезпечення державної політики в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції

аналіз інформації про стан нелегальної міграції	формування інформаційного супроводу	моніторинг за виконанням державно-
---	-------------------------------------	------------------------------------

	реалізації державної політики в сфері нелегальної міграції	управлінських рішень щодо запобігання та протидії нелегальній міграції
організація збору та обробки інформації про міграційні процеси нелегальну міграцію для формування напрямів державної політики	формування інформаційно-комунікаційної системи державного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції	
<i>Завдання інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності суб'єктів в державного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції</i>		
забезпечення безпеки даних та інформаційної безпеки суб'єктів державного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції	формування центрів обробки інформації про нелегальну міграцію порушення державного кордону, функціонування злочинних організацій, що здійснюють організацію нелегальної міграції	
здійснення моніторингу за міграційними процесами для ідентифікації джерел, суб'єктів та місць нелегальної міграції	формування процедури верифікації отриманої інформації про нелегальну міграцію для цілей її аналізу	
аналіз отриманої інформації шляхом визначення причиннонаслідкових зв'язків	оцінка ефективності заходів щодо запобігання та протидії недетальній міграції	

оцінка діяльності суб'єктів щодо здійснюють процедуру запобігання та протидії нелегальній міграції	налагодження інформаційно-комунікаційних зв'язків між суб'єктами запобігання та протидії нелегальній міграції
налагодження інформаційно-комунікаційних зв'язків між суб'єктами запобігання та протидії нелегальній міграції зарубіжних країн	налагодження інформаційно-комунікаційних зв'язків із громадськістю інформаційно
інформаційний супровід прийняття державно-управлінських рішень щодо запобігання та протидії нелегальній міграції	інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності щодо нелегальної міграції
організація функціонування джерел збору інформації про нелегальну міграцію, порушення державного кордону, функціонування злочинних організацій, що здійснюють організацію нелегальної міграції	

Продовження табл. 9

4. ПРИНЦИПИ МЕХАНІЗМУ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ						
<i>Принципи механізму інформаційно-аналітичного забезпечення публічного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції</i>						
оперативності	законності	системності	безперервності	об'єктивності		
<i>Принципи інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття державно-управлінських рішень щодо запобігання та протидії нелегальній міграції</i>						
об'єктивності	Оперативнос ті	достовірності	актуальності	обґрунтованості	повноти	альтернативності
4. ОБ'ЄКТНО-ПРЕДМЕТНЕ МЕХАНІЗМУ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЙ						
<i>об'єктом</i> є міграційні процеси; соціально-економічні, політикоправові, військово-безпекові культурно-традиційні та інші фактори впливу;				<i>суб'єктами</i> виступають суб'єкти державного управління, які формуються та реалізують державну політику в міграційній сфері		

заходи щодо запобігання та протидії нелегальній міграції; нормативно-правове забезпечення		
5. ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ		
нормативно-правова база	статистичні дані	аналітична інформація агенств
оперативні дані прикордонної служби	дані отриманні в польових умовах	оперативно-розшукові дані
дані отриманні від Служби безпеки України та інших правоохоронних органів	аналітичні дані внутрішньої та зовнішньої розвідки	дані отриманні від суб'єктів інших держав
6. ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ		
1. Організація функціонування джерел інформації	2. Налагодження інформаційнокомунікаційних зв'язків	3. Формування заходів інформаційної безпеки
4. Збір інформації із офіційних та неофіційних джерел інформації	5. Верифікація отриманої інформації	6. Обробка верифікованої інформації
6. Аналіз отриманої інформації	7. Інформаційний супровід	9. Оцінка якості інформації

10. Зворотній зв'язок	11. Визначення заходів з удосконалення системи інформаційно-аналітичного забезпечення
6. МЕТОДИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
<i>Організаційні</i>	аутсорсинг, інсорсинг,
<i>Методи збору інформації</i>	соціологічні, польові, оперативно-розшукові, спостереження
<i>Методи аналізу інформації</i>	Статистичні, стратегічного аналізу

Таким чином, за результатами проведеного дослідження нами обґрунтовано сутність понять інформаційно-аналітичне забезпечення публічного управління та інформаційно-аналітичне забезпечення державного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній злочинності за процесним, діяльним та методологічним аспектами. На основі чого запропоновано зміст поняття механізму інформаційно-аналітичне забезпечення публічного управління в сфері запобігання та протидії нелегальної злочинності - це організаційно-методологічні положення формування інформаційного простору державного управління, що передбачає процесний, діяльній та методологічний аспекти щодо збору, обробки, аналізу, оцінки та представлення інформації про міграційні процеси, порушення міграційного законодавства, наслідки нелегальної міграції, та ефективність заходів із протидії ним та діяльність суб'єктів реалізації державної міграційної політики для задоволення інформаційних потреб суб'єктів прийняття публічно-управлінських рішень щодо запобігання та протидії нелегальній міграції. Запропоновано структуру завдань: інформаційно-аналітичного забезпечення державної політики в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції та інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності суб'єктів в державного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції. Були визначенні принципи механізму інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління в сфері запобігання та протидії нелегальній міграції та принципи інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття публічно -управлінських рішень щодо запобігання та протидії нелегальній міграції.

Обґрунтовано властивості об'єктно-предметного поля.

Розроблено організаційно-методичні положення формування та реалізації механізму інформаційно-аналітичного забезпечення. Зокрема, встановлено, що джерелами інформації виступають: нормативно-правова база, статистичні дані, аналітична інформація агентств, оперативні дані прикордонної служби, дані отриманні в польових умовах, оперативно-

розшукові дані, дані отриманні від Служби безпеки України та інших правоохоронних органів, аналітичні дані внутрішньої та зовнішньої розвідки, дані отриманні від суб'єктів інших держав. Обґрунтовано, що етапами формування та реалізації механізму інформаційно-аналітичного забезпечення є:

1. організація функціонування джерел інформації;
2. налагодження інформаційно-комунікаційних зв'язків;
3. формування заходів інформаційної безпеки;
4. збір інформації із офіційних та неофіційних джерел інформації;
5. верифікація отриманої інформації;
6. обробка верифікованої інформації;
7. аналіз отриманої інформації;
8. інформаційний супровід;
9. оцінка якості інформації;
10. зворотній зв'язок;
11. визначення заходів з удосконалення системи інформаційноаналітичного забезпечення.

Відповідно до зазначеного усі методи сформовано за групами: організаційні, методи збору інформації, методи аналізу інформації.

2.5. Зарубіжний досвід міжнародно-правового оформлення державного кордону України

Як видно основні зовнішні загрози військової і прикордонної безпеки України пов'язані, переважно, із здійсненням ворожих дій поблизу державного кордону або на прилеглих до нього територіях. Проте, на сучасному етапі розвитку міждержавних відносин з урахуванням нових зовнішньополітичних і міжнародно-правових реалій усе більш негативний вплив на суспільно-політичну обстановку в країні, хід соціально-економічних

перетворень, розвиток і зміцнення міжнародних зв'язків України роблять чинники невоєнного характеру (зокрема, економічний, науково-технічний, екологічний, інформаційний). Відповідно до Концепції формування системи забезпечення інтересів України в прикордонній сфері в якості основних загроз національної безпеки України в прикордонній сфері визначені[15, с.37]:

а) транснаціональна злочинна діяльність зі створенню на окремих ділянках державного кордону стійких каналів контрабанди і наркотрафіку;

б) незаконна міграція, що характеризується найбільшою активністю. У пунктах пропуску через державний кордон на законних підставах не було пропущено понад 6 тис. чол., з них виявлені близько 1 тис. чол., яким був закритий в'їзд до України;

в) розкрадання природних багатств і ресурсів в результаті їх незаконного промислу і нерегульованого вивезення за межі країни. За даними управління берегової охорони організаційного департаменту прикордонної служби України найбільш поширеним видом правопорушень як і раніше залишається незаконна здобич морських біоресурсів, що виражається в перевищенні об'ємів вилову або веденні промислу без дозволу. Загальна кількість цих протиправних діянь складає близько 80% від загальної кількості здійснюваних правопорушень в морському просторі. У результаті проведених рейдів з перевірки прибережного промислу в 2021 році органами берегової охорони було конфісковано 2,4 тис. т. незаконно здобутою морепродукції (що на 50 тонн більше, ніж в 2019 році), пред'явлено позовів про відшкодування заподіяного збитку і стягнуто штрафних санкцій на суму більше 127,5 тис грн.

г) складна санітарно-епідеміологічна, ветеринарна і фітосанітарна обстановка;

д) відставання територій прикордонних суб'єктів в соціально економічних відносинах від рівня розвитку прикордонних територій суміжних держав, що сприяє розвитку в прикордонних районах протиправної діяльності і відтоку населення з прикордонних районів України.

Оцінюючи існуючі загрози національної безпеки в прикордонному просторі, з позиції досягнення геополітичних і геостратегічних інтересів при реалізації прикордонної політики, позначимо ті, що виходять з них, представляють найбільшу небезпеку:

По-перше, посилення загроз економічним інтересам України в морському просторі у формі широкомасштабного промислу морських біоресурсів і незаконного вивезення їх за кордон. Аналіз даних, які характеризують оперативно-службову діяльність з'єднань морської охорони прикордонних органів, структур державної морської інспекції, митної служби і інших правоохоронних структур, які відповідають за охорону біоресурсів в межах континентального шельфу, виключно економічної зони, відбиває динаміку скорочення фактів, пов'язаних з незаконною здобиччю біологічних (живих) ресурсів. Зокрема, за даний період загальна кількість затриманих судів скоротилася в 2 рази (з 5% до 2,5 % від загальної кількості оглянутих), кількість вилученої морепродукції склала відповідно в 2021 році - 6523 т. [260].

По-друге, висока активність трансграничних злочинних згруповань зайнятих у сфері нарко-контрабандної діяльності, а також в інших сферах незаконного переміщення через державний кордон України товарів і вантажів (вивозяться в основному кольорові метали, ліс, рідкісні різновиди дикої флори і фауни, зникнення, якої знаходяться під загрозою).

По-третє, наявність територіальних домагань з боку інших держав .

По-четверте, збільшення кількості незаконних мігрантів на ділянці державного кордону.

По-п'яте, відставання соціально-економічного розвитку більшості прикордонних територій від аналогічних прикордонних територій суміжних держав, що на тлі високого рівня безробіття громадян створює передумови для формування злочинного середовища, як правило, у формі контрабанди і масового браконьєрства.

По-шосте, складна санітарно-епідеміологічна, ветеринарна і фіто-санітарна обстановка на окремих ділянках державного кордону представляє реальну загрозу проникнення на територію небезпечних для життя і здоров'я населення карантинних і інших інфекційних захворювань.

Забезпечення національних інтересів України в прикордонному просторі разом з нейтралізацією зовнішніх і внутрішніх загроз прикордонної безпеки досягається за допомогою погоджених зусиль основних суб'єктів державної прикордонної політики, в якості яких визначені: органи державної влади, органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання, організації і громадяни. Скоординована діяльність позначених державних, муніципальних і громадських інститутів спрямована на реалізацію засадничої мети і основних завдань прикордонної політики за визначеними напрямками [270].

Незавершеність процесу міжнародно-правового оформлення окремих ділянок державного кордону України знижує ефективність діючої системи забезпечення національних інтересів держави в прикордонному просторі і ускладнює прикордонну діяльність державних, регіональних і муніципальних структур, наділених повноваженнями в області захисту державного кордону.

В той же час, Україна, не пред'являючи територіальних претензій ні до однієї з сусідніх держав, прагне до послідовного і безконфліктного завершення процесу міжнародно-правового оформлення меж з усіма суміжними державами, використовуючи договірно-правовий спосіб їх оформлення з урахуванням положень основополагаючих принципів міжнародного права, викладених в Статуті Організації Об'єднаних Націй і документах СБСЕ. Серед яких, що мають особливо важливе значення, виділимо принципи взаємної поваги державного суверенітету, недоторканості і цілісності державної території, мирного вирішення прикордонних питань, поваги прав і свобод людини і громадянина.

Забезпечення національної прикордонної безпеки здійснюється за допомогою погодженої планомірної діяльності державних і муніципальних

органів управління, спрямованої на протидію внутрішнім і зовнішнім загрозам, що проявляються в прикордонній сфері, їх нейтралізацію, а також усунення причин їх виникнення [282, с.99].

В той же час, система забезпечення національних інтересів України в прикордонній сфері орієнтована переважно на охорону державного кордону військовими методами. Що значно ускладнює оперативно-службову діяльність прикордонних органів і не дозволяє адекватно реагувати на чинники невоєнного характеру, що проявляються, питома вага яких серед загроз національній безпеці досить велика.

Зроблені в цілях вдосконалення публічного управління в області безпеки заходи, що виразилися в перепідпорядкуванні прикордонних органів, переходу до побудови охорони державного кордону переважно оперативними силами, засобами і методами, спрямованими, передусім, на боротьбу з міжнародним тероризмом і трансграничною злочинністю, вимагають нових підходів до організації діяльності прикордонних органів. Невоєнна природа основних зовнішніх загроз національній прикордонній безпеці сприяла появі в структурі прикордонної служби не військових органів, задіяних в здійсненні прикордонної і міжнародно-договірної діяльності.

Розвиток міждержавної прикордонної співпраці

У рамках здійснення міжнародної прикордонної співпраці України знаходять свою реалізацію найважливіші завдання державної політики України :

- а) зі створення умов для забезпечення суверенітету і територіальної цілісності України, її прикордонної безпеки;
- б) встановлення і закріплення в міжнародно-правовому відношенні державного кордону;
- в) захисту життєво важливих інтересів України в її морських просторах;
- г) міждержавній співпраці з запобігання військовій небезпеці, криз і конфліктів в прикордонному просторі України;

д) запобіганню, виходячи з життєво важливих інтересів держави в прикордонному просторі, спроб міжнародної ізоляції з боку окремих іноземних держав і військово-політичних блоків;

є) забезпеченню інтересів і безпеки України на зовнішніх межах держав та на міжнародно-договірній основі [259].

У рамках рішення проблем, що виникають в процесі реалізації прикордонної політики, в Україні з багатьма державами були укладені двосторонні і багатосторонні договори з прикордонних питань, які умовно можна підрозділити на чотири блоки.

Забезпечення національної і колективної безпеки на зовнішніх межах

Сьогодні на державному кордоні України, в прикордонному просторі країни, на зовнішніх межах проявляється увесь спектр зовнішніх і внутрішніх загроз національної безпеки. Південні ділянки наших кордонів, а також ряду держав опинилися в зоні регіональних і міжетнічних конфліктів, підричних акцій міжнародного тероризму. За 2020 рік прикордонними органами було затримано більше 3,2 тонни наркотичних засобів і психотропних речовин, а затримана контрабанда в грошовому еквіваленті склала суму, що перевищує 450 мільйонів гривень. Окрім цього спільно з митними органами прикордонники вилучили майже 220 тисяч доларів США, затримали більше 200 одиниць вогнепальної зброї і близько 11 тисяч одиниць боєприпасів. Природно, що в таких умовах від зміцнення міждержавної прикордонної співпраці і інтеграції спільних зусиль суміжних держав з протидії загрозам прикордонної безпеки неабиякою мірою залежить як регіональна стабільність в цілому, так і стабільність на зовнішніх кордонах країн і державному кордоні України [260].

Розвиток соціально-економічної і духовної основи життєдіяльності прикордонних регіонів України, на цьому напрямі реалізується за допомогою створення сприятливих умов для соціально-економічного підйому прикордонних територій, зростання добробуту і духовного розвитку населення. Одним з визначальних чинників в розвитку економічної і

соціальної діяльності в прикордонних регіонах розглядається розвиток і зміцнення господарських, культурних і гуманітарних зв'язків між прикордонними територіями України і суміжних держав. Прикордонна співпраця багато в чому сприяє участі регіонів в економічній, соціально культурній, науково-технічній інтеграції, тим самим, вирішуючи проблеми зайнятості і доходів населення, розвитку регіональних товарних ринків, залучення іноземних інвестицій і використання передових технологій у сфері регіонального розвитку.

Одним з істотних і первинних завдань з реалізації найважливіших напрямів прикордонної політики було створення і подальше вдосконалення нормативно-правової бази, що визначає повноваження і регламентує діяльність державних і громадських формувань в області прикордонного простору, розробка і реалізація державних цільових комплексних програм, формування і розвиток системи наукових знань у сфері прикордонної політики.

На жаль, існуюча в Україні нормативно - правова база з питань прикордонної політики не відповідає реальним потребам і характеризується відсутністю системності законодавства в даній сфері правового регулювання.

Багато в чому, недосконалість правових основ діючої державної політики в прикордонній сфері зв'язується з незавершеністю законодавчого забезпечення в цій сфері, що знаходить вираження в наступному [262]:

а) не прийняті найважливіші законодавчі акти у сфері прикордонної політики ;

б) не врегульовані правові стосунки з іноземними державами з прикордонних питань, що не сприяє завершенню процесу правового врегулювання з суміжними державами;

в) не завершене міжнародно-правове оформлення сухопутних і морських ділянок державного кордону України.

В той же час, правові основи здійснення прикордонної діяльності формуються і задаються на основі положень державної прикордонної політики

України, а також існуючих політичних, економічних і воєнно-стратегічних основ забезпечення військової безпеки держави. З цього витікає необхідність подальшого вдосконалення діючої нормативної правової бази, що закріплює режим функціонування державного кордону України, існуючих міжнародно-правових основ оформлення кордонів між державами, порядку реалізації міжнародної прикордонної співпраці в цілях посилення колективної безпеки і спільної оборони держав. Мета правового регулювання полягає в досягненні безпеки особистості, громадській і державній безпеці в прикордонному просторі, а також в захисті інтересів України у взаємовідносинах з іноземними державами.

Говорячи про зміст адміністративно-правового механізму забезпечення режимних правил функціонування державного кордону України не можна не торкнутися питань, присвячених системі і структурі механізму держави в області охорони кордону. Механізм держави є системою органів держави, за допомогою яких здійснюється державна влада, виконуються основні функції, що стоять перед державою на різних етапах розвитку мети і завдання. Механізм є найважливішим складовим елементом будь-якої держави. На думку професора А.Дегтяря, зміст механізму держави складають двосторонні зв'язки між органами держави і власними підприємствами і установами. Стосунки між ними будуються за принципом «влада-підпорядкування», «керівник і підлеглий» [53].

Особлива роль і значення державних органів, що здійснюють в межах своєї компетенції державну владу і що виконують функції державного керівництва, обумовлюють їх особливе місце в механізмі держави.

В основі побудови і функціонування державного механізму лежать об'єктивні і суб'єктивні чинники, що зумовлюють найбільш важливі особливості його внутрішньої будови, структури, характеру, форм і методів діяльності, значною мірою сприяючи з'єднанню його різних складених ланок в єдину систему. Механізм будь-якої держави - це не механічне з'єднання його окремих органів, а їх чітко організована, строго впорядкована цілісна система.

Державні органи, що входять в цю систему, реалізуючи надані їм повноваження і функції в дорученій області, дозволяють нормально функціонувати і чітко виконувати усі необхідні заходи.

Вважаємо, що під структурою механізму забезпечення режиму функціонування державного кордону України розуміється його внутрішня будова, порядок розташування складових ланок, їх співвідношення. Структура завжди вказує на те, з чого складається державний механізм, яка субординація його складових частин, які принципи його організації і функціонування. Орган держави - це складова частина апарату держави, що має відповідно до закону власну структуру, строго певні повноваження з управління конкретною сферою громадського життя і органічно взаємодіє з іншими частинами державного механізму, що утворюють єдине ціле. Кожен державний орган є відносно самостійною, структурно відособленою ланкою державного апарату, що створюється державою в цілях здійснення строго певного виду державної діяльності, наділене відповідною компетенцією і спирається в процесі реалізації своїх повноважень на організаційну, матеріальну і примусову силу держави [48].

Під компетенцією розуміється сукупність юридично встановлених повноважень, прав і обов'язків суб'єкта державної влади, які відображають його місце в системі державних органів.

Виходячи з приведеного визначення, можна зробити висновок про те, що у рамках наданої компетенції державні органи і їх посадовці у сфері захисту державного кордону України реалізують надані їм права на здійснення певного виду діяльності у сфері реалізації основних напрямів прикордонної політики.

Компетенція органів державної влади у сфері забезпечення національних інтересів України в прикордонній сфері складається з об'єму повноважень, тобто покладених на них прав і обов'язків. В науці управління повноваження розглядаються як складова частина компетенції і статусу

державного органу (посадовця), що виконує управлінські функції, передбачені відповідним законодавством.

Для забезпечення обґрунтованого, доцільного, грамотного керівництва в області захисту державного кордону України і забезпечення режиму її функціонування визначено коло державних органів і посадовців, повноважних розглядати і вирішувати питання у сфері реалізації основних напрямів прикордонної політики в аспекті забезпечення національної безпеки.

Публічне управління в області забезпечення державної безпеки відповідно до Конституції України здійснюється найвищими органами державної влади, а також створюваними ними державними органами виконавчої влади.

Захист державного кордону являється невід'ємною складовою частиною системи забезпечення безпеки України і реалізації державної прикордонної політики. Відповідно до норм закону України «Про державний кордон України» захист державного кордону полягає в погодженій діяльності державних органів влади, органів державної влади України і органів місцевого самоврядування, здійснюваній ними в межах своїх повноважень шляхом прийняття політичних, організаційно-правових, дипломатичних, економічних, оборонних, прикордонних, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, митних, природоохоронних, санітарно-епідеміологічних, екологічних і інших заходів [48, с. 233].

Відповідно до чинного законодавства державні органи представницької і виконавчої влади здійснюють загальне керівництво у сфері захисту державного кордону, визначають основні напрями державної прикордонної політики. Конституція України визначає коло питань у сфері прикордонної політики, що знаходяться у веденні органів законодавчої (представницькою), виконавчої влади на державному рівні . Крім того в Конституції України визначені основні поняття відносно території України, а також порядку зміни меж між регіонами України . Там же перераховані питання, що знаходяться у веденні регіонів і органів місцевого самоврядування.

Розглядаючи компетенцію органів законодавчої (представницькою) і виконавчої влади у сфері забезпечення національної безпеки і реалізації державної прикордонної політики, слід врахувати, що:

3) у веденні України знаходяться питання, пов'язані із захистом державного кордону : державного устрою і території ; встановленням основ державної політики в області забезпечення державної безпеки, у тому числі і у сфері прикордонного простору, а також правових основ митного регулювання; обороною і безпекою країни; визначенням статусу і захисту державного кордону, територіального моря і повітряного простору, виняткової економічної зони і континентального шельфу України.

4) у спільному веденні знаходяться адміністративне, адміністративно-процесуальне законодавство, встановлення режиму прикордонних зон.

Крім того, органи виконавчої влади держави спільно:

- координують міжнародні і зовнішньоекономічні зв'язки, їх діяльність з регулювання прикордонної співпраці;
- встановлюють порядок здійснення господарської діяльності на прикордонній території;
- реалізують виконання державних програм з питань прикордонної співпраці.

У Конституції України [74] вказується, що на території держави не допускається встановлення митних меж, зборів, яких- або інших перешкод для вільного переміщення товарів, послуг і фінансових коштів, а також те, що межі між регіонами можуть бути змінені тільки з їх взаємної згоди.

Президент України, будучи гарантом Конституції, в установленому порядку вживає заходи з охорони суверенітету України, її незалежності і державній цілісності, забезпечує погоджене функціонування і взаємодію органів державної влади, у тому числі і у сфері забезпечення захисту державного кордону.

Президент України має наступні повноваження в області захисту державного кордону :

- видає укази з питань прикордонної політики;
- у порядку, передбаченому державними законами, вводить на території України або в окремих її місцевостях надзвичайний стан з негайним повідомленням про це Верховну Раду України;
- призначає на посаду керівника Прикордонної служби і звільняє його з посади.

Свідченням активної нормотворчої діяльності Президента є:

а) видання указів з питань управління в даній області (про вдосконалення порядку перетину державного кордону; про проведення експерименту по не військовій охороні окремих ділянок державного кордону України; про додаткові заходи з забезпечення захисту державного кордону, територіального моря, виняткової економічної зони і континентального шельфу, охорони морських біологічних ресурсів і державного контролю в цій сфері);

б) розробка засадничих документів у сфері прикордонної політики. У цих документах викладена система офіційно прийнятих поглядів з забезпечення непорушності меж і територіальної цілісності держави;

в) затвердження системи і структури органів виконавчої влади, визначення статусу органів виконавчої влади у сфері захисту державного кордону України.

Президент України керує в межах своїх конституційних повноважень органами і силами забезпечення національної безпеки, санкціонує дії із забезпечення безпеки в різних сферах, у тому числі і у сфері захисту державного кордону, реорганізує і скасовує підлеглі безпосередньо йому органи і сили забезпечення безпеки

Серед правових документів, що зробили значний вплив на затвердження ролі прикордонних військ і поліпшення охорони державного кордону, прийнятих Урядом, слід назвати:

а) постанова, визначальна організаційні, фінансово- економічні і інші основи встановлення, відкриття, функціонування і закриття пунктів пропуску через державний кордон України;

б) постанови, що затверджують порядок застосування зброї і бойової техніки при захисті державного кордону України, у тому числі в підводному середовищі і повітряному просторі і інші.

Перераховані нормообразуючі правові акти свідчать про постійну і цілеспрямовану роботу усіх органів законодавчої і виконавчої влади України в області захисту і охорони державного кордону [48, 260].

Державним органом виконавчої влади, що здійснює в колі своїх повноважень публічне управління в області забезпечення безпеки України, захисту і охорони державного кордону, охорони внутрішніх морських вод, територіального моря, економічної зони, континентального шельфу і їх природних ресурсів, є Прикордонна служба України.

Правовий статус Державної прикордонної служби як організуючого суб'єкта у сфері забезпечення національних інтересів у прикордонному просторі, структура прикордонних органів і напряму діяльності будуть розглянуті далі [260].

Повноваження в області захисту державного кордону України мають і інші органи виконавчої влади України, які відповідно до чинного законодавства входять в структуру механізму забезпечення режиму функціонування державного кордону України.

Будучи органом виконавчої влади, яке виконує управлінські функції у сфері міжнародних відносин, Міністерство закордонних справ України здійснює зовнішньо-політичне і міжнародно-правове забезпечення захисту державного кордону України. Зокрема, Міністерство закордонних справ веде переговори зі встановлення і закріплення державного кордону, встановлення режиму державного кордону, вирішує прикордонні інциденти, не врегульовані прикордонними представниками або Міністерством оборони. В межах покладеної на нього компетенції, міністерство оформляє документи на

право в'їзду до України і виїзду з держави громадянами України, іноземним громадянам і особам без громадянства.

Міністерство оборони України забезпечує захист державного кордону в повітряному просторі і підводному середовищі, а також участь Збройних Сил України в охороні державного кордону на суші, морі, прикордонних річках, озерах і інших водоймах. При необхідності Міністерство оборони України вирішує в межах своєї компетенції інциденти, пов'язані з порушенням режиму державної межі, сприяє прикордонним органам в ресурсному, розвідувальному і іншому забезпеченні захисту державного кордону на основі законодавства і міжвідомчих угод [102].

Державні органи виконавчої влади, що здійснюють на межі митний, імміграційний, санітарно-карантинний, ветеринарний, фіто-санітарний, транспортний і інші види контролю організовують і проводять заходи з захисту на державному кордоні економічних, екологічних і інших інтересів особи, суспільства і держави. У необхідних випадках з метою забезпечення контролю за дотриманням встановлених правил перетину державного кордону фізичними особами, переміщення через неї транспортних засобів, вантажів, товарів і тварин цими органами створюються в пунктах пропуску через державний кордон контрольні пункти.

Будучи організуючим суб'єктом у сфері забезпечення громадського порядку, Міністерство внутрішніх справ України [261] інформує прикордонні органи про стан правопорядку в прикордонних районах України, а також забезпечує громадський порядок при проведенні на державному кордоні і в прикордонних районах масових заходів державного або міжнародного характеру. У рамках взаємодії Міністерство внутрішніх справ організує проведення заходів з захисту державного кордону, боротьбі з нелегальною діяльністю через неї, розшуку осіб, що порушили режим державного кордону, в з'ясуванні і перевірці обставин правопорушень громадян, затриманих в адміністративному або карно-процесуальному порядку. Важливим напрямом діяльності Міністерства є забезпечення участі внутрішніх військ і органів

внутрішніх справ в охороні державного кордону України і контролю за дотриманням режиму функціонування державного кордону України.

Служба зовнішньої розвідки у взаємодії Службою безпеки України здійснює розвідувальну діяльність в інтересах забезпечення захисту державного кордону.

Таким чином, під системою органів державної влади України у сфері захисту державного кордону розуміється сукупність органів державної влади, а також відповідних уповноважених осіб, наділених повноваженнями у вказаній сфері правового регулювання. Адміністративно-правовий статус органів і посадовців викладено у відповідних внутрішньодержавних нормативно-правових актах різної юридичної сили, що приймаються на підставі Конституції України і забезпечують виконання в повному об'ємі завдання з захисту політичних, економічних і інших інтересів України.

РОЗДІЛ III.

НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ І ТЕРОРИЗМУ

3.1. Особливості формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин

Згідно статті 24. Закону України «Про національну безпеку», міжнародне співробітництво з питань національної безпеки є однією з форм реалізації державної політики у сфері національної безпеки і спрямовується на захист національних інтересів України [5].

Тому для України вкрай актуальним є проведення системних та комплексних реформ на основі міжнародного співробітництва, яке повинні забезпечити модернізацію держави в контексті впровадження кращого світового досвіду, який передбачає реалізацію досягнень теорії і практики державного управління в сфері забезпечення національних інтересів.

Відмінними рисами сьогодення є висока динаміка розвитку світових подій і глибокі зрушення, які відбуваються в усіх сферах життєдіяльності світового співтовариства. Змінюється співвідношення сил на світовій арені в різних його вимірах (політичному, економічному та інших). На рівень міжнародної і національної безпеки все більший вплив мають наслідки глобалізації, виникають принципово нові завдання перед національними системами державного управління та місцевого самоврядування щодо забезпечення реалізації відповідних національних інтересів.

Розглянемо існуючі парадигми міжнародних відносин – концептуальні моделі постановки та вирішення єдиного взаємопов'язаного комплексу впорядкованих завдань і проблем, пов'язаних з відстоюванням національних інтересів на міжнародній арені.

Слід зазначити, що парадигми міжнародних відносин в конкретно-історичних умовах жорстко регламентують як формування проблем міжнародних відносин, так і характер державно-управлінських рішень з їх вирішення.

Протягом другої половини ХХ століття держави, використовуючи геополітичні побудови та геостратегічні підходи, створювали союзи і блоки, встановлювали вплив, розробляли концепції міжнародної і національної безпеки, обґрунтовували військову політику і стратегію. Тобто зовнішня політика і стратегія держав ґрунтувалися на геополітичній парадигмі міжнародних відносин. Суть останньої полягала в захисті національних інтересів, який розглядається як недопущення іноземного втручання у внутрішні справи, забезпечення непорушності кордонів – як політичних, так і економічних, а також на відстоюванні певних ідеологічних поглядів. Важливо при цьому те, що реалізація геополітичної стратегії ведеться виключно на державному рівні і передбачає певний симбіоз геополітики і стратегії, який призводить до досягнення конкретної мети (концентрації управління в світі для встановлення контролю над планетарними ресурсами). Під механізмом здійснення геополітичної стратегії розуміється системна цілісність норм, засобів і методів, який застосовується в різних формах свого втілення суб'єктами суспільства з метою захисту національних інтересів на міжнародній арені.

Кінець 1990-х рр. охарактеризувався переходом міжнародних відносин з геополітичної на геоекономічну парадигму розвитку. Такі дослідники, як Д. Хелд, Д. Гольдблатт, Е. Макгро, Дж. Перратон (США), М. Багров, В. Дергачов (Україна) вважають, що світ відтоді живе за новими – геоекономічними, а не геополітичними законами [14].

Це означає, що геоекономіка має свій простір – геоекономічний, в якому розгортається діяльність гравців сучасних міжнародних відносин (постіндустріальних держав, транснаціональних компаній, міжнародних організацій), які ґрунтуються на геоекономічній парадигмі. Остання, в свою

чергу, ґрунтується на забезпеченні національних інтересів, які розглядаються як забезпечення високих темпів економічного зростання через інтернаціоналізацію господарських зв'язків і поступове розширення меж заради вільного руху товарів, капіталів, робочої сили, технологій. Важливим при цьому є те, що реалізація геополітичної парадигми міжнародних відносин ведеться переважно, якщо не виключно, на державному рівні, тоді як геоекономічної – засобами не тільки держави, а й обов'язково приватного бізнесу. Е. Лютвак (США), фахівець з римської військової стратегії, визначив перехід від геополітики до геоекономіки, як переміщення конфліктної логіки зі сфери політики в сферу бізнесу та комерції.

Тобто, стратегія держав постіндустріальної цивілізації, міжнародні відносини, які ґрунтуються на геоекономічній парадигмі міжнародних відносин, вже не пов'язані ні з завоюванням територій, ні навіть з прямим підпорядкуванням економічного простору противника. Вона скоріше націлена на нав'язування оточенню своєї політичної волі і бачення майбутнього, на встановлення та досягнення стратегічних горизонтів, які визначаються геоекономічною конкуренцією і масштабами управління ризиками, на зміцнення або підірив тієї чи іншої системи соціально-економічних орієнтацій. Боротьба за сфери впливу почала вестися за допомогою геоекономічних стратегій шляхом контролю над різними ресурсними потоками та управління міжнародними виробничими ланцюгами, з метою участі суб'єктів міжнародних відносин в створенні і перерозподілі світового валового продукту. Відповідно, стратегія великих держав, починаючи з кінця ХХ століття більше спрямована на встановлення контролю над потоками інформації, товарів, послуг, капіталів, робочої сили, ніж над простором, що свідчить про перехід від статичного до динамічного використання простору [14].

На наш погляд, державна політика захисту національних інтересів має охоплювати не тільки складові, які стосуються безпосередньо тієї чи іншої країни, а й міжнародну складову, враховуючи той факт, що в сучасному

глобалізованому світі досить часто захистити національні інтереси самотужки без залучення сторонньої міжнародної допомоги не можливо (глобальні економічні кризи, пандемія, зміни клімату тощо).

В цьому контексті, для визначення країн, які ефективно захищають власні національні інтереси та вивчення їх досвіду, доцільно використати рейтинговий спосіб, а саме проаналізувати світові рейтинги, які мають відношення до питань захисту національних інтересів, національної та міжнародної безпеки, а також міжнародного співробітництва.

Так, британський дослідник С. Анхольт (Simon Anholt) разом із бельгійським вченим Р. Говерсом (Robert Govers) запропонували якісно новий індикатор Індекс хороших країн (The Good Country Index), що дозволяє виміряти внесок кожної окремої країни у добробут людства, на відміну від низки інших відомих показників, які досліджують роль країни у підтримці добробуту власного населення. [15; 16].

Головна мета його мета створення зазначеного індексу – початок глобальної дискусії про те, як країни розподіляють відповідальність перед своїми громадянами і перед усім світом. Дослідники вважають, що усі глобальні проблеми, що стоять на порядку денному перед людством (зокрема, зміна клімату, фінансово-економічні кризи, тероризм, пандемії, бідність та нерівність, демографічне навантаження, міжнародна міграція, продовольча криза, виснаження природних ресурсів тощо), мають глобальний характер, і тому можуть бути вирішені тільки через міжнародні зусилля. В той же час, діяльність більшості держав зосереджена виключно на вирішенні своїх внутрішніх проблем і здійснюється лише в локальних інтересах (політиків, підприємців та громадян) без врахування інтересів всієї цивілізації.

Індекс хороших країн – це комбінований показник, який аналізує країни світу за ступенем їх глобального внеску (як позитивного, так і негативного) в загальний розвиток людства. Дослідники проаналізували держави світу за показниками, об'єднаними у сім основних груп (рівень розвитку науки і високих технологій; рівень розвитку культури; миролюбність і безпека;

ступінь участі у вирішенні міжнародних питань; забезпечення захисту екології; внесок країни у глобальне процвітання та рівність; охорона здоров'я та благополуччя) і склали відповідний рейтинг кожної держави [12].

За підсумками 2019 р. Індексу хороших країн (The Good Country Index) перша десятка «хороших країн» світу виглядає наступним чином: Фінляндія, Ірландія, Швеція, Німеччина, Данія, Швейцарія, Норвегія, Франція, Іспанія й Канада. США посідають 40 сходинку, Грузія – на 39 місці. На одну позицію її випереджає Угорщина, а Польща – на 30 сходинці рейтингу. Внизу рейтингу за впливом на світ, за даними The Good Country Index, є Сурінам, Мавританія, Ємен, Лівія та Ірак (149-153 позиція відповідно) [11].

Отже, найкраща позиція у Фінляндії (яка за рік перемістилася з 4-го місця на 1-е, а попередній лідер – Нідерланди опустилися відразу на 12 сходинок), яка в категорії «процвітання і рівність» займає 2 місце, а найгірша позиція у категорії «миролюбність і безпека» (51). Фінляндія займає верхні рядки за показниками індексу цитування наукових статей, кількості патентів, свободи пересування і преси, кібербезпеки, вільної торгівлі, питань щодо біженців тощо [2].

А, наприклад, Швеція в рейтингу The Good Country Index 2019 посіла 4-те місце. За даними експертів, найвищу позицію Швеція посіла у напрямку охорони здоров'я і благополуччя (2-ге місце). Сильні позиції в країні й у таких напрямках, як розвиток культури (5-те), ступінь участі у вирішенні міжнародних питань (7-ме) та захист екології (7-ме місце). Швеція ще має зміцнити позиції у напрямках науки і високих технологій (16-те місце), внеску у глобальне процвітання і рівність (27-ме) та миролюбності і безпеки (55-те місце в рейтингу) [1].

Отже, враховуючи зазначені результати, можна зробити які країни в більшій мірі сприяють загальному благу людства, а які більше шкодять цивілізації. Адже «хороша країна» – це та, яка, дбаючи про свій народ, не шкодить, а радше допомагає іншим, а індекс розроблений для того, щоб зрозуміти, що представляє з себе державна політика захисту національних

інтересів – виключно для служіння інтересам своєї нації, своїх політиків і громадян, чи заради розвитку всієї планети. Ми вважаємо, що заради розвитку всієї цивілізації, в тому числі забезпечуючи власні національні інтереси (до речі, Україна знаходиться в середині цього рейтингу, займаючи 75 місце).

На наш погляд, ще одним міжнародним рейтингом, який свідчить про внесок тієї чи іншої країни в сталий глобальний розвиток є рейтинг компанії Henley & Partners, а саме рейтинг найпотужніших паспортів світу. Так званий індекс Хенлі використовує дані Міжнародної асоціації повітряного транспорту, класифікуючи країни у залежності від можливості їх громадян відвідувати інші держави без в'їзної візи або ж з отриманням її після прибуття. У рейтингу беруть участь 199 країн світу. Перелік оновлюється в режимі реального часу протягом усього року – у відповідь на зміни у візовій політиці держав [7].

Згідно з даними Henley & Partners станом на жовтень 2019 р., перші позиції в рейтингу утримують Японія та Сінгапур: паспорти цих країн надають вільний доступ своїм громадянам у 190 країн світу. Третє місце розділили Південна Корея, Німеччина та Фінляндія: їх громадяни без отримання візи можуть відвідати 188 країн. Данія, Італія та Люксембург – на шостому місці: їх паспорти забезпечують безвізову доступність 187 країн. Український паспорт посідає 43 місце: його власники можуть в'їжджати без віз у 126 країн світу.

У самому низу рейтингу знову значиться Афганістан: його громадянам потрібна попередня віза для відвідин усіх країн, за винятком 25 пунктів призначення (табл. 2.5).

Наведений аналіз свідчить, що провідні позиції зазначених рейтингів займають скандинавські країни, тому розглянемо досвід формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів у Швеції, частка якої у сукупному ВВП семи країн скандинавсько-балтійського регіону (Швеція, Данія, Норвегія, Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва) складає 35%, а в обсязі ПІІ (прямих іноземних інвестицій) в економіку цих країн – близько 50%.

Таблиця Індекс паспортів світу Henley & Partners,

«Найсильніші» паспорти щодо безвізового доступу до країн світу	«Найслабші» паспорти щодо безвізового доступу до країн світу
1. Японія, Сінгапур (190 країн)	188. Ліван, Північна Корея (39 країн)
3. Фінляндія, Німеччина, Південна Корея (188)	190. Непал (38)
6. Данія, Італія, Люксембург (187)	191. Лівія, Палестина, Судан (37)
9. Франція, Іспанія, Швеція (186)	194. Ємен (33)
12. Австрія, Нідерланди, Португалія (185)	195. Сомалі, Пакистан (31)
15. Бельгія, Канада, Греція, Ірландія, Норвегія, Великобританія, США, Швейцарія (184)	197. Сирія (29)
23. Мальта, Чехія (183)	198. Ірак (27)
25. Нова Зеландія (182)	199. Афганістан (25)
26. Австралія, Литва, Словаччина (181)	
29. Угорщина, Ісландія, Латвія, Словенія (180)	

Якісний прорив щодо соціально-економічного розвитку Швеції був пов'язаний з кардинальним удосконаленням законодавства та створенням експортоорієнтованої економіки. Ефективна робота державних інститутів і розвинена освітня система підтримали подальший розвиток. Основний акцент було зроблено на лібералізації економіки, зниженні податків, приватизації державних підприємств, скороченні бюджетних витрат, частка яких зменшилась з 71% ВВП у 1993 р. до 51% ВВП – у 2007 р. Наразі рівень інфляції у Швеції є одним з найнижчих у світі, державний борг – незначний, а банківська система – надзвичайно надійна. Встановлення обмежень державних витрат і створення профіцитних бюджетів заклали основи

фінансової стабільності [1].

Високий рівень конкурентоспроможності шведської економіки підтверджується оцінкою Всесвітнього економічного форуму. В глобальному заліку скандинавська держава посідає 8-му позицію. Країна домоглася великих успіхів у таких галузях, як електроніка, біомедицина, хімічне виробництво, машинобудування тощо. Незмінна ставка на нові технології та високу якість зробила багато шведських компаній всесвітньовідомими. Серед них – Volvo, H&M, Saab, Ericsson, Electrolux, IKEA, Oriflame, Scania, TetraPak, Nordea, Swedbank та багато інших [1].

Впродовж останнього десятиліття частка ІТ-галузі, що стала місцем для самореалізації понад 6% працездатного населення, в економіці країни збільшилася до 16%. Швеція є однією з найкращих країн для розвитку стартапів, а частка «зеленої» енергетики у Швеції перевищує 50%. Також високих результатів досягли Фінляндія (41%), Латвія (39%), Данія (35,8%) та Австрія (32,6%) [1].

За даними міжнародної консалтингової компанії Reputation Institute, 2023 р. Швеція стала новим лідером з репутації серед країн. Зміцнення позицій Швеції у рейтингу пов'язане з надзвичайно високими оцінками країни за всіма ключовими показниками, що формують репутацію країни: в неї привабливе навколишнє середовище, ефективне управління та розвинена економіка. У респондентів з різних країн сформований її образ як прогресивної держави, що завжди використовує етичні способи управління. Позитивну роль також відіграли високі соціальні стандарти, відкритість для іноземців та гендерна рівність. Швеції вдалося домогтися високих результатів в таких категоріях, як дружельюбність місцевих жителів, безпека, краса країни, привабливість її та існуючого стилю життя, етична поведінка, а також участь у вирішенні міжнародних проблем. Важливу роль у створенні позитивної репутації країни зіграла її системна комунікація із зовнішнім світом. Держави, які постійно ретранслюють через мас-медіа унікальну інформацію про себе, можуть розраховувати на велику зацікавленість та лояльність з боку своїх громадян і

жителів інших країн.

Гідне відображення у глобальних рейтингах знайшла й одна з головних відмітних рис Швеції – соціальна рівність. На думку організаторів двох провідних досліджень – 2024 Social Progress Index та агентства Oxfam, скандинавська держава міцно зайняла позиції у Топ-10 лідерів за цим показником. Поряд зі своїми сусідами – Норвегією та Ісландією – Швеція увійшла у першу трійку найпрогресивніших країн за гендерним паритетом (Global Gender Gap Report 2024).

Четвертої позиції досягла Швеція й у рейтингу найкращих країн для ведення бізнесу (Best Countries for Business). Примітно, що деякі країни, які займають провідні позиції на глобальному ринку, не були оцінені як найкращі місця для ведення бізнесу. Серед них США, які демонстрували зниження позицій у рейтингу протягом десяти років.

Не такі міцні позиції Швеції в іншому відомому дослідженні, що визначає простоту ведення бізнесу, – Doing Business 2019, що проводиться Світовим банком. На думку цієї організації, найменші проблеми підприємці мають у Новій Зеландії, Сінгапурі, Данії, Гонконзі та Кореї. Швеція посідає 12-те місце [1].

Не зважаючи на те, що у Швеції (як і у будь-якій країні світу) є чимало проблем (велика кількість іммігрантів, зростаюче безробіття, старіння населення), однак ключовим завданням держави та суспільства лишається зміцнення репутації шляхом системної роботи над стратегією подальшого розвитку з використанням факторів, що формують її позитивний образ у світі, що, на наш погляд, допомагає цій країні реалізовувати ефективну державну політику захисту національних інтересів, в тому числі і на міжнародному рівні.

Справжнім викликом щодо захисту національних інтересів не тільки окремо взятій країні, а й усій світовій спільноті стала пандемія коронавірусу.

Серйозність зазначеної кризи, викликала суттєві та узгоджені заходи з боку країн світу щодо захисту своїх національних інтересів, а саме:

США: підтримка економіки в розмірі 2,2 трлн. дол., велика частина яких

призначена для звільнених найманих працівників і власників малого бізнесу, а також для лікарень, органів державної влади та місцевого самоврядування; середній клас і малозабезпечені американці отримують чеки на 1200 дол.; малий бізнес отримав доступ до надзвичайних грантів та кредитів; додаткові виплати передбачені для безробітних; близько 25% всієї суми призначені для підтримки великих корпорацій, а також підтримку транспортних організацій і компаній; вільний доступ до медичних послуг для незахищених груп населення; поставки масок, халатів і тестів на коронавірус [9];

Китай: методи придушення спалаху пандемії в Китаї полягали в агресивному карантині, жорсткому забезпеченні ізоляції та інвазивному спостереженні за допомогою передових інструментів – «великих баз даних» і штучного інтелекту; допомога країнам світу: поставки масок, халатів і тестів на коронавірус [13].

Німеччина: додаткові видатки бюджету в розмірі 156 млрд. євро (4,9% ВВП), включаючи підтримку доходів працівників та малих і середніх підприємств. Стабілізаційний фонд банку KfW значно розширив державні гарантії для позик підприємствам – до 825 млрд. євро або 25% ВВП; спрямування 5% ВВП на підтримку додаткових витрат на охорону здоров'я, підтримку доходу для безробітних або людей із обмеженим робочим часом; відтермінування податків; допомога на сплату оренди та комунальних платежів; гарантії державного сектора на продовження кредитування.

Франція: фіскальний пакет у розмірі 45 мільярдів євро (близько 2% ВВП) на покриття витрат охорони здоров'я, відтермінування податків, підтримку доходів працівників та мікропідприємств, відтермінування орендної плати та комунальних платежів для малих та середніх підприємств;

Італія: екстрений пакет на суму 25 млрд. євро (1,4% ВВП), включаючи видатки на систему охорони здоров'я, підтримку доходів звільнених працівників та самозайнятих, відтермінування податків. Крім цього, монетарні заходи для розблокування близько 350 млрд. євро (20% ВВП) ліквідності для підприємств та домогосподарств;

Іспанія: додатковий бюджет у розмірі 13,9 млрд. євро (1% ВВП) на підтримку витрат системи охорони здоров'я, допомогу з безробіття, збільшення лікарняних виплат інфікованим коронавірусом, допомогу в оренді малозабезпеченим та відтермінування податків для малого та середнього бізнесу;

Бельгія: фіскальний пакет у розмірі 8-10 млрд. євро (близько 2% ВВП) із заходами щодо збільшення витрат на охорону здоров'я, підтримкою доходів тимчасово безробітних та самозайнятих. Окремо передбачено 50 млрд. євро (близько 10% ВВП) гарантій на нові банківські позики компаніям та самозайнятим [3].

Втім, існує усвідомлення того, що одних лише національних заходів буде недостатньо, тому прийнято відповідні заходи на загальноєвропейському рівні.

Так, лідери 27 країн – членів Євросоюзу затвердили екстрену програму допомоги європейській економіці обсягом в 540 млрд євро, яка включає три основних пакети. По-перше, Єврокомісія вже створила програму SURE обсягом 100 млрд євро для виплат цільових компенсацій роботодавцям, щоб їх утримати від звільнення співробітників. По-друге, Європейський інвестиційний банк оголосив про виділення програми пільгового кредитування на 200 млрд євро для підтримки малих і середніх підприємств. По-третє, ще 240 млрд євро залучено у вигляді позикових коштів країни єврозони через Європейський стабілізаційний механізм: ці гроші можуть використовуватися, як структурна допомога найбільш постраждалим державам (Італія та Іспанія), щоб утримати їх від дефолту [6].

Зазначена програма – це механізм короткострокової допомоги, яка має забезпечити початковий імпульс для перезапуску економіки Євросоюзу. Для повноцінного відновлення саміт ЄС заявив про необхідність створення додаткового довгострокового інструменту підтримки економіки. Його обсяг становитиме від 1,6 трлн до 2 трлн євро, термін дії - мінімум 7 років, гроші в цей фонд будуть частково залучатися і перерозподілятися через бюджет

Євросоюзу, для чого державам належить підвищувати свої внески в загальний бюджет співтовариства з 1,2% до 2% ВВП [6].

Окрім того, Європейський центральний банк вжив важливих заходів, розширивши чинну програму викупу активів (Asset Purchase Programme, APP) на 120 млрд. євро до кінця 2020 р. та виділить іще 750 млрд. євро на купівлю цінних паперів державного і приватного секторів за новою Програмою закупівель у зв'язку з пандемією (Pandemic Emergency Purchase Programme, PEPP).

Європейський Союз залучає близько 37 млрд. євро (0,3% ВВП) бюджетних ресурсів, включаючи інвестиційну ініціативу Corona Response та Фонд солідарності ЄС на підтримку заходів охорони здоров'я, малого та середнього підприємництва та регіонів, які найбільше постраждали від пандемії [4].

Європейська комісія скасувала певні фіскальні правила ЄС, що обмежують дефіцит бюджету країн-членів вище рівня 3% ВВП: тепер держави-члени можуть спрямовувати свої видатки на підтримку охорони здоров'я та вразливих секторів економіки (туризм та сфера послуг), і таке збільшення витрат на охорону здоров'я не розглядатиметься Європейською комісією як перевищення бюджетного дефіциту.

В цілому, Європейська комісія і Європейська рада підготували спільну «дорожню карту» виходу країн ЄС з кризи Covid-19 і повернення європейських суспільств і економік до нормального функціонування і до стійкого зростання. «Дорожня карта» визначає три принципи: 1) дії країн ЄС щодо виходу з кризи повинні бути засновані на науковому підході та зосереджені на охороні здоров'я; 2) вони повинні бути скоординовані між державами-членами ЄС; 3) необхідні повага і солідарність між державами-членами. У «дорожній карті» ЄС також містяться загальні вимоги до діагностики і тестування населення, розробки і застосування вакцин і ліків, зокрема антимонопольні заходи, рекомендації щодо способів виходу з режиму соціальної ізоляції та карантину, відкриття кордонів, відновлення економічної

діяльності [4].

Загалом, на відміну від глобальної економічної кризи 2008-2009 рр., нинішня криза не спричинена самою економікою, а є наслідком боротьби з коронавірусом. Тому Світова організація торгівлі (СОТ) передбачає у 2020 р. скорочення світової торгівлі на 13-32%. Такі цифри відображають оптимістичний та песимістичний прогнози. Широкий діапазон прогнозів зниження в СОТ пояснюють безпрецедентністю епідеміологічної кризи, а також невизначеністю щодо її економічних наслідків і йдеться про найглибшу економічну рецесію нашого часу. При цьому швидке відновлення світової торгівлі буде можливим тільки у найкращому випадку і досягти цього можна тільки якщо країни світу будуть кооперуватись та співпрацювати, а не діятимуть поодиноці [10].

Поточна ситуація в світі ускладнюється ще й тим, що більшість економік, що розвиваються, не може собі дозволити такі ж масштабні стимулюючі пакети, як лідируючі розвинені економіки. Такі країни (до яких можна віднести й Україну) мають значний тягар зовнішніх боргів, зовнішньоторговельний дефіцит, хронічний дефіцит бюджетних коштів, а також необхідність потужних вливань коштів в національні системи охорони здоров'я, які й до пандемії страждали від недофінансування, а в сучасних умовах перебувають у глибокому занепаді. Тому впоратися з труднощами карантинного режиму країнам, що розвиваються допоможе тільки зовнішня допомога, як розвинутих країн, так і міжнародних організацій.

Так, глави кількох міжнародних організацій: Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), Світової організації торгівлі (СОТ), Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) попередили, що ситуація навколо коронавірусу Covid-19 загрожує перебоями з постачаннями продовольства у світі, якщо уряди різних країн не зможуть зробити правильно реагувати на ці виклики. Так, невпевненість щодо доступності продовольства може спричинити обмеження на експорт, що створить брак продовольчих товарів на глобальних ринках. Тому у розпал закриття кордонів через Covid-

19 має бути докладено всіх зусиль, щоб гарантувати вільні товарні потоки, особливо для того, щоб уникнути продовольчого дефіциту [8].

На нашу думку, на тлі вказаних проблем міжнародне співробітництво країн світу та міжнародних організацій набуває особливого значення. Більше того, що стосується продовольчого забезпечення, саме Україна може бути одним з ключових гравцем у питаннях вирішення продовольчих проблем у сучасному світі.

В цілому, слід зазначити, що іноземний досвід формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів свідчить про наявність спільних складових, необхідних для забезпечення її результативності та ефективності.

Так, забезпечення результативності та ефективності державної політики захисту національних інтересів тієї чи іншої країни вимагає наявності відповідних чинників, таких як:

- внутрішньо- та зовнішньополітична стабільність;
- військова міць;
- наявність та охорона запасів природних ресурсів;
- високотехнологічна промисловість і експортоорієнтована економіка;
- стабільна фінансова система (країна повинна мати сталі макроекономічні показники, надійну банківську систему, відсутність (помірна кількість) проблемних кредитів: ці та інші фактори зміцнюють довіру внутрішніх та зовнішніх інвесторів тощо);
- комфортні умови для розвитку бізнесу (дерегуляція бізнесу, розмір соціальних виплат, зниження (скасування) податків тощо);
- соціальна орієнтованість (високі соціальні стандарти, громадянські свободи, відчуття безпеки, низький рівень бідності, тривалість життя тощо);
- система освіти, націлена на розвиток людського потенціалу,

взаємодію людей та психологію розвитку (якісна дошкільна, початкова, середня та вища освіта, передові методики навчання, які сприяють підготовці кваліфікованих фахівців для нової індустріальної ери тощо);

- розвинута система охорони здоров'я (пільгове медичне обслуговування, медичне страхування тощо);
- розвиток особистості та суспільства (емоційний, моральний, духовний, інтелектуальний тощо).

Зрозуміло, що наведений перелік факторів не є вичерпним та не означає, що тільки наявність всіх перелічених складових є необхідною передумовою побудови розвинутої країни з високим рівнем захисту національних інтересів. Однак, проведені дослідження свідчать, що більшість з наведених факторів притаманні провідним країнам, а також сприяли в свій час невеликим, релігійним, бідним, а, інколи, і почасти тоталітарним країнам перетворитися на багаті демократії з вільним суспільством, стабільною економікою та високими рівнем соціальної безпеки.

Отже, узагальнення наведеного закордонного досвіду свідчить, до національних інтересів в різних країнах можна віднести сукупність збалансованих інтересів людини (громадянина), суспільства, держави в різних сферах їх життєдіяльності, реалізація яких гарантує збереження національних цінностей, державний суверенітет, територіальну цілісність і прогресивний суспільно-політичний та соціально-економічний розвиток, і які є вихідним пунктом політики національної безпеки та основою формування національних цілей і пріоритетів.

Розбіжність національних інтересів, які трансформуються в цілі державної політики національної безпеки, є причиною як міжнародних, так і внутрішніх конфліктів в державі, які характеризуються внутрішньою нестабільністю. Внаслідок загострення різних протиріч утворюються як внутрішні, так і зовнішні загрози, джерелом яких можуть бути іноземні держави (групи держав), окремі соціальні групи, громадяни, процеси і події в різних сферах життєдіяльності особистості, суспільства і держави.

Таким чином, національні інтереси визначають цілі зовнішньої та внутрішньої політики будь-якої країни світу і спрямовані на політичну консолідацію громадян навколо спільних національних інтересів, заснованих на національних цінностях, на збереження національного миру, подолання існуючих розбіжностей і досягнення належного рівня життя, який задовольнив би потреби і прагнення громадян країни. При цьому відстоювання національних інтересів має об'єднувати, а не роз'єднувати націю, робити її сильнішою.

Отже, державна політика захисту національних інтересів в різних країнах світу є еволюційним і тривалим історичним процесом, який триває в складному переплетенні військово-політичних, соціально-економічних національно-психологічних та інших факторів, які в сукупності визначають зміст і характер національно-історичного досвіду тієї чи іншої країни. У такій якості національні інтереси є суспільно-історичним феноменом і не можуть існувати незалежно від свідомості їх носіїв. Вони мають найтісніший взаємозв'язок з ідентичністю конкретної країни. Тому національні інтереси сучасної України також мають свою специфіку, яка обумовлена економічними, політичними, соціальними, етнічними, культурними та геополітичними особливостями розвитку держави, які необхідно враховувати при імплементації та адаптації закордонного досвіду захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.

У державній політиці захисту національних інтересів України, на наш погляд, повинен робитися акцент на свідомий культурно-цивілізаційний вибір України, який засвідчує її євроінтеграційні прагнення і орієнтованість на європейські демократичні цінності. І, особливо за часів пандемії коронавірусу, важливою є солідарність та міжнародна співпраця між Україною та країнами світу, мета якої – посилити спільну здатність протистояти існуючим викликам та загрозам. Україна має вибудувати міжнародні відносини на принципах міжнародного права, забезпечення надійної та рівної безпеки держав, взаємної поваги народів, збереження різноманіття їх культур, традицій та інтересів. В

той же час розвиток України у сучасних умовах відбувається на тлі нових загроз національним інтересам, які мають комплексний взаємопов'язаний характер. Враховуючи той факт, що у міжнародних відносинах не знижується роль фактору сили, роль державної політики захисту національних інтересів України на основі міжнародного співробітництва значно зростає.

Отже, Україні необхідно поглиблювати міжнародну співпрацю для створення робочих місць, збільшення обсягів інвестицій, належного урядування, та у подоланні спільних викликів, таких як пандемія коронавірусу, глобальна економічна криза, зміни клімату тощо. Тому державна політика захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин має ґрунтуватися на чинному досвіді співпраці між країнами світу, в тому числі шляхом визначення сфер, у яких Україні потрібно досягти кращого результату.

3.2. Формування та реалізація державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин

Згідно з Конституцією (стаття 1 розділу 1 «Загальні засади»), Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [6].

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що основоположними національними інтересами для України є забезпечення прав і свобод людини, збереження суверенітету і державної єдності, побудова громадянського суспільства, розвиток демократії, вирішення соціально-економічних проблем, посилення позицій України та її авторитету на міжнародній арені.

Наша позиція полягає в тому, що національні інтереси являють собою гармонійний баланс інтересів особистості і держави у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Національні інтереси є конституційно-правовою категорією, тому що являють собою найбільш важливі інтереси держави,

обумовлені потребами самозбереження і розвитку української державності, закріпленими в Конституції України.

Призначення національних інтересів полягає в збереженні національних цінностей і відображенні виникаючих загроз. Національними інтересами України, які потребують захисту на державному та міжнародному рівні на довгострокову перспективу є:

- зміцнення оборони країни, забезпечення непорушності конституційного ладу, суверенітету, незалежності, державної та територіальної цілісності України;
- зміцнення національної злагоди, політичної і соціальної стабільності, розвиток демократичних інститутів, удосконалення механізмів взаємодії держави і громадянського суспільства;
- підвищення рівня та якості життя, зміцнення здоров'я населення, забезпечення стабільного демографічного розвитку країни;
- збереження і розвиток культури та традиційних духовно-моральних цінностей;
- підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки;
- закріплення за Україною статусу однієї з провідних світових держав, діяльність якої спрямована на підтримку стратегічної стабільності і взаємовигідних партнерських відносин в сучасному світі.

Отже забезпечення національних інтересів України має здійснюватися за допомогою реалізації таких найважливіших напрямків (стратегічних національних пріоритетів): оборона країни; державна і суспільна безпека; підвищення якості життя громадян; економічне зростання; наука, технології та освіту; охорона здоров'я; культура; екологія живих систем і раціональне природокористування; стратегічна стабільність і рівноправне стратегічне партнерство.

Разом з тим, в сучасних умовах залишається багато невирішених проблем та суперечностей формування та реалізації державної політики

захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.

Так, початок та швидке поширення пандемії коронавірусу COVID-19 на початку 2020 р. стало глобальним викликом, що поставило під питання базові принципи функціонування сучасного світу, наприклад, такі як свобода пересування людей, як у міжнародному вимірі, так і в окремо взятій країні та песимістичні прогнози щодо майбутнього ЄС через поглиблення наявних ліній поділу на європейському континенті. Вже перші кроки протидії епідемії показали брак солідарності між країнами світу: закриття кордонів, заборона експорту медичного обладнання та продовольства всупереч підписаним домовленостям; намагання імпорту необхідного з зовнішніх ринків навіть в порушення існуючих норм та правил.

Усе це у поєднанні з економічною рецесією та хаотизацією публічних дискурсів щодо майбутнього світового устрою створює низку нових викликів для України, яким на державному рівні та у плідній міжнародній співпраці необхідно ефективно протистояти. Особливо важливо адекватно відреагувати на існуючі міжнародні виклики для України в контексті євроінтеграційних прагнень країни.

Адже для України одним із негативних наслідків глобальної пандемії може стати уповільнення співпраці з ЄС та окремими державами-членами співтовариства, тому українська дипломатія має вжити відповідних заходів для збереження наявних напрацювань та стимулювання позитивної динаміки такої співпраці за останній період.

Зокрема, потребує відповідного реагування з боку України проблема протистояння інформаційно-політичній кампанії РФ щодо необхідності в умовах глобальної кризи скасування проти неї міжнародних санкцій, пов'язаних з війною на Донбасі та анексією Криму.

Україна веде недостатньо активний діалог щодо цього питання з Німеччиною, Францією, Італією та іншими країнами для утримання санкційної солідарності на рівні ЄС, а в Організації об'єднаних націй – для утримання санкційної солідарності на загальносвітовому рівні у питанні

неприпустимості перегляду санкцій щодо Росію, ба більше – доцільно їх тільки посилювати.

Також значним викликом для України не тільки в сучасних умовах, а й на протязі останніх років є протидія російським фейковим новинам. Для цього, наприклад, варто посилити координацію з East StratCom Task Force – інституцією ЄС, яка займається моніторингом дезінформації, а також доцільно створити Центр протидії гібридним загрозам [1] (і, на наш погляд, це потрібно було зробити не зараз, а ще у 2014 р. – навіть раніше).

Іншою проблемною ситуацією, яка потребує вирішення на міждержавному рівні – напрацювання Україною власних пропозиції щодо напрямів посилення співпраці у подоланні наслідків пандемії в регіоні «Східного партнерства» та взяття на себе ролі регіонального лідера у просуванні міжурядових ініціатив співпраці у разі надзвичайних ситуацій природного, санітарного чи техногенного характеру не тільки в сучасних умовах, а й у довгостроковій перспективі.

На жаль, Європейським Союзом в контексті асоціації з Україною, в тому числі в рамках програми «Східне партнерство» не анонсується, що Україна, у майбутньому може стати членом ЄС.

Так, чинні умови «Східного партнерства» не передбачають майбутнього членства в ЄС для країн-учасниць, а це Україна, Грузія, Молдова, Білорусь, Вірменія і Азербайджан, хоча, наприклад, Україна не раз виступала за надання такої перспективи.

Тому, на наш погляд, Угода про асоціацію та політика «Східного партнерства» має полегшити процес поступової інтеграції України з ЄС та передбачати можливість її членства у співтоваристві.

А розпочати потрібно зі створення спільного для Євросоюзу і країн «Східного партнерства» економічного простору, поступову інтеграцію цих країн в енергетичний союз, транспортну спільноту і цифровий єдиний ринок ЄС тощо.

Окрім того, слід зазначити, що Україна, як і інші країни в рамках

«Східного партнерства» має суверенне право вільно обирати свій рівень співпраці чи інтеграції з ЄС та відкинути будь-який зовнішній тиск щодо такого вибору [3].

Незважаючи на це, по відношенню до кількох країн «Східного партнерства», в тому числі України, спостерігається незаконне застосування сили, вторгнення, дестабілізація, анексія, відокремлення кордонами, окупація територій з боку Росії та її відмова виконувати рішення міжнародних трибуналів і судів.

Тому Європейський Союз на найвищому рівні має не тільки рішуче засуджувати постійні порушення Росією засадничих принципів і норм міжнародного права в регіоні «Східного партнерства», а й вводити нові санкції та посилювати вже накладені, до повного припинення дестабілізації в регіоні з боку РФ (і над цим має активно і спільно працювати дипломатія країн-членів партнерства).

Що ж стосується безпосередньо України, необхідним вже зараз є розширення міжнародної миротворчої місії вздовж українсько-російського кордону під проводом ЄС, що сприяло б розмінуванню та підготовці тимчасово окупованих територій ОРДЛО до повернення під контроль України.

А в ООН Україна має виступати проти будь-яких спроб створити лазівки в правилах процедури для протягування в ООН в особливі періоди маніпулятивних рішень (досить політичних рудиментів на кшталт права вето, отриманих в спадок після закінчення Другої світової війни) [4].

Окрім того, поступальний розвиток України в сучасних умовах не може зводитися виключно до завдань боротьби з пандемією, незважаючи на всю її серйозність. Тому доцільно вже зараз впроваджувати давно очікувані зміни та реформи в суспільне життя, залучаючи для цього необхідні зовнішні джерела та ресурси та кращі іноземні практики.

Тому по лінії ООН в найближчій перспективі Україна має працювати не тільки над реалізацією плану гуманітарного реагування в боротьбі проти

COVID-19, а й залучати потенціал ООН до проведення внутрішніх реформ в соціально-економічній сфері та побудові демократичного суспільства.

Отже, якщо центром регулювання міжнародних відносин і координації світової політики в XXI столітті і надалі залишатиметься ООН, вона потребує реформування з метою неухильного дотримання всіма країнами світу цілей і принципів, зафіксованих в Статуті цієї організації.

Тому для досягнення цих цілей необхідним є:

- раціональне реформування ООН з метою її планомірної адаптації до мінливих політичних і економічних реалій в сучасному світі;

- подальше підвищення ефективності діяльності Ради Безпеки ООН, що несе головну відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки, надання цьому органу в процесі реформування більшого представництва при забезпеченні належної оперативності в його роботі.

- зміцнення правових основ міжнародної безпеки: загальновизнані норми і принципи міжнародного права повинні визначати правила гри в світових справах: в іншому випадку це може призвести до міжнародного хаосу та практичної неможливості зберегти міжнародний правопорядок.

На відміну від ООН, на наш погляд, більш дієвим інструментом захисту національних інтересів України в сучасних умовах має стати НАТО – міжнародна міждержавна організація, військово-політичний союз 30 держав Північної Америки і Європи, які прагнуть досягти мети Північноатлантичного договору у забезпеченні свободи і безпеки країн-членів з використанням політичних і військових засобів і дотримується спільних для Альянсу цінностей демократії, індивідуальної свободи, верховенства права та мирного розв'язання суперечок.

На наш погляд, Україна, в рамках комісії Україна-НАТО, ще недостатньо активно веде перемовини з питання приєднання до програми розширених можливостей.

Тим більше що, за словами Міністра оборони України А. Загороднюка, військовим критеріям, необхідним для приєднання до вказаної програми,

Україна вже відповідає, а в НАТО задоволені ходом українських реформ [8].

У зв'язку з цим слід зазначити, що статус партнера НАТО з розширеними можливостями має на увазі більш глибоке і індивідуальну взаємодію з силами альянсу, а саме:

- регулярні політичні консультації з питань безпеки, включаючи рівень міністрів;
- розширений доступ до програм взаємодії та навчань;
- обмін інформацією та отриманим досвідом;
- тісніша взаємодія під час криз та підготовки операцій.

Статус свідчить, що країна яка його отримала вносить значний вклад в місії НАТО. На даний момент статусом партнера НАТО з розширеними можливостями мають п'ять країн: Австралія, Фінляндія, Йорданія, Швеція і Грузія.

Так, наприклад, Йорданія важлива для НАТО, як партнер по боротьбі з тероризмом на Близькому Сході; Швеція і Фінляндія спільно з НАТО протистоять загрозам з боку Росії на Балтійському морі; Австралія надає для спільних з альянсом операцій значну кількість військ, що бере участь в боротьбі з сомалійськими піратами та обмінюється розвідувальною інформацією про становище в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, включаючи Китай (до речі, якби в Україні вже був такий статус, обмін розвідувальною інформацією про збитий в Ірані український лайнер був би більш швидким і ефективним) [8].

На нашу думку, в питанні отримання зазначеного статусу необхідно максимально використовувати досвід саме Грузії (яка вже його має). Тим більше, що Україна і Грузія спільно з НАТО могли б ефективно протистояти загрозам з боку Росії та відстоювати свої національні інтереси на Чорному морі (так само, як Швеція та Фінляндія – на Балтійському морі).

При цьому проблемою, яка потребує нагального вирішення в контексті північноатлантичної інтеграції України залишається питання досягнення взаємосумісності зі збройними силами країн-членів НАТО. Тому Україна має

бути зосереджена на зазначених практичних аспектах інтеграції до альянсу, а одним з пріоритетів залишається проведення оборонної реформи та модернізація збройних сил держави.

В цілому, що стосується конкретних цілей міжнародного співробітництва у сфері захисту національних інтересів, то для України це: захист суверенітету і територіальної цілісності; захист прав і законних інтересів українських громадян за кордоном; зміцнення відносин зі стратегічними партнерами; участь в діяльності міжнародних організацій, що займаються проблемами забезпечення безпеки; розвиток двосторонніх і багатосторонніх відносин з метою виконання завдань забезпечення безпеки; сприяння врегулюванню міжнародних конфліктів, включаючи участь у миротворчій діяльності.

Важливою складовою державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин є забезпечення економічної безпеки держави. На жаль, в цій сфері є також багато проблем та суперечностей, які потребують вирішення.

Так, аналіз зовнішньоторговельного балансу України свідчить, що в останні роки що відбувається перехід України від статусу експортера металургійної та хімічної продукції до статусу експортера аграрно-мінеральної сировини і металургійних напівфабрикатів. Обидва, ні перший, ані другий статус не є престижними, Україна просто змінює спеціалізацію, залишаючись експортером сировини. Поки що відкритість української економіки не призводить до позитивних змін в її структурі, що чітко простежується з аналізу експорту та імпорту. Тому доцільним є диверсифікація структури експорту та збільшення питомої ваги високотехнологічного експорту. Необхідні удосконалення податкової політики, зниження рівня втручання держави в економіку та регулювання експорту, реалізація активної політики експортної експансії на міжнародні ринки шляхом заохочення експортерів і залучення інвестицій.

Найважливішу роль в цьому процесі відіграють іноземні інвестори, які

можуть долучити українські компанії до глобальних ланцюгів доданої вартості з метою обслуговування зовнішніх ринків і наповнення внутрішнього, на якому переважає імпорт. А для того, щоб українські підприємства могли стати проміжними і кінцевими (а не тільки первинними) ланками глобальних ланцюгів доданої вартості, необхідні політична стабільність, верховенство права, створення якісної логістичної інфраструктури та ефективне тарифно-митне регулювання. На державному рівні необхідно стимулювати збільшення обсягів високотехнологічного експорту і зниження імпорту продукції, яку можна виробляти всередині країни (реалізація концепції імпортозаміщення).

Слід зазначити, що негативне експортно-імпортне сальдо зовнішньоторговельного балансу спостерігається в Україні вже 13 років поспіль і 2019 р. не став переломним: більш того «розрив» перевищив психологічну позначку в 10 млрд доларів. А це свідчить про те, що до вирішення даної проблеми комплексно не підходив жоден український уряд. Ситуацію поки утримують перекази українських заробітчан, які тільки офіційно перераховують понад 11 млрд доларів щорічно, і які, по суті, є основним інвестором України. З такою структурою економіки, де 40% припадає на АПК, близько 25% - продукт первинної переробки природних копалин, 15% – промислове виробництво і лише 15% займають високомаржинальні продукти і послуги, неможливо говорити про позитивні перспективи розвитку економіки. Для прикладу, провідна економіка США, частка якої становить майже 25% світової економіки, має таку структуру - 1,5% – АПК, 25% – промислове виробництво і 70% – послуги [9].

Тобто, структура успішних країн – це виробництво послуг, а не експорт сировини, і навіть не промислове виробництво (якщо воно не є високотехнологічним). І виправляти таке становище належить шляхом нарощування експорту товарів і розширення ринків збуту.

Однак українська індустрія залишається досить відсталою, а українська продукція не завжди конкурентна, особливо на ринках розвинених країн. Тому

Україні також потрібно розвивати виробництво товарів, які є конкурентними на ринках СНД і можуть бути затребувані на швидкозростаючих ринках Південно-Східної Азії, Північної Африки і на Близькому Сході, де значно збільшується споживчий попит.

Однак і тут є проблеми, пов'язані з росією, яка стала країною-агресором по відношенню до України і блокує транзити товарів в інші країни. Наприклад, не пропускає українську продукцію в країни Середньої Азії, і це вимагає не тільки економічних, а й відповідних політичних рішень, в тому числі і на міжнародному рівні.

Тому в Україні необхідні глибокі структурні зміни в усіх сферах, необхідна повноцінна і агресивна стратегія розвитку держави, яка, на жаль, відсутня. Основне завдання на перспективу – максимальна переробка сировини і випуск кінцевого конкурентного продукту з активним його просуванням на зовнішні ринки. Потрібен масштабний стратегічний план у всіх галузях і сферах суспільного виробництва, що дозволить Україні зайняти своє місце в світовій економіці, але для цього необхідно використати існуючі можливості, в тому числі через міжнародне співробітництво та співпрацю з різними країнами.

Отже сучасні реалії свідчать про те, що тут ситуація у сфері захисту національних інтересів України в економічній сфері залишається також досить складною. Майже тридцять років бурхливих перетворень так і не врятували нашу країну від сировинної залежності і на цьому тлі шлях вирішення цих проблем – це модернізація України на основі інноваційного розвитку.

Звичайно ж, для цього необхідно створити стимули і умови для просування цілого ряду напрямків, і в їх числі названі такі, як:

- формування національної інноваційної системи. Вона повинна базуватися на всій сукупності державних і приватних інститутів, що підтримують інновації;

- розвиток базових секторів економіки, використання транспортно-транзитних та сільськогосподарських можливостей України;

– розвиток нових секторів глобальної конкурентоспроможності, перш за все у високотехнологічних галузях, які є лідерами в «економіці знань» - це авіакосмічна галузь, суднобудування, в сфері енергетики, розвиток інформаційних та інших новітніх технологій.

Як вже відзначалося, національний інтерес складається з двох компонентів: інтересів держави та інтересів громадян, причому ці інтереси нерозривно пов'язані і доповнюють один одного, особливо, що стосується прозорості проведення виборів, у відповідності з чинним законодавством.

Так, незважаючи на те, що позачергові вибори до Верховної Ради України у 2019 р. загалом відбулися конкурентно і прозоро, однак спостерігачами ОБСЄ та Парламентської асамблеї НАТО були зафіксовані певні проблеми, зокрема, із прозорістю фінансування: відзначалися факти, коли за допомогою фінансування були спроби вплинути на українців; фінансування виборчої кампанії відзначалося надмірним впливом олігархів і відзначалося використання адміністративному ресурсу.

Окрім того, спостерігачі ОБСЄ та Парламентської асамблеї НАТО звернули увагу на непрозоре фінансування передвиборчих кампаній, порушення в мажоритарних округах, несвоєчасне реагування правоохоронців на порушення та проблеми з неупередженістю засобів масової інформації під час виборчої кампанії. Окрім того, в ОБСЄ рекомендували українському уряду зробити більш прозорою та звітною процедуру фінансування партій, чого не було забезпечено на зазначених виборах [7].

Важливим завданням міжнародного співробітництва нашої країни є захист прав і законних інтересів українських громадян за кордоном.

Правове становище українських громадян за кордоном визначається як українським законодавством, так і численними актами законодавства країни перебування (конституціями, законами про права іноземців та ін.).

Слід сказати і про те, що в сфері дотримання та захисту прав людини склалася та діє система міжнародних угод і механізмів контролю за їх використанням.

Найважливішим із них є: 1. Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р.; 2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, 1966 р.; 3. Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 р. тощо.

На жаль, на сучасному етапі традиційні військово-політичні союзи не можуть забезпечити протидію всьому спектру сучасних викликів і загроз, які є транскордонними за своїм характером. На зміну блоковим підходам до вирішення міжнародних проблем повинна приходити мережева дипломатія, яка спирається на гнучкі форми участі в багатосторонніх структурах з метою ефективного пошуку рішень загальних завдань.

Також на передній план висуваються, поряд з військовою міццю, такі важливі фактори впливу держав на міжнародну політику, як економічні, правові, науково-технічні, екологічні, демографічні та інформаційні. Дедалі більшої ваги набувають питання забезпечення стійкого розвитку, духовного і інтелектуального розвитку населення, зростання його добробуту, підвищення рівня інвестицій в людину.

Глобальна конкуренція набуває цивілізаційного виміру і полягає у суперництві різних ціннісних орієнтирів і моделей розвитку в рамках універсальних принципів демократії і ринкової економіки. Все голосніше заявляє про себе культурно-цивілізаційне різноманіття сучасного світу.

Зворотнім боком процесів глобалізації стає тенденція підвищення значення чинника цивілізаційної ідентичності, що виводить в розряд першочергових пріоритетів світової політики завдання запобігання міжцивілізаційних розходжень, нарощування зусиль в інтересах формування партнерства культур, релігій і цивілізацій, покликаною забезпечити гармонійний розвиток людства.

У цих умовах спроби нав'язування іншим власної шкали цінностей загрожують посиленням ксенофобії, нетерпимості та конфліктності в міжнародних справах, а в кінцевому підсумку – сповзанням до хаосу і некерованості в міжнародних відносинах.

Відзначимо також, що невід'ємною складовою сучасної міжнародної політики стає «м'яка сила» - комплексний інструментарій вирішення зовнішньополітичних завдань з опорою на можливості громадянського суспільства, інформаційно-комунікаційні, гуманітарні та інші альтернативні класичній дипломатії методи і технології.

Отже, сучасна система захисту національних інтересів України на основі міжнародного співробітництва охоплює не тільки військові та політичні, але також і інші аспекти - економічні, екологічні, гуманітарні, правові. Особливе значення надається розвитку і вдосконаленню демократії в міжнародних відносинах і безпосередньо в нашій державі.

Однак, у цій ситуації міжнародне співробітництво України з метою захисту власних національних інтересів поки що недостатньо ефективно спирається на: участь в діяльності міжнародних організацій, що займаються проблемами забезпечення безпеки; розвиток двосторонніх і багатосторонніх відносин з метою виконання завдань забезпечення безпеки; сприяння врегулюванню конфліктів, включаючи участь в миротворчій діяльності; подальший розвиток нормативно-правової основи міжнародного співробітництва.

В сучасних умовах Україна зацікавлена в стабільній системі міжнародних відносин, заснованій на принципах рівноправності, взаємної поваги та взаємовигідного співробітництва держав і яка спирається на міжнародне право. На жаль, така система поки що не забезпечує надійну і рівну безпеку кожного члена світової спільноти в політичній, військовій, економічній, інформаційній, гуманітарній та інших галузях та потребує комплексного та системного удосконалення, в тому числі з використанням такого дієвого інструменту, як багатостороння дипломатія.

На наш погляд, в умовах нових викликів та ризиків, глобальна криза має стати й можливістю посилення солідарності та продуктивної взаємодії, з одного боку між Україною, а з іншого боку з ЄС, країнами східного партнерства та світовим співтовариством в цілому. І цією можливістю Україні

потрібно скористатися для захисту власних національних інтересів.

Потрібно, щоб у сучасному стрімко змінному світі міжнародне партнерство та співпраця продовжувало давати позитивні результати, в тому числі у питаннях захисту національних інтересів України. Адже проблемних питань та суперечностей у досягненні бажаного рівня захисту національних інтересів нашої країни ще вистачає, а саме:

- українське суспільство поки що не є стійким до загроз його демократичному розвитку і не відповідає в повній мірі європейським цінностям, що потребує проведення вільних та справедливих виборів, а також прозорих та підзвітних органів влади, які орієнтовані на громадянина через підтримку вільних, плюралістичних та незалежних медіа, забезпечення прав людини, міжлюдських контактів, в тому числі за рахунок мобільності, міжнародних контактів та співробітництва у цій сфері;

- українська система влади в повній мірі не є підзвітною суспільству, не забезпечує верховенства права та безпеки громадян, що потребує належного урядування та становлення демократичних інституцій, забезпечення верховенства права, та проведення успішної державної політики у сфері боротьби проти корупції та забезпечення безпеки та національних інтересів;

- економіка України не є сталою, стійкою до загроз та не в повній мірі інтегрована до європейської та світової економічної системи, що потребує її зміцнення, як визначального фактору задоволення очікувань громадян, скорочення соціальної нерівності, створення робочих місць та економічних можливостей через збільшення торгівлі, інвестицій, міцніших міжнародних зв'язків, зокрема транспортних, енергетичних та туристичних, а також залучивши освіту, науку та інновації на потреби приватного сектора;

- не відповідність країни критеріям екологічної та кліматичної стійкості, що вимагає від держави та громадянського суспільства посилення відповідальності за захист довкілля та вирішення екологічних проблем заради сучасного та майбутніх поколінь, в тому числі шляхом ефективнішого

використання ресурсів, для створення робочих місць у сферах «зеленої» економіки через заохочення використання місцевих та відновлюваних джерел енергії тощо.

Вирішення зазначених проблем та протиріч державної політики захисту національних інтересів України є вкрай важливим для сталого розвитку та консолідації демократії, є основою міцної держави і суспільства, а також необхідна передумова побудови потужної економіки через міжнародне співробітництво та партнерство.

З часу спалаху коронавірусу світова політика ускладнюється – особливо для країн, які ще не є міцно вбудованими в міжнародні організації безпеки. Для України геополітичне середовище у 2020 р. виглядає ще більш складним, ніж раніше. Адже перспективи України щодо досягнення двох основних зовнішньополітичних цілей – членства в НАТО та вступу до Європейського Союзу – стали більш проблематичними під час сучасної кризи.

Безумовно, Європейський Парламент неодноразово закликав до перспективи членства України – і ні Європейська Рада, ні Європейська Комісія цього прямо не виключали. Тим не менш, у надзвичайно далекосяжних Угодах про асоціацію, підписаними Україною немає жодних посилянь на варіант членства в ЄС. Звісно, Україна ще не досягає стандартів управління, необхідних для вступу до ЄС. Однак, кілька країн Західних Балкан мають офіційну перспективу членства, незважаючи на те, що вони мають подібні з Україною позиції у цій сфері. Тим не менш, це не є головною причиною: натомість відсутність довгострокової стратегії, відсутність політичної волі та надмірний страх перед Росією є критичними факторами, які заважають Європейській Раді та Європейській Комісії сформулювати чіткі умови щодо можливості українського приєднання до ЄС [5].

Слід зазначити, що зростаюча кількість внутрішніх проблем членів НАТО та ЄС, а також зростаюча напруженість у міжнародних організаціях є поганою новиною для України, яка прагне членства. Все це означає, що Україні необхідно переосмислити суть та реалізацію своїх коротко- та

середньострокових зовнішньополітичних пріоритетів. Безумовно, Україна має продовжувати розглядати і працювати над досягненням завдань щодо членства в ЄС та НАТО, як своєї головної цілі. Але наша країна має розглянути можливість того, що, зважаючи на зростаючу геополітичну нестабільність, ці цілі можуть бути досягнуті лише в довгостроковій перспективі і повинна тривалий час готуватися в «сірій» зоні – зоні поза міжнародними організаціями безпеки, в якій Україна поки що позбавлена повної західної інтеграції.

Оскільки ЄС, НАТО та їхні країни-члени, зайняті внутрішніми викликами, Україні та її міжнародним партнерам потрібні нові способи підтримки безпеки, стійкості та зростання країни.

Найбільш очевидним тимчасовим рішенням для України є швидке зміцнення її двосторонніх зв'язків із країнами, які мають або можуть незабаром мати широкоукраїнські лідерські позиції. Для цього, наприклад, Україні доцільно намагатися модернізувати Хартію про стратегічне партнерство між Україною та США 2008 р., наголосивши в ній на повазі кордонів, суверенітету та цілісності України. І хоча США у Будапештському меморандумі вже надавали гарантії безпеки 1994 р. (підписаному у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї), країни могли б оновити статут 2008 р., і встановити чіткіші гарантії безпеки США для України (до тих пір, поки вона не приєднається до НАТО), ніж ті, що містяться в Будапештському меморандумі, а також новий пакет заходів щодо співробітництва в галузі безпеки [5].

Таке оновлення статуту могло б стати де-факто чи де-юре новою угодою між Україною та США. В ідеалі цей пакт має містити положення, що наближаються до положень Договору про взаємну оборону 1953 р. між США та Південною Кореєю, або гарантії безпеки, подібні до тих, що США надали іншим близьким союзникам у всьому світі, які не є членами НАТО.

Іншою стратегією для України, як заявника НАТО, було б переконання США посилити підтримку Організації за демократію та економічний розвиток

(ГУАМ), групу з чотирьох країн, заснованих у 1997 р., або навіть створити еквівалент Балтійської хартії, яку США створили в 1998 р. з Естонією, Латвією та Литвою, або Адриатичну хартію, яку США створили в 2003 р. з Албанією, Хорватією та Македонією. Хартія США-ГУАМ стала б ще одним способом модернізувати двосторонні хартії стратегічного партнерства США та України, забезпечивши, як мінімум, чотирьом колишнім республікам Радянського Союзу міжнародну безпеку.

Ще до пандемії внутрішні події в таких країнах, як Великобританія, США, Угорщина та Франція, створили невизначеність щодо ідентичності та майбутнього НАТО та ЄС. У цих умовах дві основні західні організації ставатимуть все більш закритими для нових заявників. Тому на довгі роки зусилля щодо інтеграції України до організацій безпеки та ліберального демократичного порядку повинні будуть досягти рухомої мети. Відповідно, Україна та її партнери мають потребувати творчості, рішучості та гнучкості у дослідженні нових шляхів міжнародного співробітництва. Вони можуть лежати, наприклад, у існуючих багатосторонніх форматах, таких як Ініціатива «Три моря», або в абсолютно нових регіональних структурах, які охоплюють усю Центральну Європу [5].

Таким чином, захист національних інтересів (інтересів особистості, суспільства і держави) – головні зовнішньополітичні зусилля України в сучасних умовах мають бути зосереджені на досягненні таких основних цілей: забезпечення безпеки країни, збереження і зміцнення її суверенітету і територіальної цілісності, міцних і авторитетних позицій у світовому співтоваристві, які в найбільшій мірі відповідають інтересам України, як впливової країни у сучасному світі, і які необхідні для зростання її політичного, економічного, інтелектуального і духовного потенціалу; створення сприятливих зовнішніх умов для модернізації країни, переведення її економіки на інноваційний шлях розвитку, підвищення рівня життя населення, консолідації суспільства, зміцнення основ конституційного ладу, правової держави і демократичних інститутів, реалізації прав і свобод людини

і, як наслідок, забезпечення конкурентоспроможності країни в сучасному світі.

1. Згідно статті 3 Закону України «Про національну безпеку», фундаментальними національними інтересами України є: 1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України; 2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення; 3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами.

2. Державну політику захисту національних інтересів України в сучасних умовах можна охарактеризувати, як недостатньо ефективну та результативну, яка потребує удосконалення у таких сферах: дотримання прав і свобод людини і громадянина; забезпечення суверенітету України, її територіальної цілісності, недоторканність державного кордону, демократичність конституційного ладу, верховенство права; забезпечення конкурентоспроможності держави та економічного добробуту населення через всебічний розвиток людського, науково-технічного, інноваційного потенціалів країни; збереження та розвиток духовних і культурних цінностей суспільства; реалізація конституційного принципу розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову; створення безпечних умов життєдіяльності, захисту навколишнього природного середовища; створення умов для сприйняття Української держави міжнародним співтовариством як повноцінного і рівноправного його члена.

3. Відмінними рисами сьогодення є висока динаміка розвитку світових подій і глибокі зрушення, які відбуваються в усіх сферах життєдіяльності світового співтовариства. Змінюється співвідношення сил на світовій арені в різних його вимірах (політичному, економічному та інших). На рівень міжнародної і національної безпеки все більший вплив мають наслідки

глобалізації, виникають принципово нові завдання перед національними системами державного управління та місцевого самоврядування щодо забезпечення реалізації відповідних національних інтересів. Тому для України вкрай актуальним є проведення системних та комплексних реформ на основі міжнародного співробітництва, яке повинні забезпечити модернізацію держави в контексті впровадження кращого світового досвіду, який передбачає реалізацію досягнень теорії і практики державного управління в сфері забезпечення національних інтересів.

4. Державна політика захисту національних інтересів в різних країнах світу є еволюційним і тривалим історичним процесом, який триває в складному переплетенні військово-політичних, соціально-економічних національно-психологічних та інших факторів, які в сукупності визначають зміст і характер національно-історичного досвіду тієї чи іншої країни. У такій якості національні інтереси є суспільно-історичним феноменом і не можуть існувати незалежно від свідомості їх носіїв. Вони мають найтісніший взаємозв'язок з ідентичністю конкретної країни. Тому національні інтереси сучасної України також мають свою специфіку, яка обумовлена економічними, політичними, соціальними, етнічними, культурними та геополітичними особливостями розвитку держави, які необхідно враховувати при імплементації та адаптації закордонного досвіду захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.

5. В сучасних умовах Україна зацікавлена в стабільній системі міжнародних відносин, заснованій на принципах рівноправності, взаємної поваги та взаємовигідного співробітництва держав і яка спирається на міжнародне право. На жаль, така система поки що не забезпечує надійну і рівну безпеку кожного члена світової спільноти в політичній, військовій, економічній, інформаційній, гуманітарній та інших галузях та потребує комплексного та системного удосконалення, в тому числі з використанням такого дієвого інструменту, як багатостороння дипломатія.

6. Захист національних інтересів (інтересів особистості, суспільства і

держави) – головні зовнішньополітичні зусилля України в сучасних умовах мають бути зосереджені на досягненні таких основних цілей: забезпечення безпеки країни, збереження і зміцнення її суверенітету і територіальної цілісності, міцних і авторитетних позицій у світовому співтоваристві, які в найбільшій мірі відповідають інтересам України, як впливової країни у сучасному світі, і які необхідні для зростання її політичного, економічного, інтелектуального і духовного потенціалу; створення сприятливих зовнішніх умов для модернізації країни, переведення її економіки на інноваційний шлях розвитку, підвищення рівня життя населення, консолідації суспільства, зміцнення основ конституційного ладу, правової держави і демократичних інститутів, реалізації прав і свобод людини і, як наслідок, забезпечення конкурентоспроможності країни в сучасному світі.

3.3. Стратегічні пріоритети розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин в умовах євроінтеграції

Розробка стратегічних пріоритетів розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин широко застосовується в міжнародній практиці.

Огляд державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин зарубіжних країн свідчить про наступні основні моменти.

1. Держави світу усвідомлюють важливість наявності зваженої і реалістичної державної політики, спрямованої на успішний захист національних інтересів та реалізацію ефективної міжнародної стратегії.

2. Державна політика захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин є відображенням як довгострокових, так і поточних

інтересів держав, що впливають з їх об'єктивних можливостей, місця і ролі в системі міжнародних відносин.

3. У розробці державної політики захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин простежується прагнення акумулювати і використовувати накопичений досвід міжнародної діяльності держав, а також тенденція до збереження певної наступності.

4. В своїй основній масі державна політика зарубіжних держав щодо захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин базуються на взаємозв'язку зовнішньої, внутрішньої та економічної політики.

З урахуванням статусу України як середньої регіональної держави особливий інтерес являє собою аналіз державної політики зарубіжних країн порівнянної міжнародної категорії щодо захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин. При цьому відзначена наступна закономірність: переважний вплив на формування зовнішньополітичних ліній середніх держав чинять системні фактори (події та тенденції на глобальному і регіональному рівні, що безпосередньо відбиваються на зовнішньополітичному порядку денному).

У цілому, при розробці та впровадженні стратегії розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин слід акумулювати наявний позитивний досвід світової практики розробки зовнішньополітичних документів та адаптувати його до сучасних умов розвитку нашої держави. При цьому існує можливість застосовувати інструментарій стратегічного планування та стратегічного прогнозування.

Зокрема, стратегічне прогнозування розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин здійснюється не тільки для того, щоб мати більш-менш реальне уявлення про еволюцію міжнародної обстановки, але, перш за все, – для того, щоб убезпечити власну країну від різних загроз, а також захищати її національні інтереси. Тобто стратегічні прогнози повинні дозволяти керівництву країни приймати правильні рішення стосовно зовнішньої і оборонної політики. Ці

рішення можна приймати спонтанно, реагуючи на очікувані загрози і виклики, а можна заздалегідь розробити програму заходів щодо забезпечення національної безпеки та захисту національних інтересів. У цьому контексті важливої ролі набуває питання про співвідношення стратегічного прогнозування і планування.

В цілому стратегічне планування – це набір рішень керівництва, що ведуть до розробки спеціальних стратегій, призначених для досягнення кінцевих цілей. Стратегічне планування є фазою, на якій відбувається формування сукупності передумов щодо забезпечення руху системи в стратегічно потрібному напрямі.

Стратегічне планування, як визначення основних напрямів досягнення найбільш пріоритетних цілей та вибір відповідних максимально ефективних способів і засобів у визначений відрізок часу є, таким чином, вибором керівництвом країни однією з конкретних стратегій.

Відповідно, найважливіша роль стратегічного прогнозування розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин визначається його місцем у виробленні стратегії держави у сфері національної безпеки. Як таке, стратегічне прогнозування виступає в якості відправної точки ефективного планування зовнішньої і оборонної політики.

Стратегічне прогнозування та планування у сфері міжнародних відносин припускають:

- облік українського і зарубіжного досвіду, а також накопичених знань, включаючи визнання апробованих методів дослідження та наслідків застосування стратегічного прогнозування та планування в економіці, політиці, соціальній та військовій сферах;

- розуміння того, що сучасний світ перебуває на етапі «фазового» якісного переходу. Це означає, що сучасна державна політика захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, її

характеристики та парадигми стрімко змінюються і повинні постійно переглядатися в інтересах стратегічного прогнозу і стратегічного планування.

У цьому сенсі суть стратегічного прогнозування розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин полягає в тому, щоб найбільш точно сформулювати бажані цілі та завдання, що стоять перед нацією, рунтуючись на адекватному розумінні системи національних цінностей та інтересів, та враховуючи зовнішні фактори впливу (в тому числі небезпеки і загрози), і національні ресурси і можливості. Відповідно, суть стратегічного планування розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин полягає у підготовці та реалізації такого плану, який забезпечить досягнення поставлених цілей і завдань. При цьому використання методів екстраполяції обмежена. В особливості, якщо мова йде про період «фазового» переходу.

У цьому контексті поява нових і загострення існуючих загроз вимагає розробки політики протидії та відповідного планування, яку можна умовно розділити на два основних напрямки:

- розробка заходів політичної та іншої (невійськової) протидії, призначених для нейтралізації існуючих і майбутніх зовнішніх небезпек і військових загроз. Головний зміст таких заходів закладений в політичне планування, недопущення воєн, конфліктів та погіршення зовнішніх умов розвитку, які формуються на ранніх стадіях розвитку взаємовідносин між державами і не виявляють «латентну» (приховану) напруженість;

- військово-політичне планування заходів протидії, що включає широкий набір заходів військово-технічного характеру по створенню засобів і способів протидії новим зовнішнім небезпекам і військовим загрозам. Таким чином, стратегічний прогноз відповідає цілком конкретним практичним потребам не тільки у сфері військового будівництва, але і в більш широкій політичній сфері.

Ефективність стратегічного планування розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин

залежить від цілого ряду факторів, включаючи суб'єктивні фактори. Стосовно до стратегічного прогнозу і стратегічного планування розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин ці чинники можна систематизувати наступним чином.

По-перше, стратегічне прогнозування дозволяє побачити основні тренди розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, еволюцію окремих держав, союзів і коаліцій, і, як наслідок, – тенденції, що впливають з цих тенденцій зовнішні небезпеки і військові погрози.

Власне стратегічне планування має ґрунтуватися на об'єктивному стратегічному прогнозі:

- розвитку державної політики захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин в світі та регіонах;
- розвитку суб'єктів і головних трендів державної політики захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин;
- безпосередніх інтересів і цілей національного розвитку і наявних ресурсах.

По-друге, стратегічне прогнозування лежить в основі об'єктивного аналізу і оцінки зовнішніх небезпек і загроз. Це означає, що головним, визначальним фактором при розробці заходів протидії (зокрема, створенні та модернізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин) є точна оцінка існуючих і майбутніх загроз, а не інші фактори. Тому в основі довгострокового планування протидії майбутнім зовнішнім небезпекам і військовим загрозам лежать політичні та військово-політичні оцінки і прогнози, а не інші (наприклад, технологічні тощо) фактори.

По-третє, головне завдання стратегічного прогнозу і планування полягає в тому, щоб передбачити виникнення якісно нових ситуацій, а в цілому – в зміні парадигм розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, а також формуванні адекватної військової політики, спрямованої на своєчасну нейтралізацію цих викликів і

загроз, що вимагає зайвих витрат національних ресурсів при тому розумінні, що інтереси національної безпеки не обмежуються інтересами військової безпеки, але припускають широке коло інтересів розвитку.

По-четверте, стратегічне планування розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин багато в чому визначається не тільки політичними цілями та заходами (способами) їх досягнення, але і наявними національними ресурсами – природними, економічними, активами, національним людським капіталом (який в ХХІ столітті відіграє вирішальну роль) та їх плануванням.

При цьому необхідність поділу функцій аналізу і прогнозу розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, а також загроз національній безпеці, з одного боку, і стратегічного планування цієї політики, з іншого боку, – пояснюється, насамперед, об'єктивними відмінностями у цих двох процесах. У першому випадку суб'єктивний фактор дослідження і аналізу необхідно враховувати, але він не є вирішальним: наукові методи, величезні обсяги інформації, нові методики дозволяють в цілому зробити такий аналіз досить об'єктивним.

У стратегічному плануванні, навпаки, домінують суб'єктивні уявлення, а, нерідко, – і особистісні та групові інтереси (ідеологічні, політичні, економічні, корупційні та інші), які спотворюють об'єктивну реальність і ведуть до великих помилок у плануванні.

Слід при цьому враховувати, що величезний досвід стосовно планування розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин мають США, НАТО і Євросоюз. Відповідно, в процесі вироблення такої системи стратегічного планування корисно вивчити вказаний досвід.

Необхідно підкреслити, що Україна реалізує свою державну політику захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин на основі таких базових принципів:

- сприяння побудови стабільного, справедливого і демократичного світового порядку; рівноправна інтеграція у світовий політичний, економічний і гуманітарний простір; ефективний захист прав, свобод і законних інтересів українців і співвітчизників, що проживають за кордоном;

- просування зовнішньої відкритості держави, створення сприятливих зовнішніх умов для підвищення рівня добробуту українців, розвитку політичного, економічного та духовного потенціалу країни;

- багатовекторність, прагматизм і проактивність, що означають розвиток дружніх, рівноправних і взаємовигідних відносин з усіма державами, міждержавними об'єднаннями та міжнародними організаціями, що представляють практичний інтерес для України;

- мультилатералізм, спрямований на формування колективного бачення і розробку ефективних підходів міжнародного співтовариства до розв'язання широкого кола глобальних і регіональних проблем на основі багатосторонніх консультацій та угод;

- нерозривний зв'язок безпеки і розвитку на національному, регіональному і глобальному рівнях, що передбачає вироблення інтегрованих підходів міжнародного співтовариства до реагування на виклики і загрози безпеці транскордонного характеру, врегулювання конфліктів, забезпечення миру в постконфліктних країнах.

Державна політика захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин має бути спрямована на досягнення таких стратегічних цілей:

- зміцнення незалежності, державного суверенітету та територіальної цілісності країни, збереження самостійності зовнішньополітичного курсу;

- зміцнення лідируючих позицій і просування довгострокових інтересів України в Європейському регіоні;

- позиціонування України в якості активного і відповідального учасника міжнародного співтовариства, що вносить вагомий внесок у забезпечення міжнародної та регіональної стабільності і безпеки;

- підтримання дружніх, передбачуваних і взаємовигідних відносин з іноземними державами як на двосторонньому, так і багатосторонньому форматах, розвиток комплексної взаємодії з міждержавними об'єднаннями та міжнародними організаціями;

- повноцінне використання потенціалу зовнішньої політики в цілях підвищення конкурентоспроможності національної економіки, рівня й якості життя українців;

- сприяння застосуванню зовнішньополітичних методів збереження та зміцнення єдності багатонаціонального народу України;

- зведення практичних інтересів громадян України і національного бізнесу в основу зовнішньої політики держави.

Досягнення зазначених стратегічних цілей визначає постановку і реалізацію наступних завдань:

- нарощування зусиль щодо формування політично стабільного, економічно сталого та безпечного простору навколо України;

- продовження курсу на зміцнення міжнародного миру і співпраці, підвищення ефективності систем глобальної та регіональної безпеки і взаємодії;

- вироблення і реалізація нових підходів до ключових питань зовнішньої політики на двосторонньому і багатосторонньому рівні з урахуванням просування і захисту довгострокових стратегічних інтересів держави;

- забезпечення нового рівня «економізації» зовнішньої політики, подальше зміцнення позицій України в системі світогосподарських зв'язків;

- активізація «гуманітарної дипломатії», популяризація позитивного образу країни в світовому співтоваристві;

- налагодження ефективної системи комунікацій з широкою українською громадськістю з питань зовнішньої політики;

- вдосконалення роботи із забезпечення захисту особистих і сімейних прав громадян, законних інтересів фізичних і юридичних осіб України за кордоном.

Викладені вище цілі та завдання обумовлюють наступні ключові пріоритети державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.

1. Пріоритети державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин стосовно підтримання міжнародного миру і безпеки:

- сприяння відновленню та зміцненню атмосфери довіри у міжнародних відносинах на основі цілей і принципів Статуту ООН, просування багатосторонньої взаємодії на основі рівноправності і компромісу;

- застосування комплексного підходу при вирішенні міждержавних конфліктів і спорів, а також цивільних конфліктів у прилеглих регіонах з акцентом на можливості превентивної дипломатії та медіації;

- сприяння зміцненню стратегічної стабільності, протидія застосуванню і загрози застосування ядерної зброї в будь-яких цілях; продовження зусиль для досягнення миру без ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення, підтримка створення зон, вільних від ядерної зброї;

- участь у міжнародних зусиллях щодо запобігання гонки звичайних і нових видів озброєнь, підтримка заходів щодо збереження і просування міжнародних режимів контролю над звичайними і новими видами озброєнь;

- активізація пошуку комплексних підходів до вирішення вузлових питань європейської безпеки;

- сприяння об'єднанню глобальних і регіональних зусиль у протидії міжнародному тероризму та екстремізму, в тому числі шляхом створення широкої міжнародної антитерористичної коаліції; взаємодія із зовнішніми партнерами у сфері боротьби з організованою злочинністю, наркобізнесом та іншими видами злочинної діяльності;

- сприяння забезпеченню міжнародної інформаційної безпеки, боротьбі з кібертероризмом і використанням інформаційно-комунікаційних технологій в протиправних цілях, зокрема, таких, що становлять загрозу міжнародному миру, безпеці та стабільності.

2. Пріоритети державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин стосовно економічної дипломатії:

- залучення міжнародних ресурсів і потенціалу до процесів структурної трансформації національної економіки, у тому числі в рамках реалізації програм індустріалізації і розвитку «економіки простих речей»;

- розширення міжнародного співробітництва для залучення якісних іноземних інвестицій у базові галузі економіки: машинобудування та приладобудування, агропромисловий комплекс, легку промисловість, виробництво будівельних матеріалів, транспорт і логістику, охорону здоров'я, освіту, агрохімічну промисловість, кольорову металургію;

- сприяння трансферу передових зарубіжних технологій в Україну як важливої частини інноваційного та індустріального процесу. Просування бренду України в якості відкритої юрисдикції для міжнародного партнерства в нових високотехнологічних галузях, в тому числі у світлі Державної програми «Цифрова Україна», розвитку секторів «штучного інтелекту», «великих даних» та інших суміжних напрямів;

- забезпечення сприятливих зовнішніх умов для реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2030» до «зеленої економіки» в цілях підвищення ефективності використання водних, земельних, біологічних та інших ресурсів;

- сприяння інтеграції найбільш конкурентоспроможних галузей економіки України в міжнародні та регіональні виробничі ланцюжки;

- сприяння українським інвесторам і товаровиробникам у реалізації проектів на зарубіжних ринках, протидія їх дискримінації з боку державних органів інших країн;

- сприяння розширенню номенклатури, обсягів та географії національного експорту, в першу чергу несировинного, в тому числі з передбаченням розробки «Державної програми торговельної політики до 2030 року». Участь у виробленні і впровадженні міжнародних стандартів якості, сприяння зняттю тарифних, і нетарифних захисних заходів, що перешкоджають експорту українських товарів і послуг;

- продовження зусиль по впровадженню в Україні інфраструктурних ініціатив зарубіжних партнерів;
- розвиток торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва на регіональному та місцевому рівні;
- сприяння зміцненню регіональної та глобальної енергетичної безпеки, досягнення балансу інтересів країн-виробників, транзитерів і споживачів енергоресурсів, створення диверсифікованих, стабільних і безпечних маршрутів їх експорту;
- подальша інтеграція в глобальну фінансову екосистему. Залучення великих зарубіжних компаній до управління товарними біржами України;
- сприяння ефективному функціонуванню міжнародної торгової системи на основі принципів Світової організації торгівлі;
- участь в міжнародних зусиллях із забезпечення регіональної продовольчої безпеки;
- сприяння зусиллям світової спільноти з надання офіційної допомоги для розвитку.

3. Пріоритети державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин стосовно прав людини, гуманітарної дипломатії та охорони навколишнього середовища:

- зміцнення конструктивного і рівноправного співробітництва стосовно захисту прав і свобод людини, розвитку громадянського суспільства з врахуванням особливостей історичного розвитку і культурних цінностей держав світу;
- сприяння розвитку міжкультурного та міжрелігійного діалогу, в тому числі за допомогою ініціатив у рамках «Міжнародного десятиліття зближення культур», участі в Альянсі цивілізацій ООН та інших міжнародних ініціативах;
- участь у зусиллях світового співтовариства щодо протидії злочинним актам на ґрунті ненависті, расової дискримінації, релігійних суперечностей, екстремізму та націоналізму;

- участь у зміцненні міжнародного співробітництва стосовно боротьби з нелегальною міграцією і торгівлею людьми;
- приєднання до багатосторонніх конвенцій та укладення двосторонніх договорів щодо лібералізації візових процедур і режимів;
- укладення двосторонніх договорів про взаємну правову допомогу з кримінальних і цивільних справ, а також видачі і передачі засуджених осіб;
- розширення міжнародного співробітництва на двосторонньому та багатосторонньому рівні у сферах освіти, науки, культури, спорту та молодіжної політики;
- популяризація багатой історико-культурної спадщини українського народу;
- розширення застосування засобів «цифрової дипломатії» для досягнення зовнішньополітичних цілей, просування міжнародних ініціатив, розвитку співробітництва з зарубіжними країнами;
- інформування світової громадськості про підходи та ініціативи України з питань регіональної та глобальної політики і економіки, в тому числі;
- системне українській громадськості завдань та пріоритетів зовнішньої політики країни, конкретних результатів і вигід для українців в цілях підвищення зовнішньополітичної компетентності суспільства та посилення стійкості до негативного зовнішнього впливу;
- підтримка розвитку української мови та культури у місцях компактного проживання українських громад за кордоном, а також їх зв'язків з історичною батьківщиною;
- захист прав і законних інтересів українських громадян, що перебувають за кордоном, а також усиновлення (удочеріння) іноземцями українських дітей, які проживають за кордоном;
- використання потенціалу «парламентської дипломатії» для сприяння політичним, економічним і гуманітарним зв'язкам;

- застосування інструментів «народної дипломатії», взаємодія з українським неурядовим сектором в сфері зовнішньої політики;
- розширення міжнародного співробітництва у сфері охорони навколишнього середовища, попередження та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру;
- продовження роботи по вдосконаленню договірної правової бази, інструментів і механізмів у сфері справедливого і раціонального використання, сталого управління і охорони транскордонних водних ресурсів;
- співпраця з іноземними партнерами та донорами з реабілітації територій, що постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС;
- участь у міжнародному співробітництві у сфері охорони здоров'я, у тому числі в цілях протидії епідеміям та пандеміям.

4. Пріоритети державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин стосовно регіональної багатосторонньої дипломатії:

- продовження тісної взаємодії з державами-учасниками ЄС. Оптимізація підходів до ведення переговорного процесу з метою повноцінного обліку довгострокових національних інтересів України;
- розвиток двосторонньої та багатосторонньої взаємодії державами світу в цілях зміцнення багатостороннього діалогу в політичній, торговельно-економічній і гуманітарній сферах, а також у сфері безпеки і протидії новим викликам і загрозам;
- розширення багатостороннього діалогу і співпраці в європейському регіоні, важливість якого в глобальних процесах неухильно зростає. Зміцнення існуючих форматів взаємодії держав Європи з зовнішніми партнерами;
- збереження стабільності і розширення співробітництва з іншими країнами в галузі енергетики, транспорту, охорони навколишнього середовища та безпеки;
- зміцнення взаємодії з міжнародними і регіональними економічними і фінансовими організаціями – Організацією економічного співробітництва та

розвитку, Міжнародним валютним фондом, Групою Світового Банку, Європейським Банком реконструкції та розвитку, Євразійським банком розвитку, Європейським інвестиційним банком.

З метою підвищення передбачуваності доктринальних засад державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин термін дії її стратегічних пріоритетів доцільно встановити на рівні 10 років.

У цілому, реалізація стратегічних пріоритетів державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин сприятиме:

- зміцненню державної незалежності України, її міжнародного авторитету в руслі стратегії зовнішньополітичної наступності;
- зміцненню національної, регіональної та глобальної безпеки;
- формуванню сприятливого зовнішнього оточення, зміцненню дружніх, рівноправних і взаємовигідних політичних і економічних відносин України з усіма зацікавленими в цьому державами і міжнародними організаціями;
- досягненню більш високого рівня інтеграції України в міжнародне співтовариство і світогосподарські зв'язки, в тому числі на основі диверсифікації та цифровізації національної економіки;
- інтенсифікації міжнародного співробітництва в культурно-гуманітарній, науково-освітній та суміжних сферах;
- посиленню захисту особистих і сімейних інтересів громадян, а також ділових інтересів фізичних і юридичних осіб України за кордоном;
- підвищенню рівня обізнаності широкої громадськості України та зарубіжних країн про довгострокові пріоритети, практичні кроки і конкретні результатах зовнішньої політики держави;
- у підсумку – отримання державою, національним бізнесом і народом України конкретних вигод від зовнішньополітичної діяльності.

ВИСНОВКИ

У монографії досліджено актуальну проблему, що полягає в удосконаленні напрямів публічного регулювання забезпеченням національної безпеки у сфері міжнародних відносин та протидії нелегальній міграції і тероризму.

Результати проведених досліджень уможливають отримання таких висновків:

Визначено сутність та загальне значення публічного регулювання в забезпеченні безпеки державного кордону України. Визначено, що прикордонна політика представляє цілеспрямовану діяльність держави з забезпечення національних інтересів і безпеки в прикордонному просторі. Знаходячись на межі внутрішньої і зовнішньої політики, представляючи складне і багатоаспектне явище прикордонна політика будь-якої держави не може не випробовувати постійної дії геополітичних чинників. Це обумовлюється тим, що на державному кордоні і в прикордонному просторі рельєфно проявляється географічний, політичний, економічний, військовий, соціальний і інші геополітичні чинники, що визначають баланс між внутрішнім життям країни і зовнішнім тиском на неї.

Окреслено основні аспекти організаційно-правового механізму публічного регулювання в забезпеченні безпеки державного кордону України. Констатовано, що у сучасній геополітичній ситуації спостерігається розширення спектру загроз, які проявляються на державному кордоні і в прикордонних територіях України, посилення їх дестабілізуючої дії на безпеку країни в прикордонній сфері. Усе це актуалізує проблему дослідження впливу системи геополітичних чинників на державну політику у сфері безпеки кордону, значення наукових результатів і висновків проведеного дослідження, важливість обґрунтованих практичних рекомендацій з вдосконалення прикордонної політики, оптимізації механізму її практичного виконання.

Сформовано практичні рекомендації щодо вдосконалення інституційних засобів державного управління у сфері забезпечення національної безпеки України, які реалізуються у внутрішньо- і зовнішньополітичному напрямках під час розробки та реалізації відповідних концепцій, доктрин і стратегій. Вони, у свою чергу, передбачають забезпечення високої результативності державних і недержавних інституцій, отримання системного ефекту у визначенні національних інтересів і цінностей, побудові їх ієрархії, оцінюванні ризиків, викликів і загроз національній безпеці, унеможливленні ситуацій кристалізації інституційних проблем державного управління нею та набуття ними системних ознак.

Систематизовано методичні основи міжнародно-правового оформлення державного кордону України. Встановлено, що для забезпечення недоторканості і непорушності державних кордонів, їх охорони і змісту внутрішнім законодавством і міжнародними договорами суміжних держав встановлюється спеціальний правовий режим функціонування державного кордону. Встановлений в межах державної території, що примикає до державного кордону на суші, в повітряному і водному просторі, цей режим спрямований переважно на забезпечення інтересів державної (національної) безпеки і передбачає:

- а) порядок перетину державного кордону на суші, на морі і в повітряному просторі по повітряних коридорах прольоту;
- б) ведення різних видів діяльності на державному кордоні і поблизу нього, в межах п'ятикілометрової смуги місцевості;
- в) порядок розслідування і врегулювання прикордонних інцидентів.

Підкреслено, що, з метою трансформації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, на законодавчому рівні слід розробити Концепцію національних інтересів України. Прийняття такого документа могло б стати основою для розробки стратегії реалізації національних інтересів у зовнішньополітичній та зовнішньоекономічній сферах. Його законодавчий статус забезпечить

спадкоємність державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин і дозволить налагоджувати довгострокові економічні і політичні зв'язки згідно з виявленими загальнонаціональними пріоритетами. В рамках такого документа необхідно представити концепцію міжнародної конкурентоспроможності України, формування якої доцільно було б здійснювати спільно представниками держави, бізнесу, науки та громадських організацій. Для цього слід визначити найбільш конкурентоспроможні сфери українського бізнесу, де національний капітал міг би увійти в міжнародні ТНК або ж виступити основою для формування нових. При цьому основою державної стратегії реалізації національних інтересів у зовнішньополітичній і зовнішньоекономічній сферах повинна бути політика розвитку, що враховує стратегічні пріоритети, національні інтереси та зведення до мінімуму загрози безпеці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України. Академ. курс: Підручник. У двох томах: Том 1. Загал. част. Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). Київ: Юрид. думка, 2004. 584.
2. Адміністративне право України: Підручник. За ред. Ю. П. Битяка. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
3. Альбамасов С. О. Міжнародні стандарти затримання: теоретико-правовий аспект. Наук. Вісн. Держ. прикордон. служби. 2012. № 1. С. 30–34.
4. Аніна О. В. Проблемні питання адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства. Наукові праці МАУП. 2014. Вип. 42(3). С. 66–71.
5. Андрощук О. С., Войтович О. С. Оцінка ризику ділянки державного кордону щодо протиправної діяльності із застосуванням ієрархічного нечіткого логічного висновку. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : військові та технічні науки. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2011. № 55. С. 70–74.
6. Андрійчук В. Глобалізація, інтеграція та економічна безпека України. *Політика і час*. 2004. № 9. С. 61–71.
7. Бакуменко В. Д. Методологія державного управління проблеми встановлення та подальшого розвитку. *Вісник УАДУ*. 2003. № 2. С. 11–27.
8. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень. Проблеми теорії, методології, практики : монографія. Київ : Вид-во УАДУ, 2000. 328 с.
9. Бакуменко В. Д., Надолішній П. І. Теоретичні та організаційні засади державного управління : навч. посіб. Київ : Міленіум, 2003. 256 с.
10. Балан М. І. Державно-управлінські засади забезпечення суспільно-політичної стабільності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 5. С. 152

– 158.

11. Балан М. І. Новітні тенденції гібридизації загроз суспільно-політичній стабільності: реалії XXI століття. *Честь і закон*. 2019. № 1. С. 4 – 10.

12. Баштанник В. В. Трансформація державного управління в контексті європейських інтеграційних процесів: монографія. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2010. 390 с.

13. Балагур Л. О. Підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників до управління основними підрозділами охорони державного кордону : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Нац. акад. Держ. прикордон. служби ім. Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2015. 227 с.

14. Балендр А. В. Формування готовності майбутніх офіцерів прикордонників до вирішення конфліктних ситуацій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2011. 20 с.

15. Бантишев О. Ф., Ухаль А. М., Фальченко С. Л. Адміністративна відповідальність за незаконне перетинання або спробу незаконного перетинання державного кордону України: Навч. посіб. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2007. 244 с.

16. Безпалова О. І. Адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави: сутність і структура. *Наукові праці Нац. ун-ту «Одеська юридична академія»*. 2015. Т. 15. С. 218–226. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2015_15_25.

17. Бережницька У. Б., Савко О. Я., Данилюк М. О. Соціально-економічна безпека : навч. посіб. Івано-Франківськ : Симфонія, 2016. 264 с.

18. Бессонова М. М. Стратегії національної безпеки США пост-біполярної епохи: головні регіональні виміри загроз американським інтересам. *Гілея : науковий вісник*. 2013. Вип. 75 (№ 8). С. 141–143.

19. Бойко-Бойчук О. В. Механізми державного управління: узагальнена модель. URL : concept.at.ua/load/0-0-0-34-20

20. Браун П. Посібник з аналізу державної політики. Київ : Основи, 2000. 243 с.
21. Богданюк О. Д. Формування готовності до професійної діяльності у майбутніх офіцерів-кінологів Державної прикордонної служби : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2007. 20 с.
22. Богданович В. Ю., Семенченко А. І., Муха В. А., Бортник О. О. Теоретико-методологічні засади забезпечення національної безпеки держави у її визначальних сферах : монографія. Київ : Кий, 2007. 369 с.
23. Боечко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. Київ: Основи, 1994. 168 с.
24. Бондаренко Є. І. Становлення правового прецеденту як джерела права. *Правове регулювання економіки*. 2012. № 11–12. С. 33–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pre_2012_11-12_5.
25. Боняк В. О. Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект: монограф. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Ліра, 2015. 372 с.
26. Бородич Л. В. Внутрішні й прикордонні війська в Україні у 1917 – 1941 рр. (Історико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. Нац. юрид. академія України ім. Я. Мудрого. Харків, 1999. 21 с.
27. Бородін І. Л. Адміністративно-юрисдикційні провадження. *Юрид. Більковський О. А., Залож В. В., Довгань В. І. Механізми протидії незаконній міграції в Україні. Eurasian Academic Research Journal*. 2016. № 2 (02). С. 14–22.
28. Булатов М. О. Філософський словник. Київ : Стилос, 2009. 575 с.
29. Вавринчук М. П. Етнополітична безпека в системі національної безпеки України на етапі сучасного державотворення. – Київ : Правова єдність, 2009. 288 с.

30. Вакульчик О. М., Сисолятіна І. Г. Роль митного постаудиту в побудові профілю ризику. Вісник Академії митної служби України. Серія : Економіка. 2011. № 2. С. 13–24.

31. Валевський О. Л. Держава і реформи в Україні: аналіз державної політики в умовах трансформації суспільства : монографія. К. : вид-во НАДУ, 2007. 217 с.

32. Виклики й загрози національній безпеці у контексті геополітичного та гео економічного вибору України : матеріали круглого столу (м. Київ, 3 груд. 2014 р.) / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, к-драглобалістики, євроінтеграції та упр. нац. Безпекою ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, Г. П. Ситника. Київ : НАДУ, 2014. 161 с.

33. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики // Вибр. наук. праці. Київ : НІСД, 2016. 527 с.

34. Вонсович О. С. Національна безпека України в умовах сучасних геополітичних змін. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2017. Вип. 24 (2). С. 18–24.

35. Воронкова В. Г., Фурсін О. О., Сапа Н. В. Соціально-орієнтоване державне управління : монографія. Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2011. 256 с.

36. Галімов А. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до виховної роботи з особовим складом: дис. д-ра пед. наук : 13.00.04 / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2005. 456 с.

37. Галько С. В. Модель аналізу ризиків під час митного контролю товарів і транспортних засобів. Вісник Академії митної служби України. Серія:Економіка. 2011. № 2. С. 47–54.

38. Галько С., Терещенко С. Правова основа формування системи аналізу ризиків як інструмент вдосконалення технології здійснення митних процедур. Митна безпека. 2010. № 2. С. 26–35.

39. Глуховець В.А. Адміністративно-правовий статус МВС України: шляхи удосконалення окремих структурних елементів. *Форум права:*

електрон. наук. фахове вид. 2017. № 2. С. 36 – 40.

40. Глобальна та національна безпека / авт. кол. В. І. Абрамов, Г. П. Ситник, В. Ф. Смолянчук ; за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ : НАДУ при Президентіві України, 2016. 784 с.

41. Гнидюк О. П. Педагогічні умови підготовки майбутніх офіцерів прикордонників до фізичного самовдосконалення : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Нац. академ. Держ. прикордон. служби ім. Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2015. 230 с.

42. Гончаров І. В. Ризик та прийняття управлінських рішень : навчальний посібник. Харків : НТУ ХПІ, 2003. 150 с.

43. Горбулін В., Качинський А. Стратегічні ризики – нова парадигма стратегії національної безпеки України. Стратегічна панорама. 2005. № 1. С. 18–25.

44. Городнов В. П., Кириленко В. А., Петров В. М. Показник оцінки ризиків прикордонного контролю в автомобільних пунктах пропуску через державний кордон України. Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил 2016. Вип. 2. С. 212–215.

45. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: монографія. Київ: НІСД. 2010. 228 с.

46. Державне управління у сфері національної безпеки: словник-довідник / за ред. Г. П. Ситника. Київ : НАДУ при Президентіві України, 2012. 496 с.

47. Гошовська В. А. Стабільність політична. Політологія: навчальний енциклопедичний словник / За ред. Н. М. Хоми. Львів: “Новий Світ – 2000”. 2014. 779 с.

48. Гриценко А., Кожієл М., Єрмолаєв А., Флурі Ф. Нормативно-правова база у галузі безпеки і оборони України. Київ: Центр дослідження армії, конверсії та роззброєння. 2012. 820 с.

49. Грицяк І., Дзвінчук Д. Європейська інтеграція. – Івано-Франківськ : Видавництво «Місто НВ», 2013. 344 с.

50. Дем'янюк Ю. А. Формування військово-організаторських умінь у майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2010. 20 с.

51. Дегтяр О. А., Непомнящий О. М. Напрями удосконалення засобів управління соціальним ризиком. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія «Державне управління»*. 2017. Вип. 1 (6). С. 1–9.

52. Державна служба статистики України (офіційний сайт). – URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

53. Дегтяр А. О., Степанов Ю. В., Тарабан С. В. Управлінські рішення в органах державної влади : монографія. Харків : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2010. 275 с.

54. Дмитрук П. М. Особливості зарубіжної практики забезпечення безпеки в соціально-економічній сфері. URL : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10dpmses.pdf>

55. Джонстоун Дж., Яніцкі М., Навроцкі Д. Посібник з кримінального аналізу для кримінальних аналітиків Державної прикордонної служби України. Київ, 2015. 176 с.

56. Діденко О. В. Теоретико-методичні засади формування здатності до професійної творчості в майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Луганськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2009. 533 с.

57. Діденко О. В. Формування професійної творчості в майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України : монографія. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2009. 407 с.

58. Договір між Україною і Словацькою Республікою про спільний Державний кордон від 14 жовт. 1993 р. *Офіц. вісн. України*. 2007. № 7. Ст. 272.

59. Договір між Україною і Угорською Республікою про режим українсько-угорського державного кордону, співробітництво та

взаємодопомогу з прикордонних питань 19 трав. 1995 р. *Офіц. вісн. України*. 2007. № 96. Ст. 3521.

60. Договір між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань від 17 черв. 2003 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642_022.

61. Договір про заснування Європейської Спільноти (консолідована версія станом на 1 січ. 2005 р.) URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017.

62. Договір о Європейском Союзе (Маастрихт, 7 февраля 1992 года) (текст с изменениями и дополнениями от 13 декабря 2007 года). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017.

63. Домбровська С. М., Коврегін В. В., Помаза-Пономаренко А. Л., Коленов О. М. Державне управління у сфері безпеки соціально-еколого-економічних систем : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2017. 244 с.

64. Домбровська С. М., Полторак С. Т. Механізми формування безпеки держави. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2015. № 1. URL : <http://el-zbirn-du.at.ua/>

65. Домбровська С. М. Гусаров О. О., Дуднєва Ю. Е. Проблеми та перспективи розвитку державного управління : монографія. Харків : УПА, 2014. 172 с.

66. Домарадська Г. С., Фурман М. Б. Реалізація “Концепції сталого розвитку” в Україні, як передумова ефективної інтеграції у світову економіку. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/23300/1/51-350-356.pdf> (дата звернення: 27.02.2019).

67. Древаль Ю. Д. Безпека особистості як фактор сучасних державно-управлінських відносин. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. С. 123–127. URL : <http://instzak.rada.gov.ua/instzak/doccatalog/document?id=72940>

68. Дудко І. Д. Стратегічна парадигма США на початку 2010 рр.:

дилема підходів і шляхів реалізації. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 107; ч. I. С. 46–53.

69. Дюзь-Крятченко О. П., Лисицин Е. М. Щодо термінологічного аспекту проблеми національної безпеки України. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2014. № 1. С. 122-125.

70. Завідняк І. І. Поняття та структура національної безпеки України. *Держава і право*. 2010. № 48. С. 183–189.

71. Заболотна О. Р. Підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників до роботи з технічними засобами прикордонного контролю : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Нац. академ. Держ. прикордон. служби ім. Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2012. 229 с.

72. Затвердження МВС концепції забезпечення громадської безпеки відкриває нові можливості для випускників тренінгів “поліції діалогу” в Одесі. URL : <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/latest-news/optimism-for-dialogue-policing-trainees-in-odesa-after-approval-of-public-order-concept/>.

73. Землянкін А. Механізми управління інноваціями в Україні: стан і перспективи вдосконалення. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 2 (31). С. 43–44.

74. Закону України «Про державний кордон України» . Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text>

75. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Наук.-практ. коментар; за ред. Буроменського М. В. Харків: Яшма, 2005. 268 с.

76. . Залож В. В. Характеристика організаційної структури управління Державної прикордонної служби України. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України: тези VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, (Хмельницький, 10 груд. 2015 р.)*. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2015. С. 18–19.

77. Зуй В. В. Особливості примусового повернення або примусового видворення іноземців та осіб без громадянства. *Держ. будівництво та місц. самоврядування*. 2012. Вип. 24. С. 76–84.

78. Зьолка В. Л. Охорона національних інтересів України у прикордонній сфері (адміністративно-правовий аспект): монограф. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2015. 672 с.

79. Інструкція для відділів аналізу ризиків. Структура та інструменти для застосування CIRAM (Загальної інтегрованої моделі аналізу ризиків держав – членів Євросоюзу) версії 2.0. Варшава, 2015. 115 с.

80. Інструкція з аналізу ризиків у Державній прикордонній службі України. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2010. 63 с.

81. Інструкція з організації оперативно-службової діяльності відділу прикордонної служби Державної прикордонної служби України : Наказ Адміністрації ДПСУ від 29.12.2009 р. № 1040. Київ : АДПСУ, 2009. 175 с.

82. Кабачинський М. І. Історія кордонів та Прикордонних військ України: Монограф. Хмельницький: Вид-во Хмельницьк. міськ. друкарні, 2000. 216 с.

83. Кабачинський М. І. Історія охорони кордонів України: монограф. Хмельницький: Вид-во Нац. академії Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького, 2005. 355 с.

84. Кабачинський М. І. На варті рубежів Батьківщини: Прикордонні війська України в 1991 – 2003 роках: Монограф. Хмельницький: Вид-во Нац. академії Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького, 2006. 564 с.

85. Канцір В. Взаємообумовленість нелегальних міграційних процесів та міжнародної терористичної активності. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*: Збірник наук. праць. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2015. № 884. Сер. «Юрид. науки». С. 230–236.

86. Касараба Ю. Міжнародні стандарти затримання: теоретико-правовий аспект. *Право України*, 2006, N N 7.С.48-52/

87. Карпушина М. Г. Формування у майбутніх офіцерів-прикордонників умінь розв'язувати проблемні ситуації у професійній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2017. 20 с.

88. Качинський А. Безпека, загрози і ризик: наукові концепції та математичні методи. Київ : Поліграфконсалтинг, 2004. 472 с.

89. Квеліашвілі І. М. Державне регулювання ризиків в митній службі України. URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Patp/2009_2/09_kimnby.pdf. 56. Клапків М. С. Питання етимології економічного ризику. Фінанси України. 2001. № 4. С. 14–20.

90. Книшек О. О., Дяченко Є. С., Білан Ю. М. Управління ризиками як основа проведення успішного митного постаудиту: зарубіжний досвід та українські перспективи. Вісник Академії митної служби України. Серія : Економіка. 2012. № 2. С. 68–75.

91. Ковалів М. В., Іваха О. В. Державно-правовий механізм забезпечення національної безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 162 – 169.

92. Коваль О. П. Соціальна безпека: сутність та вимір. Київ : НІСД, 2016. 34 с.

93. Коваль А. Ш. Психологічні особливості соціально-політичних конфліктів в умовах трансформації соціальних відносин. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова*. Психологія. Том 21. 2016. Вип. 2 (40). С. 114 – 118.

94. Ковальчук А. Ю. Місце Ради національної безпеки і оборони України у механізмі забезпечення національної безпеки. *Наукові праці МАУП*. 2016. Вип. 48 (1). С. 84 – 88.

95. Ковбасюк Ю. Наука державного управління в умовах системних державно-управлінських реформ і суспільних трансформацій. *Вісник НАДУ*. 2012. Вип. 1. С. 5–20.

96. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : колект. моногр. ; під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С, 2004. 112 с.

97. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відом. Верхов. Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (із змін. та допов.)

98. Корх О. М., Кулик Г. Ю. Феномен ризику як об'єкт осмислення в теорії державного управління. *Вісник Академії митної служби України. Серія : Державне управління*. 2011. № 1. С. 18–24.

99. Концепція Державної цільової правоохоронної програми «Облаштування та реконструкція державного кордону» на період до 2020 року: схв. розп. Кабінету Міністрів України № 1179-р від 11 лист. 2015 р. *Офіц. вісн. України*. 2015. № 92. Ст. 3142.

100. Концепція інтегрованого управління кордонами: схв. розп. Кабінету Міністрів України № 1149-р від 28 жовт. 2015 р. *Офіц. вісн. України*. 2015. № 83. Ст. 2918.

101. Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: схв. розп. Кабінету Міністрів України № 1209-р від 30 листоп. 2011 р. *Офіц. вісн. України*. 2011. № 93. Ст. 3389.

102. Концепція розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року: схв. указом Президента України від 19 черв. 2006 р. № 546/2006. *Офіц. вісн. України*. 2006. № 25. Ст. 1807.

103. Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України: затв. Указом Президента України № 92/2016 від 14 берез. 2016 р. *Офіц. вісн. України*. 2016. № 23. Ст. 898.

104. Кончаковська В. В. Реєстрація місця проживання: що необхідно знати. *Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Сер. 18: Економіка і право*. 2015. Вип. 27. С. 215–221.

105. Король М. Поняття та основні напрями розвитку функцій Державної прикордонної служби України. *Вісн. Нац. академії Держ.*

прикордон. служби України. Сер.: Юрид. науки. 2016. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2016_1_10.

106. Король М. О. Адміністративно-правове регулювання системи Державної прикордонної служби України. *Форум права*. 2011. № 2. С. 446–450. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_2_69.

107. Копанчук В.О. Державне регулювання системи громадської безпеки як складової національної безпеки. *Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр.* – Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2019. – Вип. 1 (10).

108. Копанчук В.О. Концептуальні засади національної безпеки України в умовах глобалізації з акцентом світового досвіду [Електронне видання] «Державне управління: удосконалення та розвиток» № 11, 2018. Науково-практичний журнал м. Київ. Режим доступу <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1614>

109. Копанчук В.О. Нормативно-правове забезпечення державної політики національної безпеки та громадського порядку України [Електронне видання] «Державне управління: удосконалення та розвиток» № 12, 2017. Науково-практичний журнал м. Київ. Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1610>

110. Копанчук В.О. Методологічні засади забезпечення громадської безпеки України. *Інвестиції: практика та досвід*. Науково-прак.журнал. №7. 2020.

111. Копанчук В.О. Правові засади забезпечення громадської безпеки України. *Інвестиції: практика та досвід*. Науково-прак.журнал. №8. 2020.

112. Копанчук В.О. Національна безпека та система її забезпечення. *Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 18–19 березня 2020 р. / за заг. ред. В. П. Садкового*. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2020. С.67-69.

113. Копанчук В.О. Основні складові економічної безпеки. *Матеріали*

II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Формування ефективних механізмів управління в умовах трансформації соціально-економічних систем». Харків. С.

114. Копанчук О. Є. Гносеологічні аспекти становлення національних інтересів у сфері міжнародних відносин . Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. 2020. № 2. Т. 31 (70). С. 218-222.

115. Копанчук В.О. Публічне управління в системі координат: демократія, децентралізація, місцеве самоврядування: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (18 жовтня 2019 року, Мелітополь, Україна) / відп. ред. Ортіна Г.В. – Мелітополь: ФОП .Однорог Т.В., 2019.

116. Кулик Г. Ю., Літовченко Б. В. Модернізація митної служби України в контексті управління змінами і стратегічного ризик-менеджменту. Вісник Академії митної служби України. Серія : Державне управління. 2011. № 2. С. 85–92.

117. Курашкевич А. П. Методика прогнозу ефективності охорони державного кордону на ділянці відповідальності відділу прикордонної служби типу «Б» з урахуванням варіантів організації інформаційного забезпечення оперативно-службової діяльності : дис. ... канд. військ. наук : 21.02.02 / Нац. академ. Держ. прикордон. служби ім. Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2012. 288 с.

118. Криштанович М. Еволюція державного управління діяльністю органів внутрішніх справ із забезпечення національної безпеки. *Науковий вісник “Демократичне врядування”*. 2013. Вип. 11. С. 45.

119. Криштанович М. Ф. Механізми державного управління діяльністю інституцій у сфері забезпечення соціальної безпеки суспільства. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/6955/1/30.pdf> (дата звернення: 11.09.2018).

120. Крук С. І. Аналіз стану організаційно-правових механізмів

державного управління у сфері забезпечення національної безпеки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 20. С. 76 – 78.

121. Крук С. І. Характеристика нацбезпеки у контексті пріоритетів інституційно-політичної діяльності держави. *Право та державне управління*, 2018. Вип. 3 (32). Том 1. С. 138–142.

122. Крук С. І. Інституційний базис державного управління щодо забезпечення національної безпеки України [Електронний ресурс]. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування* : елек. фах. видан., 2018. № 2. Режим доступу: http://el-zbirn-du.at.ua/2018_2/6.pdf.

123. Крук С. І. Інституційні сили й інструменти державного управління у сфері забезпечення національної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*, 2018. № 19. С. 103–105.

124. Крук С. І. Наукові засади інституційного забезпечення державного управління у сфері національної безпеки. *Вісник Національного університету цивільного захисту України (Серія «Державне управління»)*. 2018. № 2 (9). С. 209–214.

125. Крук С. І. Генезис інституційного забезпечення державного управління у сфері забезпечення національної безпеки України. *Публічне управління і адміністрування*, 2018. № 6. С. 15–17.

126. Крук С. І. Аналіз стану організаційно-правових механізмів державного управління у сфері забезпечення національної безпеки України. *Інвестиції: практика та досвід*, 2018. № 20. С. 76–78.

127. Лебедева А. В. Адміністративна відповідальність іноземців та осіб без громадянства за правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху. *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту*. 2013. Вип. 2. С. 51–53.

128. Левітан А. Л. Європейський досвід державного управління з протидії незаконній міграції. *Наук. вісник Академії муніц. управління. Сер.: Управління*. 2012. Вип. 2. С. 233–240. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_upravl_2012_2_32.

129. Литвак О. М. Державний контроль за злочинністю: автореф. дис. ...д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право і кримінологія, кримінально-виконавче право. Нац. юрид. академія ім. Я. Мудрого. Харків, 2002. 38 с.
130. Литвин М. М. Інтегроване управління кордонами: підручник. 2012. 500 с.
131. Ліпкан В. А. Національна безпека України : навч. посіб. Київ : КНТ, 2009. 574 с.
132. Лозинська Т. М. Державне управління: методологія дослідження та діяльності / Теоретико-методологічні засади наукових досліджень в галузі державного управління : монографія / Т. М. Лозинська ; за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. В. Корженка. Дніпропетровськ : Комплектавтордор, 2011. С. 151–171.
133. Лозинська Т. М., Тимцуник В. І., Мирна О. В. Регіонально-адміністративний менеджмент : навч. посіб. Полтава : РВВ ПДАА, 2013. 202 с.
134. Лясота А. Є. Політична система Європейського Союзу: особливості та основні центри прийняття політичних рішень. *Вісник Дніпровського університету*. 2015. № 1. С. 119 – 128.
135. Ляшук Р. М. Адміністративно-правове забезпечення діяльності відділів прикордонної служби Державної прикордонної служби України: дис. ...д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Нац. акад. Держ. прик. служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2016. 541 с.
136. Ляшук Р. М. Діяльність відділів прикордонної служби Державної прикордонної служби України (адміністративно-правовий аспект): монограф. За заг. ред. В. Л. Грохольського. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2015. 386 с.
137. Ляшук Р. М. Застосування силових заходів у діяльності Державної прикордонної служби України (адміністративно-правовий аспект): монограф. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2013. 168 с.

138. Ляшук Р. М. Сучасні причини та умови поширення нелегальної міграції в Україні та світі і шляхи їх мінімізації. *Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 328–331.

139. Ляшук Р. М. Удосконалення діяльності відділів прикордонної служби на основі досвіду підрозділів прикордонної поліції Ізраїлю. *Історія, сучасність та перспективи розвитку Державної прикордонної служби в Україні та охорони державного кордону*: тези Міжн. наук.-практ. Конференції (м. Київ, 26 трав. 2015 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2015. С. 491–493.

140. Магась Г. А. Деякі погляди щодо удосконалення охорони державного кордону. *Збірник наук. праць Нац. академії Держ. прикордон. служби України*. Сер.: військ. та техн. науки: наук. вид. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2015. № 1 (63). С. 69–78.

141. Магась Г. А. Теоретичні основи оперативного мистецтва Державної прикордонної служби України. *Вісник НУЦЗ України*. Сер.: Держ. управління. 2018. С. 54–60. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/6921>.

142. Малиновська О. А. Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями: монограф. Київ: Вид-во НАДУ, 2004. 236 с.

143. Малиновська О. А. Міграційна криза в Європі: пошуки шляхів розв'язання та наслідки для України. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 3 (40). С. 104–114.

144. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монограф. Київ: НІСД, 2018. 472 с.

145. Малиновська О. А. Міграція та міграційна політика: Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 304 с.

146. Малик Я., Береза О., Криштанович М. Національна безпека : навч. посіб. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. 280 с.

147. Марченко Б. М. Адміністративна діяльність Державної прикордонної служби України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ, 2009. 21 с.

148. Махнюк А.В. Стан запровадження системи аналізу ризиків у прикордонних відомствах держав – членів Європейського Союзу. Інвестиції: практика та досвід. № 6. 2012. С. 122–125.

149. Махнюк А. В., Кириченко О. І. Окремі підходи щодо стратегічного аналізу ризиків у сфері інтегрованого управління кордонами: розроблення паспортів загроз прикордонній безпеці. Державне будівництво. 2012. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_1_32 (дата звернення: 26.12.2019).

150. Методика визначення загального показника ефективності оперативнослужбової діяльності відділу прикордонної служби Державної прикордонної служби України / Городнов В. П. та ін. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : військові та технічні науки. Хмельницький : НАДПСУ, 2010. № 53. С. 20–22.

151. Методика реагування на виклики, небезпеки та загрози національній безпеці держави : навч. посіб. / В. Ю. Богданович та ін. Київ : НАДУ, 2009. 40 с.

152. Методичний посібник з організації прикордонно-представницької діяльності у Державній прикордонній службі України: схв. Наказом Адміністрації Державної прикордонної служби України № 110 від 16 лют. 2010 р. (із змін. та допов.). Окр. видання.

153. Мисик А. Б. Методика організації роботи штабу прикордонного загону щодо вирішення типових завдань охорони державного кордону : навчальний посібник. Хмельницький, 2001. 130 с.

154. Мисик А. Б., Сціборовський О. А., Нечаєв О. О. Основи застосування оперативно-бойової комендатури в охороні та захисті

державного кордону. *Збірн. наук. праць Нац. академії Держ. прикордон. служби України*. Сер: військ. та техн. науки: наук. вид. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2014. № 2 (62). С. 59–71.

155. .. Михайленко П. П. Кримінальне право, кримінальний процес та кримінологія України (статті, доповіді, рецензії). Київ: Генеза, 1999. 944 с.

156. . Міграційна політика України: стан і перспективи розвитку. О. А. Малиновська. Київ: НІСД, 2010. 32 с.

157. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України. Б. О. Парахонський, О. А. Резнікова, Г. М. Яворська; за заг. ред. К. А. Кононенка. Київ: НІСД, 2013. 64 с.

158. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнятий резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 груд. 1966 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

159. Митний кодекс України від 13 берез. 2012 р. № 4495-VI. *Відом. Верхов. Ради України*. 2012. № 44–45, № 46–47, № 48. Ст. 552 (із змін. Та допов.).

160. Митний кодекс Співтовариства (Модернізований митний кодекс) / Регламент (ЄС) № 450/2008 Європейського парламенту і Ради від 23 квітня 2008 р. про встановлення Митного кодексу Співтовариства (Модернізованого Митного кодексу). URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/ugoda-proasociaciyu/15_Annexes.pdf (дата звернення: 26.12.2019).

161. Михайлишин О. О. Формування професійно-педагогічної готовності офіцерів-прикордонників до виховної роботи в умовах нестандартних ситуацій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Нац. академія Держ. прикордон. служби України ім. Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2007. 20 с.

162. Моделі ефективності державного управління : монографія / В. С. Загорський, М. Д. Лесечко, Р. М. Рудніцька та ін. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. 100 с.

163. Модернізація державного управління та європейська інтеграція

України : наук. доп. / авт. кол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін та ін. ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю. В. Ковбасюка. К. : НАДУ, 2013. 120 с.

164. Мостова К. В. Протидія транскордонній злочинності в пунктах пропуску через державний кордон. *Освіт.-наук. забезпечення діяльності правоохор. органів і військ. формувань України: тези VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 10 груд. 2015 р.)*. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2015. С. 154–155.

165. Мосьондз С. О. Адміністративно-правові основи державної міграційної політики в Україні: Навч. посіб. Київ: Магістр – XXI сторіччя, 2005. 208 с.

166. Мота А. Ф. Адміністративно-правова характеристика нелегальної міграції як об'єкта протидії органами Державної прикордонної служби України. *Eurasian Academic Research Journal*. 2016. № 2 (02). С. 59–61.

167. Мота А. Ф. Адміністративно-правове регулювання затримання незаконних мігрантів. *Вісник Луганськ. держ. ун-ту внутр. Справ ім. Е. О. Дідоренка: Наук.-теорет. журнал*. 2012. Спец. вип. № 5. С. 174–180.

168. Мота А. Ф. Адміністративно-правовий механізм ідентифікації нелегальних мігрантів, які виявляються органами Державної прикордонної служби України. *Право України*. 2018. № 1. С. 184–195.

169. Мота А. Ф. Адміністративно-правові засади режиму тримання нелегальних мігрантів у місцях, визначених Державною прикордонною службою України. *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка»: Збірн. наук. праць*. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2017. № 884. Сер. «Юрид. науки». С. 155–162.

170. Мота А. Адміністративно-процесуальні повноваження органів Державної прикордонної служби України з примусового повернення і видворення нелегальних мігрантів. *Право України*. 2018. № 11. С. 151–168.

171. Мота А. Ф. Боротьба з контрабандою в діяльності Державної прикордонної служби України: організаційно-правові та процесуальні

аспекти. *Форум права*. 2008. № 3. С. 374–379. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2008_3_54.

172. Мота А. Ф. Взаємодія Державної прикордонної служби України з іншими правоохоронними органами в протидії нелегальній міграції. *Питання боротьби зі злочинністю: зб наук. пр.* Харків: Право, 2017. Вип. 33. С. 97–107.

173. Мота А. Ф. Використання Шенгенської інформаційної системи ворганізації охорони державного кордону країнами Європейського Союзу. Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. «*Проблеми теорії та практики реалізації правоохоронних функцій в охороні державного кордону України*» (22–23 листоп. 2007 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2007. С. 104–106.

174. Мота А. Ф. Віктимні особливості нелегальної міграції, протидію якій здійснює Державна прикордонна служба. *Міжн. наук. журнал «Інтернаука»*. Сер.: «Юрид. науки». 2018. № 3 (8). С. 40–47.

175. Мота А. Ф. Діяльність Державної прикордонної служби України щодо перевірки підтвердження достатнього фінансового забезпечення іноземців та осіб без громадянства. *Публічне право*. 2017. № 1 (25). С. 145–152.

176. Мота А. Ф. Дотримання прав людини в оперативно-службовій діяльності Державної прикордонної служби України. *Публічне право*. 2014. № 2 (14). С. 156–162.

177. Мота А. Ф. Законодавство про державний кордон в адміністративно-правовому механізмі протидії нелегальній міграції: сучасний стан та перспективи удосконалення. *Eurasian Academic Research Journal*. 2018. № 4 (22). С. 46–53.

178. Мота А. Ф. Історико-правові аспекти участі органів прикордонної охорони в примусових виселеннях (40-і роки ХХ століття). *Правове регулювання переміщень населення (міграції, депортації, трансфери, проблеми біженців): історія і сучасність*: матеріали П'ятої Всеукр. наук.-теорет. Інтернет-конференції; наук. інтернет-конференції. Вип. 5. Терлюк І. Я. (укладач); ІНПП НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2016. С. 40–

43.

URL:

<https://drive.google.com/file/d/0B09bXiLZh58qR0ImT01LaGhBSm8/view>

179. Мота А. Ф. Історичні аспекти розвитку процесуальних повноважень Державної прикордонної служби України в протидії адміністративним правопорушенням. *Університет. наук. записки*. 2007. № 4. С. 289–295.

180. Мота А. Ф. Класифікація адміністративних правопорушень, пов'язаних з нелегальною міграцією, протидію яким віднесено до повноважень Державної прикордонної служби України. *Наукові праці МАУП*. Вип. 52 (1–2017). Юрид. науки. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. С. 59–67.

181. Мота А. Ф. Концептуальні засади діяльності Державної прикордонної служби України у контексті євроінтеграції. *Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку*: матеріали Всеукр. наук. конф., м. Одеса, 12 груд. 2017 р. Одеса: ОДУВС, 2017. С. 29–31.

182. Мота А. Ф. Латентність адміністративних міграційних деліктів, протидію яким віднесено до компетенції Державної прикордонної служби України. *Evropský politický a právní diskurz*. 2018. Svazek 5. 5. vydání. S. 144–152.

183. Мота А. Ф. Міграційний примус у діяльності Державної прикордонної служби України. *Вісн. Нац. академії Держ. прикордон. служби України. Сер.: Юрид. науки*. 2018. Вип. 3. URL: https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/visnik_3_2018_ur.pdf.

184. Мота А. Ф. Можливості збройних формувань у протидії нелегальній міграції (організаційно-правові аспекти). *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України*: тези VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 10 груд. 2015 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2015. С. 156–157.

185. Мота А. Ф. Невиконання поручителем зобов'язань, покладених судом під час провадження у справах за адміністративними позовами з

приводу затримання та видворення іноземців та осіб без громадянства: юридична характеристика правопорушення. *Адміністративне право і процес: історія, сучасність, перспективи розвитку*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 24 берез. 2017 р.). Кривий Ріг: Донецьк. юрид. ін-т МВС України, 2017. С. 119–122.

186. Мота А. Ф. Недодержання іноземцями та особами без громадянства встановленого порядку реєстрації або порушення встановленого терміну перебування в Україні, виявлені в пунктах пропуску через державний кордон України: Особливості юридичного складу. *Вісн. Нац. академії Держ. прикордон. служби України*. Сер.: Юрид. науки. 2017. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2017_1_13.

187. Мота А. Ф. Організаційно-правові основи участі громадян в охороні державного кордону України. *Вісник Нац. ун-ту «Львів. політехніка»*: Збірник наук. праць. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2015. № 825. Сер. «Юрид. науки». С. 48–53.

188. Мота А. Ф. Повноваження Державної прикордонної служби України в протидії правопорушенням: процесуальні аспекти. *Університет. наук. записки*. 2008. № 3. С. 216–219.

189. Мота А. Ф. Прикордонний контроль та його значення в протидії нелегальній міграції. *Вісник Нац. ун-ту «Львів. політехніка»*: Збірник наук. праць. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2017. № 861. Сер.: «Юрид. науки». С. 304–311.

190. Мота А. Ф. Протидія нелегальній міграції на шляхах морського сполучення: стан та перспективи удосконалення. *Lex portus*: Юрид. наук. журнал. 2017. № 4 (6). С. 86–96.

191. Мота А. Ф. Протидія нелегальній міграції як функція Державної прикордонної служби України. *Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми*: матеріали II Міжн. наук.-практ. симпозиуму (16–17 берез. 2018 р.). Івано-Франківськ: Редакц.-видавн. відділ Ун-ту Короля Данила, 2018. С. 98–102.

192. Мота А. Ф. Реєстрація іноземців та осіб без громадянства: застосування в кваліфікації адміністративних правопорушень. *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*: Збірник наук. праць. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2017. № 865. Сер. «Юрид. науки». С. 290–295.

193. Мота А. Ф. Співвідношення норм адміністративного та кримінального права, що встановлюють відповідальність за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї. *Соціологія права: наук.-практ. журнал*. 2015. № 3–4 (14–15). С. 176–180.

194. Мота А. Ф. Співвідношення норм Закону України «Про прикордонний контроль» та Кодексу Шенгенських кордонів. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України*: III Всеукр. наук.-практ. конф. [серія: Юрид. науки], (Хмельницький, 24 листоп. 2010 р.). Держ. прикордон. служба України, Нац. академія Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2010. № 2. С. 105–108.

195. Мота А. Ф. Стандарти Європейського Союзу в охороні державних кордонів та застосування їх для удосконалення законодавства України. *Інтегроване управління кордонами. Теорія і практика*: Міжн. наук.-практ. конф. (21–22 трав. 2013 р.). Держ. прикордон. служба України, Нац. академія Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2013. С. 128–129.

196. Назаренко В. О., Серватюк В. М., Ставицький О. М. Теорія і практика організації та здійснення прикордонного контролю в контексті забезпечення національної безпеки України в прикордонній сфері : монографія. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2013. 360 с.

197. Новак І. А. Дидактична модель підготовки оперативного складу Прикордонних військ України : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Нац. академія Прикордонних військ України ім. Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2003. 18 с.

198. Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України : Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 10 грудня 2015 року). Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2015. 636 с.

199. Оперативно-службова діяльність відділу прикордонної служби Державної прикордонної служби України : навчальний посібник / В. О. Назаренко, В. Ю. Мазур, Ю. Б. Івашков та ін. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2015. 428 с.

200. Організація оперативно-службових дій підрозділів охорони державного кордону і керівництво ними : навчально-методичний посібник / В. І. Баратюк, О. М. Ставицький, С. О. Каштелян та ін. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2007. 120 с.

201. Охорона державного кордону прикордонним підрозділом : навчальний посібник / О. Г. Трембовецький та ін. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2014. 276 с.

202. Охорона державного кордону прикордонною заставою : в 3 ч. : навч. посібник / І. Томків та ін. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2005. Ч. 1. 300 с.

203. Пасемко Г. П., Латинін М. А., Лозинська Т. М. Державне регулювання економічних відносин в умовах глобалізації : монографія / За заг. ред. д-ра держ. упр., проф. М. А. Латиніна. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2011. 276 с.

204. Пашко П. В. Митна безпека (теорія, методологія та практичні рекомендації) : монографія. Одеса : Пласке, 2009. 628 с.

205. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квітня 2003 р. № 661-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 27. Ст. 208.

206. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23.03.2000 № 1602-III [Електронний ресурс]. // База даних «Законодавство України» /

Верховна Рада України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>

207. Про Збройні Сили України. Закон України від 6 грудня 1991 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12> (дата звернення: 27.03.2019).

208. Про Концепцію (основи держаної політики) національної безпеки України. Постанова Верховної Ради України від 16 січня 1997 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97> (дата звернення: 29.03.2018).

209. Про національну безпеку України. Закон України від 21 червня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355> (дата звернення: 07.02.2019).

210. Про Національну гвардію України. Закон України від 13 березня 2014 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18> (дата звернення: 07.11.2018).

211. Про Національну поліцію. Закон України від 2 липня 2015 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 17.11.2018).

212. Про оборону України. Закон України від 6 грудня 1991 р. (з поправками). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12> (дата звернення: 27.11.2018).

213. Про основи національної безпеки України. Закон України від 19 червня 2003 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 15.11.2018).

214. Про Основні напрями зовнішньої політики України. Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12> (дата звернення: 07.11.2018).

215. Про Раду національної безпеки і оборони України. Закон України від 5 березня 1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98> (дата звернення: 07.10.2019).

216. Про організацію планування в секторі безпеки і оборони України. Рішення ради національної безпеки і оборони від 16 травня 2019 року. Рада

національної безпеки і оборони України: Рішення від 16 травня 2019 року. Введено в дію Указом Президента України від 16 травня 2019 року № 225/2019.

217. Про Службу безпеки України. Закон України від 25 березня 1992 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12> (дата звернення: 07.10.2019).

218. Про затвердження Концепції створення, упровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками та Положення про систему аналізу й селекції факторів ризику при визначенні окремих форм митного контролю : Наказ Державної митної служби України від 27.05.2005 р. № 435. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0435342-05> (дата звернення: 26.12.2019).

219. Про затвердження Порядку розроблення профілів ризику : Наказ Державної митної служби України від 22.12.2010 р. № 1514. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/398880__398945 (дата звернення: 26.12.2019).

220. Про Концепцію розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 р. : Указ Президента України від 19 червня 2006 р. № 546/2006. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/546/2006> (дата звернення: 26.12.2019).

221. Про обмін відкритою знеособленою інформацією про виявленні підроблені документи та ознаки правопорушення : Наказ Адміністрації Держприкордонслужби України від 2 березня 2011 р. № 135. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 26.12.2019).

222. Про обмін відкритою знеособленою статистичною інформацією : Наказ Адміністрації Держприкордонслужби України від 21 червня 2010 р. № 465. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 26.12.2019).

223. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1992. № 22. Ст. 303.

224. Про підготовку персоналу Державної прикордонної служби України у 2009 році: директива Адміністрації Держ. прикордон. служби України від 21 листопада 2008 р. № 950. Київ, 2008. 33 с.

225. Про призначення складу комісії з розроблення профілів ризиків : Наказ Адміністрації Держприкордонслужби України від 2 лютого 2012 р. № 68. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 26.12.2019).

226. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України від 24 вересня 2015 р. № 555/2015 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015> (дата звернення: 26.12.2019).

227. Про схвалення Стратегії розвитку Державної прикордонної служби розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1189-р.

228. Про національну безпеку України: Закон України № 2469-VIII від 21 черв. 2018 р. *Голос України*. 2018. 7 лип.

229. План заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: затв. пост. Кабінету Міністрів України № 1106 від 25 жовт. 2017 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5a9/ff6/48a/5a9ff648a9ed3343915004.doc>.

230. План заходів з організації спільної оперативної охорони державного кордону з державами-членами Європейського Союзу – Республікою Польща, Словацькою Республікою, Румунією та Угорщиною, а також з Республікою Молдова: затв. розп. Кабінету Міністрів України № 695-р від 8 лип. 2015 р. *Уряд. кур'єр*. 2015. 22 серп.

231. План заходів на 2018 – 2021 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: затв. розп.

Кабінету Міністрів України № 602-р від 29 серп. 2018 р. *Уряд. кур'єр*. 2018. 18 верес.

232. План заходів щодо реалізації Концепції інтегрованого управління кордонами: затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 626-р від 31 серп. 2016 р. *Уряд. кур'єр*. 2016. 11 жовт.

233. Положення про Державну міграційну службу України: затв. пост. Кабінету Міністрів України № 360 від 20 серп. 2014 р. *Офіц. вісн. України*. 2014. № 69. Ст. 1923 (із змін. та допов.).

234. Положення про інтегровану міжвідомчу інформаційно-телекомунікаційну систему щодо контролю осіб, транспортних засобів та вантажів, які перетинають державний кордон: затв. наказом Адміністрації Державної прикордонної служби України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства закордонних справ України, Міністерства праці та соціальної політики України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України № 284/287/214/150/64/175/266/75 від 3 квіт. 2008 р., зареєстр. в Міністерстві юстиції України 12 трав. 2008 р. за № 396/15087. *Офіц. вісн. України*. 2008. № 37. Ст. 1249.

235. Положення про Міністерство внутрішніх справ України: затв. пост. Кабінету Міністрів України № 878 від 28 жовт. 2015 р. *Офіц. вісн. України*. 2015. № 89. Ст. 2972 (із змін. та допов.). 326. Положення про оперативно-розшуковий відділ органу охорони державного кордону: затв. наказом Міністерства закордонних справ України № 118 від 2 лют. 2015 р., зареєстр. в Міністерстві юстиції України 18 лют. 2015 р. за № 187/26632. *Офіц. вісн. України*. 2015. № 19. Ст. 533.

236. Положення про орган охорони державного кордону Державної прикордонної служби України: затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України № 971 від 30 листоп. 2018 р., зареєстр. в Міністерстві юстиції України 26 груд. 2018 р. за № 1468/32920. *Офіц. вісн. України*. 2019. № 3. Ст. 86.

237. Положення про прикордонний режим: затв. пост. Кабінету Міністрів України № 1147 від 27 лип. 1998 р. *Збірник уряд. норм. Актів України*. 1999. № 3 (із змін. та допов.).

238. . Положення про Прикордонних Представників України та їх апарат і Склад прикордонно-представницького апарату за посадою Державної прикордонної служби України: затв. наказом Адміністрації Державної прикордонної служби України № 190 від 23 берез. 2009 р. (із змін. та допов.). *Окр. видання*.

239. Положення про профілактику правопорушень, пов'язаних із здійсненням службової діяльності працівниками Державної міграційної служби України: затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України № 452 від 25 трав. 2012 р., зареєстр. в Міністерстві юстиції України 13 черв. 2012 р. за № 944/21256. *Офіц. вісн. України*. 2012. № 48. Ст. 1895.

240. Положення про проходження громадянами України військової служби в Державній прикордонній службі України: затв. Указом Президента України № 1115/2009 від 29 груд. 2009 р. *Офіц. вісн. України*. 2009. № 101. Ст. 3513 (із змін. та допов.).

241. Положення про регіональне управління Державної прикордонної служби України: затв. наказом Адміністрації Державної прикордонної служби України № 173 від 17 жовт. 2003 р. *Окр. видання*. 12 с.

242. Політична думка ХХ – початку ХХІ століть: методологічний і доктринальний підходи: у 2 т. / За заг. ред. Н.М. Хоми. Львів: “Новий Світ–2000”. 2016. Т. 2. 535

243. Пономаренко Г. О. Управління у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави: адміністративно-правові засади : монографія. Харків : Вид. СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. 448 с.

244. Пономаренко В. С., Клебанова Т. С., Чернова Н. Л. Економічна безпека регіону: аналіз, оцінка, прогнозування. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2004. 144 с..

245. Подоляка А. М. Правове регулювання охорони громадського

порядку: монографія. Харків: Золота миля, 2008. 352 с.

246. Помаза-Пономаренко А. Л. Напрями та методологія формування національної безпеки в регіональних умовах. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2015. № 2. С. 194–199. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamcudu_2015_2_29 (дата звернення: 16.04.2020 р.).

247. Пшенична О. О. Актуальні питання підготовки майбутніх офіцерів прикордонників до застосування методів аналізу ризиків в оперативнослужбовій діяльності. *Науковий огляд : міжнародний науковий журнал*. 2016. № 11 (32). С. 138–145.

248. Пшенична О. О. Діагностичний апарат для визначення сформованості готовності офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогічні науки*. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2019. № 4 (19). С. 324–336.

249. Пшенична О. О. До проблеми підготовки майбутніх офіцерів прикордонників застосовувати методи аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності. *Психологія та педагогіка: методика та проблеми практичного застосування: матеріали Міжнар. науково-практ. конф. (м. Львів, 23–24 грудня 2016 р.) / ГО «Львівська педагогічна спільнота»*. Львів, 2016. С. 56–58.

250. Пшенична О. О. Дослідження особливостей застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності як наукова проблема. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогічні науки*. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2017. № 3 (10). С. 260–272.

251. Пшенична О. О. Зміст і методика впровадження педагогічних умов формування професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків. *Науковий вісник Миколаївського*

національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2018. № 2 (61). С. 220–226.

252. Пшенична О. О. Креативне мислення у структурі готовності офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків. Освітньонаукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України : тези ІХ Всеукр. науково-практ. конф. (м. Хмельницький, 8 грудня 2016 р.) / Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2016. С. 318–319.

253. Пшенична О. О. Модель підготовки майбутніх офіцерівприкордонників до застосування методів аналізу ризиків на засадах розвитку творчого мислення. Педагогіка та психологія: виклики і сьогодення : матер. Міжнародної науково-практичної конф. (м. Київ, 5–6 травня 2017 р.). Київ, 2017. С. 95–98.

254. Пшенична О. О. Окремі методичні рекомендації щодо формування готовності курсантів до застосування методів аналізу ризиків. Спільні дії військових формувань і правоохоронних органів держави: проблеми та перспективи : матер. Міжнар. науково-практ. конф. (м. Одеса, 12–13 вересня 2019 р.) / Військова академія. Одеса, 2019. С. 380–381.

255. Пшенична О. О. Особливості змісту готовності майбутніх офіцерів прикордонників до застосування методів аналізу ризиків. Наукове забезпечення службово-бойової діяльності Національної гвардії України : матеріали VIII науково-практ. конф. (м. Харків, 30 березня 2017 р.) / Національна академія Національної гвардії України. Харків, 2017. С. 126–127.

256. Пшенична О. О. Особливості підготовки майбутніх офіцерів прикордонників до застосування методів аналізу і профілювання ризиків. Науковий вісник Льотної академії. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький: КЛА НАУ, 2017. Вип. 1. С. 348–352.

257. Пшенична О. О. Особливості професійної діяльності та змісту підготовки офіцерів-прикордонників в сучасних умовах. Молодий вчений : науковий журнал. 2017. № 12 (52). С. 443–446.

258. Пшенична О. О. Особливості структури та змісту поняття «професійна готовність офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності». Становлення та розвиток особистості в умовах інформаційної війни : матеріали XI щорічної науковопрактичної конф. (м. Київ, 2 березня 2018 р.) / Таврійський нац. ун-т імені В. І. Вернадського. Київ, 2018. С. 156–159.

259. Пшенична О. О. Підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності: методичні рекомендації. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2019. 96 с.

260. Пшенична О. О. Результати дослідження готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків. East European Scientific Journal. 2019. № 7 (47), part 6. С. 54–58.

261. Пшенична О. О. Сутність, структура та особливості змісту поняття «професійна готовність офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності». Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2017. Вип. 56–57 (109–110). С. 334–342.

262. Пшенична О. О. Технологічні аспекти формування готовності офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків. Освітньонаукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України : матер. X Всеукраїнської науково-практ. конф. (м. Хмельницький, 2 листопада 2017 р.) / Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2017. С. 354–355.

263. Пшенична О. О., Діденко О. В. Зміст, методика і результати дослідження формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до

застосування методів аналізу ризиків. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2020. VIII (87), Issue 219. P. 38–41.

264. Пшенична О. О., Діденко О. В. Особливості моделювання підготовки офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків на основі розвитку здатності до професійної творчості. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогічні науки*. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2017. № 1 (8). С. 251–261.

265. Результати профілювання ризиків / Державна прикордонна служба України. URL: <http://dpsu.gov.ua/ua/rezultati-profilyuvannya-rizikiv/> (дата звернення: 26.12.2019).

266. Сайт Державної прикордонної служби України. Режим доступу <https://dpsu.gov.ua/>

267. Сайт МВС України. Режим доступу: <https://mvs.gov.ua/>

268. Ситник Г. П. Державне управління національною безпекою України : монографія. Київ : Вид-во НАДУ, 2004. 408 с.

269. Ситник Г. П. Державне управління національною безпекою України : монографія. Київ : Вид-во НАДУ, 2004. 408 с.

270. Ситник Г. П., Абрамов В. І., Шипілова Л. М. Технологія стратегічного планування у сфері національної безпеки: практичні рекомендації / за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ : НАДУ, 2013. 48 с.

271. Синишин М.М. Напрями забезпечення прикордонної безпеки України. «Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління». X. №2(17). 2022. С.191-198.

272. Синишин М.М. Механізм функціонування державного кордону. «Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління». X. №1(18). 2023. С

273. Синишин М.М. Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 18 березня 2022 р. / за заг. ред. В. П. Садкового. X. : Вид-во

НУЦЗУ, 2022.С. 106-109.

274. Синишин М.М. Механізми формування безпеки державного кордону. Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції аспірантів, молодих учених та студентів, присвяченої Дню науки, що проводилася 16–20, 26 травня 2022 року на базі Державного університету «Житомирська політехніка». С.413-414.

275. Синишин М.М. Методи та форми публічного управління безпекою кордонів. Проблеми та перспективи забезпечення цивільного захисту: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції молодих учених. Харків: НУЦЗУ, 2022. С.424-425.

276. Синишин М.М. Національна безпека в прикордонному просторі держави. Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 16 березня 2023 р. / за заг. ред. С.М. Домбровської. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2023.С.

277. Скажинська К., Навроцкі Д. Посібник з аналізу ризиків за моделлю CIRAM 2.0 для аналітиків Державної прикордонної служби України. Київ, 2015. 134 с.

278. Теоретичні основи національної безпеки України : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / О. Дзьобань, О. Соснін. Київ : Освіта України, 2009. 384 с.

279. Теорія держави і права : навч. посіб. / А. М. Колодій та ін. ; за заг. ред. В. В. Копейчикова, С. Л. Лисенкова. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 368 с.

280. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. Київ : Основи, 2002. 750 с.

281. Торічний В. О. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій при реалізації освіти протягом життя. *Інноваційні технології розвитку особистісно-професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної освіти* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. Суми : Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2019. URL:

<https://drive.google.com/file/d/1kyurQfLDyMbzXusWvuzpKw5Nnanog2Hc/view>.

282. Торічний В. О. Інформаційна безпека як чинник функціонування сучасної держави в контексті формування суспільства знань. *Формування громадянської культури в новій українській школі: традиційні та інноваційні практики* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. Суми : Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2019. С. 254–256.

283. Торічний В. Державне управління у сфері боротьби з комп'ютерними злочинами як напрям забезпечення національної безпеки й охорони громадського порядку. *Забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України* : тези міжнар. наук.-практ. конф. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2019. С. 574–575.

284. Торічний О. В. Теорія і практика формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання : монографія. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2012. 536 с.

285. Уліч В. Л. Педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів до управлінської діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Нац. академія Держ. прикордон. служби ім. Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2007. 172 с.

286. Уніфікована програма підготовки прикордонників країн ЄС / Представлено агенцією FRONTEX в рамках співпраці країн-членів ЄС і асоційованих членів Шенгенської зони. Copyright: агенція FRONTEX. Варшава : Rondo ONZ 1, 2007. 398 с.

287. Хруст Д. В. Основні напрямки забезпечення подальшого впровадження в практику охорони державного кордону сучасних прикордонних технологій Збірник наукових праць. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2009. № 49/1. Ч. II. С. 51-54.

288. Чудик А. В. Підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу у процесі оперативно-службової діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 /

Нац.академія Держ. прикордон. служби України ім. Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2015. 223 с.

289. Шинкарук О., Мальцев А. Формалізація оцінювання ризиків під час прийняття рішення начальником відділу прикордонної служби на організацію оперативно-службової діяльності. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : військові та технічні науки. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2016. № 3. С. 154–165.

290. Юськів Х. Актуалізація сепаратизму як безпекової загрози у Центрально-Східній Європі. *Вісник Львівського університету*. Серія “Міжнародні відносини”. 2017. № 43. С. 134 – 139.

291. Явір В. А. Основні прояви сепаратизму в сучасній Україні. *Держава і право*. Вип. 64. С. 391 – 397.

292. Adelman, C., Spantchak, Y. Foundations and private actors/ International Development: Ideas, Experience, and Prospects. 2014. P. 797-812.

293. Ahmed S., Bick A. Trump’s national security strategy. A New Brand of Mercantilism? : Carnegie Endowment for International Peace, 2017. 32 p.

294. Aksoy, D., Carter, D.B. Electoral Institutions and the Emergence of terrorist Groups// *British Journal of Political Science*. Forthcoming, 2014. Vol. 44. Issue 01. P. 181-204.

295. Antonyuk N., Malsky M. Russia’s hybrid warfare against Ukraine in the context of european security. *Visnyk of the Lviv University*. Series International Relations. 2016. Issue 38. P. 23 – 42.

296. Armstrong J. Scott. Strategic planning and forecasting fundamentals. URL: <http://www.forecastingprinciples.com/files/strategicplanning.pdf> (дата звернення: 17.02.2020).

297. Ariely, G. Globalization, Immigration and National Identity: How the Level of Globalization Affects the Relations between Nationalism, Constructive Patriotism and Attitudes toward Immigrants?// *Group Processes & Intergroup relations*. 2012. Vol. 15. No.4. P. 539-557.

298. Avtsinova, G. I., Khalbaeva, A. M., Martynova, M. Y., Nesterchuk, O. A., Supryaga, I.A., Yudaev, V. V. Migration and public security: problem field of research // Biosciences biotechnology research Asia, vol.12, No 1, 2015, p. 961-964.
299. Avtsinova G. I., Orlova I.V., Ilicheva L.E., Kuzmenco G.N. Vartynova M.Y. Public control as instrument of realization and protection the interests of citizens// Biosciences biotechnology research Asia, vol.12, No 1, 2015, p. 947-953.
300. Andersen T., Schrader P. Strategic Risk Management Practice: How to Deal Effectively with Major Corporate Exposures. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 268 p.
301. Beck U. Risk Society. Toward a New Modernity. London : Sage Publications, 1992. 272 p.
302. Bedford T., Cooke R. Probabilistic Risk Analysis: Foundations and Methods. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 414 p.
303. Bernstein P. L. Against the Gods: The Remarkable Story of Risk. New York : John Wiley and Sons, 1996. 383 p.
304. Crouhy M., Galai D., Mark R. Risk Management. New York : McGrawHill, 2012. 390 p.
305. Damodaran A. Strategic Risk Taking: A Framework for Risk Management. Pennsylvania : Pearson Prentice Hall, 2008. 408 p.
306. Donald Trump's Speech At World Economic Forum In Davos: Highlights // NDTV. 2018. 26 January. URL: <https://www.ndtv.com/world-news/donald-trumps-speech-at-world-economicforum-in-davos-in-switzerland-highlights-1805071>(дата звернення 20.03.2020 p.).
307. D'Souza, A.E., Kaufmann, D. Who Bribes in Public Contracting and Why: Worldwide Evidence from Firms/ SSRN Working Paper. 2011. 256 p.
308. Despotis, D.K. A Reassessment of the Human development Index Via Data Envelopment Analysis// The Journal of the Operational Research Society. 2005. Vol. 56. No. 8. P. 969-980.
309. Elkins, Z. Diffusion and the Constitutionalization of Europe // Comparative Political Studies.2010. Vol. 43. No. 8. P. 969-999.

310. Fragile States Index 2014. URL : <http://ffp.statesindex.org>.
311. Freedom in the World 2014. URL : <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world2014#.VNPvGyw>.
312. Frontex European Border and Coast Guard Agency: official website. URL: <http://www.frontex.europa.eu> (last accessed: 26.12.2019).
313. Gulati, G.J., Yates, D.J., Williams , C.B. Understanding the Impact of Political Structure, Governance and Public Policy on E-Government // 214 Proceedings of the Annual Hawaii International Conference on System Sciences. 2011. P. 2541-2550.
314. Haftendorn H. The security puzzle: Theory-building and discipline-building in international security. *Intern, studies quart.* Beverly Hills, 1991. Vol. 35. № 1. P.4.
315. Greuning H., Brajovic S. Analyzing Banking Risk. A Framework for Assessing Corporate Governance and Financial Risk Management. Washington : The World Bank, 2009. 422 p.
316. Griffin A. New Strategies for Reputation Management: Gaining Control of Issues, Crises & Corporate Social Responsibility. London : Kogan Page, 2007. 184 p.
317. Hopkin P. Fundamentals of Risk Management: Understanding, Evaluating and Implementing Effective Risk Management. London : Kogan Page, 2010. 384 p.
318. Kallman J., Berthelsen R. Risk Control, First Edition, ARM 55, Insurance Institute of America. American Institute for Chartered Property Casualty Underwriters. 2005. 519 p.
319. Macarthy M., Flynn T. Risk From the CEO and Board Perspective: What All Managers Need to Know About Growth in a Turbulent World. New York : McGraw Hill, 2003. 256 p.
320. Merkhofer M. Decision Science and Social Risk Management: A Comparative Evaluation of cost-benefit analysis, decision analysis, and other formal

decision-aiding approaches. Dordrecht : D. Reidel Publishing Company, 1987. 330 p.

321. Synyshyn M. M. The public management major aspects in the border scope threats prevention Public administration and state security aspects. №3. 2023. [Елект.видання] Режим доступу: <http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive>.

322. Zaman A. Reputational Risk: How To Manage For Value. London : Creation FT Prentice Hall, 2004. 286 p. 191. <http://dpsu.gov.ua/ua/metodologiya-analizu-rizikiv/>

323. Pearce, S. Religious Rage: A Quantitative Analysis of the Intensity of Religious Conflicts // Terrorism and Political Violence. 2005. Vol. 17. No.3. P. 333-352.

324. Political stability – Country rankings (measure: points; Source: The World Bank). URL: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/wb_political_stability/ (дата звернення: 07.03.2019).

325. Postcards from Hell, 2013. URL : <http://foreignpolicy.com> (дата звернення: 07.04.2020).

326. Public Administration in Post-Communist Countries: Former Soviet Union, Central and Eastern Europe, and Mongolia / edited by Saltanat Liebert, Stephen E. Condrey, Dmitry Goncharov/ CRC Press, Taylor & Francis Group. 2013. 170 p.

327. Public Security in Federal Systems / edited by Ajay K. Mehra / Lancer Publishers LLC, Atlanta. 2014. 60 p. 437. Tavits, M. Clarity of Responsibility and Corruption // American Journal of Political Science. 2007. Vol. 51. No. 1.P. 218-229.

328. Risse-Kappen Th. Public Opinion, Domestic Structure, and Foreign Policies II World Politics. 1991. Vol. 43. №4 July.P. 479–512.

329. Rothschild E. What is Security? *Daedalus*. 1995. Summer. P. 61–65.

330. Tax-Exempt Status for Your Organization. URL : <http://www.irs.gov/pub/irs-pdf/p557.pdf>